

Sanna Kemppainen

Oulun läänin henkikirjollisuus 1945–1950

Sanna Kemppainen

Suomen historian Pro gradu -tutkielma

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Elokuu 2020

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis- yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Sanna Kempainen	
Työn nimi – Title Henkirikollisuus Oulun läänissä 1945–1950	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Elokuu 2020	Sivumäärä – Number of pages 100
Tiivistelmä – Abstract <p>Pro gradu -tutkielmani käsittelee henkirikollisuutta sodan jälkeisessä Oulun läänissä. Tutkimuksessani tarkastelen, millaisia henkirikoksia sodan jälkeisessä Suomessa tehtiin ja miten rauhaan palaamisen ongelmat näkyivät kasvaneessa henkirikollisuudessa. Päälähteinä käytän Oulun läänin kihlakuntien oikeudenkäyntipöytäkirjoja ja Suomen virallisia tilastoja. Oikeudenkäyntipöytäkirjojen, virallisten tilastojen ja tutkimuskirjallisuuden pohjalta rakennan laajemman käsityksen väkivallan yleistymiseen johtaneista syistä.</p> <p>Sodan jälkeen moni oli uuden elämän alussa. Osa joutui jättämään lähipiirinsä ja muuttamaan kauemmas töiden perässä. Lapin jälleenrakennus tarjosi töitä Pohjois-Suomessa ja toi vieraspaikkakuntalaisia Oulun läänin alueelle. Sopeutuminen ei sujunut ongelmitta, vaan nämä vieraspaikkakuntalaiset olivat yliedustettuina henkirikosten tekijöinä monissa Oulun läänin kunnissa.</p> <p>Rauhan aikaan siirtyminen näkyi lisääntyneenä humalahakuisena juomisena, mikä lisäsi aggressiivista käyttäytymistä ryppyporukoissa. Humalassa tehtyjen henkirikosten määrä kasvoi koko Suomessa sodan jälkeen. Juomatapoihin vaikutti sota-ajan alkoholipoliittika ja yksilöiden tapa purkaa sodan aiheuttamia psyykkisiä vaurioita alkoholilla. Joillakin sota oli aiheuttanut luonteen muuttumista aggressiivisemmaksi ja hermostuneemmaksi, mikä sai monet turvautumaan väkivaltaan suuttuessaan.</p> <p>Sodan jälkeen henkirikoksen tekijä oli yhä useammin rikoksenuusija, sillä sota-ajan tiukempi lainsäädäntö ja jatkuva puute hyödykkeistä olivat ajaneet yhä useamman suomalaisen rikkomaan lakia. Huolimatta rikoksenuusijoiden kasvaneesta määrästä suurimmalla osalla henkirikokseen syyllistyneellä ei ollut aikaisempaa rikostaustaa.</p>	
Asiasanat – Keywords Henkirikollisuus, Oulun lääni, rauhan aika	
Säilytyspaikka – Depository Historian ja etnologian laitos	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällys:

1.Johdanto	1
1.1. Tutkimusaihe ja tavoite	1
1.2. Väkivaltarikollisuuden kasvu	2
1.3. Aikaisempi tutkimus ja työn teoreettinen viitekehys.....	5
1.4. Tutkimuskysymykset	10
1.5. Rajaukset.....	12
1.6. Lähteet	14
1.7. Menetit	16
2. Henkirikollisuus toisen maailmansodan jälkeen	19
2.1. Viranomaisten kiristävä kontrolli.....	19
2.2. Henkirikollisuus Suomessa	20
3.Oulun läänin henkirikollisuus	23
3.1. Henkirikollisuusluvut pysyivät pitkään korkealla	23
3.2. Kihlakuntaakohtaiset erot	26
3.4. Väkivaltaiset maalaispitäjät.....	35
3.5. Kaupungin ja maaseudun henkirikollisuuden erot.....	39
3.6. Kaupungin ja maaseudun henkirikollisuuden yhtäläisyydet	42
3.7. Miehet väkivallan toteuttajina	48
3.8 Kolmekymppiset asialla	52
4. Alkoholin vaikutus henkirikollisuuteen	55
4.1. Viinakortteja ja myyntikieltoja.....	55
4.2 Syypää vai tekosyy?.....	57
4.3 Juopuneiden henkirikokset	59
4.4 Alkoholin merkitys henkirikollisuudessa	62
5. Sodan vaikutus käyttäytymiseen	63
5.1 Suku on pahin.....	63
5.2 Kosto ratkaisukeinona	64
5.3. Uusijat ja ensikertalaiset	66

5.4 Syyntakeettomat tuomiolla	72
6.Päätäntö	79
Lähteet	87
I Alkuperäislähteet	87
II Tutkimuskirjallisuus.....	92
Liitteet	

1.Johdanto

1.1. Tutkimusaihe ja tavoite

Toinen maailmansota muokkasi suomalaista yhteiskuntaa, eikä rauhaan palaaminen sujunut ongelmitta. Rauhaan paluusta huolimatta maan taloudellinen tilanne oli heikko ja yleistä ilmapiiriä varjostivat katkeruus häviöstä, pelko uudesta sodasta, traumaattiset kokemukset ja pitkään jatkunut elintarvikepuula. Kaiken tämän sekasorron keskelle rintamalta palasi yli 400 000 miestä, jotka yrittivät löytää paikkansa muuttuneesta yhteiskunnasta. Lisäksi moni kotirintamalla ollut löysi itsensä uudesta elämäntilanteesta: läheisensä menettäneet opettelivat elämään surunsa keskellä, sotalapset palasivat jo unohtamaansa perheen luokse, Karjalan evakot olivat menettäneet kotinsa ja pohjoissuomalaiset palasivat saksalaisten polttamille asuinsijoilleen.¹ Elämää yritettiin jatkamaan erilaisissa tilanteissa, mutta keino siihen oli usein sama, menneisyydestä vaikeneminen. Tähän vaikenemisen kulttuuriin moni löysikin kohtalokkaan lääkkeen alkoholista purkaessaan sodan aiheuttamia traumoja ja uuden elämän tuskaa sen äärellä.² Alkoholin lisääntynyt käyttö herätti levottomuuksia ja lisäsi väkivallan määrää yhteiskunnassa.³

Käyty sota oli muokannut yhteiskunnan lisäksi kansalaisia ja heidän ajatusmaailmaansa. Katkeruus hävitystä sodasta ja rintamalla henkisen kestämisen perustaksi omaksuttu uudenlainen moraali olivat lisänneet ihmisten välinpitämättömyyttä lakeja kohtaan. Piittaamattomuus ja yleinen sekavuus himmensivät sallitun ja kielletyn välistä rajaa. Rajaa oli ylitetty jo sodan aikana, sillä monelle säännöstely- ja omaisuusrikoksista oli tullut sotavuosina selviytymiskeino ja elämäntapa, joista oli vaikeaa päästä irti rauhan tultua. Kun säännöstely ja elintarvikepuute vaikeuttivat arkielämää vielä rauhan tultuakin, moni ensikertalainenkin sortui rikkomaan lakia ja tarttumaan mustan pörssin houkutuksiin.⁴ Mitä useampi rajan ylitti, sen hyväksyttävämmäksi se tuli. Rikoksia tehtiin jännityksen kaipuussa, sillä osalle rintamamiehistä rikoksien tekeminen oli tapa saada jännitystä elämään rintamalla olon jälkeen tylsäksi käyneeseen arkeen.⁵

¹ Holmila & Mikkonen 2015, Karonen & Tarjamo (toim.) 2006, Hytönen & Kivimäki (toim.) 2015.

² Honkasalo 2000, 217–218

³ Meinander 2000, 358–359.

⁴ Hietanen 1992, 174.

⁵ Kontula 1996, 57–58.

Yhteiskunnan syvä murros ja asenteiden muutos heijastuivat välittömästi rikollisuustilastoihin, sillä pelkästään omaisuusrikosten määrä kasvoi yli kolminkertaiseksi sodan jälkeen.⁶ Rikollisuus ei rajoittunut pelkästään omaisuusrikoksiin, vaan myös väkivallan määrä kasvoi voimakkaasti. Itsenäisen Suomen pahin henkirikosaalto oli päättynyt kieltolain kumoamiseen, mutta henkirikostilastot osoittavat, että kenttäarmeijan kotiuttamisen myötä sodasta palasivat väkivaltaan tottuneet miehet aseineen. Vuosina 1945–1947 Suomessa päädyttiin uuteen väkivallan aaltoon, sillä henkirikollisuusmäärät kasvoivat huomattavasti rauhan ajasta. Pro gradu -tutkimukseni tarkoitus tarkastelee tätä henkirikollisuuden kasvua Oulun läänissä sodan jälkeisinä vuosina 1945–1950. Tutkimukseni kohteena olevan ajanjakson ensimmäisenä vuonna Lapissa käytiin vielä huhtikuun lopulle asti Lapin sota, mutta muuten tutkimani ajanjakso sijoittuu sodan jälkeisiin vuosiin. Tutkimus käsittelee henkirikollisuutta osana rauhaan palaamisen problematiikkaa sekä sodan jälkeisenä väkivallan ilmiönä.

1.2. Väkivaltarikollisuuden kasvu

Väkivaltarikollisuuden kasvu toisen maailmansodan jälkeen ei ollut vain suomalainen ilmiö, vaan useissa muissakin sotaan osallistuneissa maissa havaittiin rikollisuuden kasvua.⁷ Tutkimustulokset tukevat tehtyjä havaintoja. Archerin ja Gartnerin tutkimuksessa vertailtiin erilaisia teoreettisia malleja, jotka selittävät väkivaltarikollisuuden vaihtelua sota-aikana ja sen jälkeen. Tutkimuksessa verrattiin 110 eri valtion henkirikollisuustilastoja 1900-luvulla käytyjä sotia edeltäneeltä ajalta ja sotien jälkeisten vuosien ajalta. Tulosten mukaan henkirikollisuus lisääntyi sekä sodan voittaneissa että hävinneissä valtioissa, naisten sekä miesten keskuudessa ja useissa ikäryhmissä. Henkirikollisuus kasvoi erityisesti niissä maissa, joissa koettiin raskaita miestappioita.⁸

⁶Hietala 1992, 165. Suomen rikollisuustilanne sodan jälkeen sopii hyvin Franz Exnerin luomaan klassiseen kriminologian selitysmalliin suursodan ja rikollisuuden välisestä suhteesta. Teorian mukaan sodan alkaessa rikollisuus laskee voimakkaasti, mutta sodan edetessä rikollisuus kasvaa ja lisääntyy vielä sodan päättyttyä. Risto Jaakkolan mukaan Exnerin mallista tuli vallitseva rikollisuuden tulkintamalli. Jaakkola 1986, 76–77; Tarjamo 2006, 355–357.

⁷Yleiset henkirikollisuuden trendit, viitattu 7.1.2020.

⁸Archer & Gartner 1976, 946–961.

Henkirikollisuus kasvoi monessa sotaa käyneessä maassa, mutta Suomessa henkirikollisuus 100 000 asukasta kohden oli poikkeuksellisen suurta.⁹ Suomen erityislaatuisuutta havainnollistaakseni esittelen Suomen ja muiden Pohjoismaiden tilannetta toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina.

Taulukko 1. Henkirikollisuus Pohjoismaissa ennen toista maailmansotaa ja sen jälkeen 100 000 asukasta kohden.

Vuosi	1938	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Suomi	4.39	6.36	4.54	3.89	4.19	2.95	2.89
Ruotsi	0.44	0.59	0.68	0.38	0.70	0.55	-
Norja	0.72	3.06	0.22	0.41	0.38	0.34	-
Tanska	0.24	1.29	0.44	0.75	0.93	1.18	1.12

Taulukkoon on merkitty Suomen, Ruotsin, Norjan ja Tanskan henkirikollisuus 100 000 asukasta kohden, kun lapsenmurhaa ja kuolemantuottamusta ei oteta huomioon. Luvut pohjautuvat kuolemansyytilastojen tietoihin surmatuista henkilöistä. Kaikkia tietoja ei ole saatavilla, joten merkitsen niitä taulukossa merkillä -. Islannista vastaavia tietoja ei ole saatavilla.

Lähteet: SVT XXIII Oikeustilasto 87, taulukko 7, 8; SVT XXIII Oikeustilasto 81, 10.

Taulukon luotettavuuteen vaikuttavat eri maiden rikosoikeudelliset määritelmät, jotka saattavat olla eri maiden lainsäädännössä erilaisia, vaikka rikosnimike on sama. Jokaisella maalla on muun ohella omat tilastointitavat.¹⁰ Lisäksi henkirikollisuus määrät kulkevat sykleissä, jolloin jonkin vuoden raju nousu näkyy usein seuraavana vuonna suurena laskuna.¹¹ Näiden syiden takia en tee maiden välille suoranaista vertailua, vaan tarkastelen, miten henkirikollisuusmäärät ovat kehittyneet kussakin maassa sodan jälkeen.¹²

Taulukon 1 tietojen perusteella henkirikollisuus oli korkeampaa toisen maailmansodan jälkeen siihen osallistuneissa maissa Suomessa ja Saksan miehittämässä Norjassa ja Tanskassa. Huolimatta henkirikollisuuden nopeasta kasvusta tapausten määrä kuitenkin väheni huomattavasti jo seuraavana vuonna. Tanskan ja Norjan poikkeuksellista henkirikosmäärää heti sodan päätyttyä voisi selittää maiden vapautuminen miehityksestä toukokuussa 1945. Toinen huomiota herättävä havainto on 1948 tapahtunut henkirikollisuuden nousu Suomessa, Tanskassa ja puolueettomana

⁹Vertaa Suomen tilannetta esim. Ranskaan tai Italiaan toisen maailmansodan jälkeen. Archer ja Gartner 1976, 947.

¹⁰ Anttila & Törnudd 1983, 52.

¹¹ Vertaa Norjan vuoden 1945 ja vuoden 1946 tilastoja.

¹² Maiden välisestä henkirikosvertailusta esim. European Homicide Monitor-hanke, viitattu 12.3.2020.

olleessa Ruotsissa. Ainoastaan Norjassa henkirikollisuus laski 1948, mutta se oli vastaavasti noussut vuotta aikaisemmin. Muiden Pohjoismaiden henkirikollisuuden nousut olivat kuitenkin pieniä, joten ne todennäköisesti selittyvät muutamalla lisääntyneellä tapauksella, sillä yksikin lisätapaus näkyy usein suoraan tilastoissa. Suomessa samanlaista muutaman tapauksen aiheuttamaa heilahtelua ei näkynyt, koska tapauksia oli jo lähtökohtaisesti paljon enemmän kuin muissa Pohjoismaissa.

Suomen henkirikollisuus pysyi selvästi muita Pohjoismaita korkeammalla koko tarkasteltavan ajan. Henkirikosmäärän poikkeuksellisuutta korostaa se, että Suomessa tehtiin esimerkiksi vuonna 1945 enemmän henkirikoksia 100 000 asukasta kohden kuin Ruotsissa, Tanskassa ja Norjassa yhteensä. Yksi selittävä tekijä tilanteelle oli Suomen muista poikkeava tilanne sodassa. Suomi oli näistä ainoana käynyt pitkään totaalista sotaa ja menettänyt rintamalla yli 90 000 miestä. Tämä havainto tukee Archerin ja Gartnerin teoriaa siitä, että henkirikollisuus kasvoi enemmän maissa, joissa kärsittiin enemmän miestappioita.¹³ Toisaalta Suomessa tehdään yhä enemmän henkirikoksia kuin muissa Pohjoismaissa, joten pelkästään käyty totalitaarinen sota ei riitä selittämään ilmiötä.¹⁴

Toinen selittävä tekijä Suomen korkeampaan henkirikollisuuteen oli lähtötilanne. Veli Verkon mukaan Suomi oli jo vuosia ennen sotaa kuulunut korkean väkivaltarikollisuuden maihin toisin kuin muut Pohjoismaat. Korkean väkivaltarikollisuuden maihin Verkko laski valtiot, joissa henkirikollisuuden suhdeluku 100 000 asukasta kohden oli yli neljä. Niin ikään viimeisenä rauhan vuonna 1938 Suomi pysyi korkean väkivaltarikollisuuden maiden joukossa, vaikka väkivaltaisuus oli vähentynyt 1930-luvun alun väkivaltaisimmista vuosista.¹⁵

Suomen henkirikollisuustilanne toisen maailmansodan jälkeen on moneen muuhun sotaa käyneeseen maahan verrattuna poikkeuksellisen raju. Erityisen karulta tilastot näyttävät, kun Suomea verrataan puolueettomana pysyneeseen Ruotsiin. Toisaalta näiden kahden maan välillä henkirikollisuuden piirteet ovat hyvin samankaltaisia, vaikka Suomessa henkirikollisuus on

¹³ Archerin ja Gartnerin tutkimuksen mukaan Suomi oli harvoja maita, jossa henkirikollisuus ei kasvanut sodan jälkeen. Virhe johtuu luultavasti tutkimuksessa käytetystä vertailuajasta. 1930-luvun puolivälissä henkirikollisuus oli Suomessa vielä korkeaa, joten se vääristää sotaa edeltäneen ajan normaalia henkirikosmäärää. Henkirikollisuus oli Suomessa kääntynyt merkittävään nousuun. Archer & Gartner 1976, 947. Vrt: STV 1940, 80; STV 1950, 60.

¹⁴ Lehti 2019, 3–7.

¹⁵ Verkko 1949, 46–56. European Homicide Monitor-hanke osoittaa, että Suomi pysyy pitkään keskisen Itä-Euroopan kanssa samoissa luvuissa, viitattu 13.2.2020.

lukumäärältään Ruotsia korkeampi.¹⁶ Samankaltaisista piirteistä huolimatta Suomen henkirikosluvut eivät ole vielä vuosia sodan jälkeenkään samalla tasolla kuin muissa Pohjoismaissa, vaikka kehityssuunta oli samansuuntainen kaikissa neljässä Pohjoismaassa.¹⁷

1.3. Aikaisempi tutkimus ja työn teoreettinen viitekehys

Tutkimukseni edustaa rikoshistoriaa, historiallista kriminologiaa ja sodan jälkeistä historiantutkimusta. Tutkimukseen kytkeytyvä aikaisempi tutkimus voidaankin jakaa näihin kolmeen eri teemaan. Lisäksi kriminologian teorit toimivat tutkimukseni viitekehystenä.

Rikoshistorian tutkimus ja historiallinen kriminologia edustavat kahta eri koulukuntaa historiallisessa henkirikostutkimuksessa. Historiallisen kriminologian näkökulmaa on perinteisesti pidetty yhteiskunnallisempänä, sillä siinä yhdistyvät historialliset alkuperäislähteet ja historian lähitieteiden, kuten sosiologian teorit.¹⁸ Tutkimuksen keskiössä ovat kuitenkin pysyneet rikos ja rikosmäärittelyt eri aikoina.¹⁹ Rikoshistoriassa näkökulma puolestaan vaihtelee tutkimuskohteen mukaan. Rikoshistorian tutkimus on kuitenkin hyvin aineistopainotteista ja hyödyntää laadullisia menetelmiä historiallista kriminologiaa enemmän.²⁰ Viime vuosina raja näiden kahden tutkimuslinjan välillä on kuitenkin kaventunut, ja niissä käytetään enemmän samanlaisia lähteitä, metodeja ja teorioita kuin aikaisemmin.²¹

¹⁶ Suomen ja Ruotsin henkirikollisuuden samankaltaisuus esim. Granath & al. (2011) *European Homicide Monitor -hanke*, viitattu 12.3.2020.

¹⁷ Von Hofer & Lappi-Seppälä 2013, 169–194.

¹⁸ Yksi tunnetuimmista suomalaisista historiallisen kriminologian teoksista on Heikki Ylikankaan Puukkojunkkareitten esiinmarssi (1976). Teoksessa Ylikangas tutkii puukkojunkkariaikana tapahtuvia taloudellisia ja yhteiskunnallisia muutoksia 1800-luvun Etelä-Pohjanmaalla. Teoksessa hän tarkastelee henkirikollisuutta tilastollisin menetelmin ja luo oman teoriansa väkivallan kasvuille. Ylikankaan mukaan henkirikollisuus johtuu yhteiskunnallisista muutoksista, joihin turhautuminen puhkeaa fyysisenä väkivaltana. Juha Rajala tutki väitöskirjassaan *Kurittajia ja puukkosankareita: Väkiältä ja sen kontrollointi Kannaksen rajaseudulla 1885–1917* väkivaltaa rajaseudulla aikana, jolloin yhteiskunnassa tapahtui voimakkaita taloudellisia ja kulttuurillisia muutoksia sekä poliittisia jännitteitä. Rajala 2004.

¹⁹ Historiantutkijat ovat hyödyntäneet erityisesti psykologian, antropologian ja sosiologian erilaisia väkivaltaa ja sen muutosta selittäviä malleja. Matikainen 2000, 9.

²⁰ Matikainen 2000, 9. Rikoshistoriallinen teos esim. Viikuna 2009; Lidman & Matikainen (toim.)2014. Teoksessa *Morality, Crime and social control in Europe 1500–1900* käsitellään tapausesimerkkien avulla sosiaalisen kontrollia perheessä, kyläyhteisössä ja valtiotasolla.

²¹ Lawrence, Williams & Godfrey 2007, 12–14.

Laadullisia menetelmiä ja tuomiokirja-aineistoja hyödyntäviä rikoshistorian tutkimuksia on Suomessa tehty runsaasti. Monet näistä tutkimuksista ajoittuvat käsittelemään erityisesti varhaismodernia aikaa, mutta tutkimusta on tehty jonkin verran myös 1800-luvulta.²² Tutkimuksen varsinaisena kohteena on usein väkivaltarikollisuus kyläyhteisössä tai yksittäinen tapaustutkimus ja sen läpikäymä oikeusprosessi.²³ Tutkimusta on tehty lisäksi kaupungeista, mutta se on huomattavasti vähäisempää ja keskittynyt usein varhaismodernille aikakaudelle.²⁴

1900-lukuun painottuvaa henkirikostutkimusta on tehty lähinnä opinnäytetöissä ja niissä on hyödynnetty lähdeaineistona enimmäkseen tuomiokirjoja. Tutkimukset ovat painottuneet ajallisesti Suomen historian väkivaltaisimpiin vuosiin (1905–1932) eli jaksoon suurlakosta kieltolain kumoamiseen.²⁵ Toisin sanoen toinen huomattava väkivallan aikakausi (1945–1948) on jäänyt vähemmälle huomiolle.

1900-luvun ensimmäistä henkirikosjaksoa on tutkinut Martti Lehti väitöskirjassaan (2001) *Väkivallan Hyökyaalto: 1900-luvun alkuvuosikymmenten henkirikollisuus Suomessa ja Luoteis-Virossa*. Väitöskirja edustaa historiallista kriminologian tutkimusta, sillä metodina on tilastollinen analyysi. Lehti vertasi tutkimuksessaan Suomen kehitystä Virossa samaan aikaan tapahtuvaan henkirikollisuuden kasvuun ja koettaa selvittää syytä ajanjakson poikkeukselliselle synkkyydelle. Lehden tutkimus luo työlleni erinomaisen perustan, sillä pystyn peilaamaan kolmekymmentäluvun tuloksia neljäkymmentäluvun tuloksiin. Lisäksi tutkimus toimii hyvänä esimerkkinä kvantitatiivisen aineiston käsittelyssä.

1900-lukua käsittelevää rikoshistorian tutkimusta edustaa Kirsi Kuusikon väitöskirja (1996) *Laiton Lappi, laiton Petsamo: rikollisuus ja järjestysvalta Petsamossa 1921–1944*. Hän tutki Petsamossa tapahtunutta rikollisuutta mikrohistoriallisesta näkökulmasta Petsamon poliisipiirin ja käräjien asiakirjoja hyödyntäen. Kuusikon tutkimuksen mukaan Petsamon väkivaltarikollisuudessa tapahtui muutos sotavuosina, sillä ihmiset tottuivat väkivaltaan ja ilman alkoholin vaikutusta tehtyjen

²² Esim. Väkivaltarikollisuutta käsitteleviä väitöskirjoja Koskivirta 2001; Matikainen 2002. Koskivirta käsittelee väitöskirjassaan henkirikollisuutta ja kontrollia Pohjois-Savossa ja Karjalassa 1748–1808. Matikaisen väitöskirja käsittelee väkivaltaa ja sen kokemaa merkityksen murrosta yhteisössä 1500–1600-luvun Itäisessä Suomessa.

²³ Yksittäisten tapausten oikeusprosessia kaupungissa ja maaseudulla käsitellään esim. Viikuna 2009; Keskiarja 2015. Yksittäisestä henkirikoksesta ja sen vaikutuksesta kyläyhteisöön esim. Peltonen 2004; Keskiarja 2008.

²⁴ Kaupunkien henkirikollisuutta tutkinut esim. Österberg & Lindström 1988; Karonen 1996.

²⁵ Kieltolakiajasta esim. Pulkkinen 2015.

väkivaltarikosten määrä kasvoi.²⁶ Tutkimus toimii esimerkkinä, kuinka rikoksiin ja rikollisiin perehtymällä voi saada näkökulmaa koko tutkittavan alueen yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin oloihin. Sodan jälkeistä henkirikollisuutta on aikaisemmin tutkittu opinnäytetöissä, jolloin tutkimusalue on ollut pienempi ja tarkastelussa lyhyempi aikaväli kuin omassa tutkimuksessani.²⁷

Sodan jälkeisiä vuosia käsittelevät tutkimukset voi jakaa kahteen päälinjaan: ”vaaran vuosia”²⁸ käsitteleviin ja suurta selviytymiskertomusta rakentaviin. Poliittinen historian on keskittynyt sodan jälkeisten vuosien uhkaan ja valtakamppailuun.²⁹ Toinen päälinja kuvaa sodan jälkeisiä vuosia jälleenrakennus- ja selviytymiskertomuksena. Jälleenrakennuskertomuksissa tärkeää oli löytää käydylle sodalle merkitys, jotta kansan yhteishenki säilyisi ja maa ei hajoaisi sisäisiin ristiriitoihin.³⁰ Selviytymiskertomuksissa puolestaan kuvataan usein sodan jälkeisiä onnistumisia kansakuntana eli muun muassa sotakorvauksien maksamista, siirtoväen asuttamista ja uuden elämän alkuun pääsemistä yhteisöissä ja kodeissa.³¹

Aihepiirin ja aikakauden tutkimus on 2000-luvulla asettunut näiden kahden päälinjan väliin. Uudemmassa tutkimuksessa on otettu huomioon poliittisen levottomuuden ihmisissä synnyttämät pelot ja toiveet, mutta rauhaan palaamista käsitellään lisäksi kokemuksellisella, käsitteellisellä ja tunnehistoriallisella tasolla.³² Erityisesti viime vuosina tunteet ja ihmisten kokemusmaailmaa on huomioitu aikaisempaa enemmän. Lisäksi tutkimuksissa on noussut kantavaksi teemaksi selvittää, miten rauhaan palattiin sen sijaan, että tyydyttäisiin vain tutkimaan, mitä sodan jälkeen tapahtui.³³

Tutkimukseni edustaa edellä kuvattua uudempaa suuntausta, sillä tarkastelen sodan mahdollisia vaikutuksia yksilöiden tekemiin henkirikoksiin. Lisäksi tutkin, miten ja milloin Oulun läänissä palattiin rauhaan henkirikollisuuden osalta.

²⁶ Petsamossa henkirikosten osuus väkivaltarikoksista kasvoi, vaikka väkivaltarikosten määrä laski sodan aikana. Kuusikko selittää ilmiötä mm. ihmisten haluttomuudella ilmiantaa lievempiä väkivaltarikoksia, väkivallan sietokyvyn kasvulla. Kuusikko 1996, 376–378.

²⁷ 1940-luvun henkirikollisuudesta esim. Taskinen 2015.

²⁸ Vaaran vuosista esim. Holmila & Mikkonen 2015, 14–19.

²⁹ Poliittisesta historiasta ja vaaran vuosien todellisesta uhasta esim. Haataja Lauri 1986 vrt. Seppinen Jukka 2008.

³⁰ Esim. Kaatuneiden sotilaiden kuolemiselle esitettiin isänmaallista selitysmallia surun helpottamiseksi. Kempainen 2006, 107.

³¹ Jälleenrakennusajasta esim. Tuominen & Löfgren 2018. Karjalan evakkojen kokemuksista esim. Kananen (2010)

³² Tunne- ja kokemushistoriallista sodan jälkeisten vuosien tutkimusta esim. Hytönen & Kivimäki (toim.)2015; Holmila ja Mikkonen (2015); Kivimäki 2006, 69–86.

³³ Holmila ja Mikkonen 2015.

Kriminologiassa tutkitaan empiirisesti rikollisuutta yhteiskunnallisena ilmiönä.³⁴ Siihen lasketaan rikoksen uhreja ja tekijöitä käsittelevä sekä rikollisuuden määrään ja vaihteluihin kohdistuva tutkimus. Lisäksi kriminologiaan kuuluu tutkimus, joka koskee yhteiskunnan kontrollitoimenpiteitä ja niiden välillisiä ja välittömiä vaikutuksia.³⁵

Kriminologian uranuurtaja Veli Verkko on tutkinut tilastollisesti suomalaista henkirikollisuutta ja vertaillut sitä muihin Pohjoismaihin, erityisesti Ruotsiin. Suomalaisen henkirikollisuuden tunnuspiirteiksi hän mainitsee eritoten alkoholinkäytön ja erityisen kansanluonteen, joka on humalassa taipuvainen harkitsemattomaan väkivaltaan.³⁶ Vaikka Verkon saavutukset kriminologiassa ovat kiistattomia, on häntä kohtaan osoitettu myös kritiikkiä puutteellisten tutkimusten vuoksi.³⁷ Suurin kritiikki Verkon tutkimuksissa kohdistuu teoriaan suomalaisen rodun heikosta kyvystä sietää alkoholia, sillä näkemys ei ole saanut kannatusta enää nuorempien kriminologien keskuudessa. Lisäksi hänen tutkimuksensa pohjautuvat puutteellisiin tilastoihin, sillä sota-ajan rikollisuustilastoista puuttuvat kenttätuomioistuinten käsittelemät rikokset.³⁸

Uudemmassa kriminologisessa tutkimuksessa rikollisuuden selitysmallit jaetaan biologisiin ja sosiologisiin selitysmalleihin. Biologiset mallit käsittelevät ihmisten geneettisiä taipumuksia, joihin yhteiskunta vaikuttaa. Sosiologiset selitysmallit puolestaan korostavat yhteiskunnan olojen vaikutusta rikollisuuden synnylle. Inkeri Anttila, Patrik Törnudd ja Janne Kivivuori esittävät teoksissaan keskeiset teoriat rikollisuuden selittämiseen, kuten itsekontrolliteorian ja paineteorian.³⁹ Näitä teorioita voi usein soveltaa myös Suomeen, sillä teoriat ovat hyvin yleisluonnollisia, eivätkä ne ole yleensä sidottuja tiettyyn kulttuuriin. Erilaiset rikollisuutta selittävät

³⁴ Anttila & Törnudd 1983, 15. Kivivuori 2008.

³⁵ Anttila & Törnudd 1983, 15. Tunnetuimpia kriminologeja Suomessa ovat Veli Verkko, Inkeri Anttila ja Patrik Törnudd sekä Janne Kivivuori ja historioitsijanakin tunnettu Martti Lehti.

³⁶ Verkko 1949.

³⁷ Jaakkola 1986, 24–29; Vilkuna 2015, 530–531, Kivivuori 2017, 144–165.

³⁸ Jaakkola 1986, 58–65. Aikalaisena Verkolla ei ollut mahdollisuutta käyttää kenttäarmeijan rikollisuustietoja, sillä yleispiirteiset tilastotiedot kenttäoikeuksien toiminnasta julkaistiin vasta samana vuonna, jolloin hän kuoli. Hietanen 1992, 160, Kivivuori 2017, 144–165.

³⁹ Itsekontrolli teoria. Rikoksen tekijäksi valikoituu ihminen, joka käyttäytyy impulsiivisesti välittämättä tekojensa seurauksista. Tekijälle tärkeintä on tyydyttää sen hetkiset tarpeensa. Kivivuori 2008, 104–105. Yleisessä paineteoriassa rikollisuutta selitetään yksilön turhautumisella häneen kohdistuviin yhteiskunnallisiin paineisiin tai kielteisten elämäntilanteiden aiheuttamalla stressillä, mikä lisää motivaatiota rikokseen. Kivivuori 2008, 152–153.

mallit tarkastelevat yksilön itsekontrollin ja ympäröivän yhteisön kontrollin merkitystä yksilön rikoskäyttäytymisessä.

Tutkimuksessani korostuu edellä mainittujen teorioiden lisäksi jo pitkään esillä ollut, sosiaalisen kontrollin teoria⁴⁰. Se on tutkimukseni keskeisimpiä kriminologian teorioita, sillä Suomen 1900-luvun alun henkirikollisuusaaltoa on perusteltu sosiaalisen kontrollin heikentymisellä ja sen päättyminen on katsottu johtuneen osittain kontrollin tehostumisesta.⁴¹ Todennäköisesti myös tutkimukseni kohteena olevassa henkirikollisuusaallossa voi olla kyse sosiaalisen kontrollin heikentymisestä poikkeusoloissa. Sen sijaan monet yksilöön keskittyvät kriminologian teoriat ovat luonteeltaan sellaisia, joita en pysty käyttämälläni aineistolla todentamaan.

Sosiaalisen kontrollin teoria perustuu siihen oletukseen, että ihmiset rikkoisivat normeja, ellei kontrolli pidättelisi heitä. Teorian mukaan pelkkä kontrollin läsnä- tai poissaolo riittää selittämään rikollisuuden esiintymistä. Kontrolli puolestaan voidaan jakaa viralliseen ja epäviralliseen kontrolliin. Viralliseen kontrolliin kuuluvat kaikki valtion ja julkisen vallan harjoittamat kontrollivaltuudet. Epävirallinen kontrolli on taas yksilöön yhteisön puolelta kohdistuvaa kontrollia.⁴²

Sodan jälkeisten vuosien poikkeustilanne loi rikollisuuden kasvulle suotuisimmat olosuhteet, sillä yhteiskunnan kontrollijärjestelmä ei pysynyt mukautumaan nopeisiin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Tämän kaltaisilla sosiaalisessa kontrollissa tapahtuvilla muutoksilla on osoitettu olevan suuri merkitys rikollisuuden esiintymiseen. Ihminen on aina osa sosiaalista yhteisöä, ja yhteisönsä jäsenenä hän joutuu sitoutumaan sen virallisiin ja epävirallisiin normeihin. Nämä molemmat normit säätelevät ja vaikuttavat ihmisen käyttäytymiseen eri tilanteissa. Poikkeusaikoina rikollisuus kasvaa, kun virallinen tai epävirallinen kontrolli tai kumpikin yhdessä menettävät otettaan yhteisön jäsenistä. Kontrollin vähentyessä viranomaisten edellytys yhteiskunnan tilanteen hallitsemiseen vähenee ja ihmiset syyllistyvät enemmän rikoksiin.⁴³

⁴⁰ Sosiaaliseen kontrolliin kuuluu laaja kirjo normatiivisia mekanismeja, joihin kuuluvat tapakulttuuri ja perinteet, yleinen mielipide sekä julkinen että yksityinen moraalit sekä näiden teemojen institutionaaliset perustat kuten perhe, koulutuslaitos ja uskontojärjestelmä. Esim. Janowitz 1978, 9.

⁴¹ Kivivuori & al. 2018, 136–137.

⁴² Kivivuori & al. 2018, 164–165.

⁴³ Kontula 1996, 35.

Niin ikään Émile Durkheimin (1897)⁴⁴ anomisen tilan teoria viittaa yhteiskunnan heikentyneeseen kontrolliin ja edellytykseen hallita yksilöitä. Teoria mukaan rikollisuutta syntyy, kun yksilö ei pysty enää normijärjestelmän toimintakyvyn heikentyessä tyydyttämään tarpeitaan entisin laillisin keinoin, eikä uusia laillisia keinoja ole näköpiirissä.⁴⁵ Esimerkiksi sodan aikana ja sen jälkeen säännöstelyrikkomukset ja varkauksien lisääntyminen on selitettävissä Durkheimin teorialla, koska elintarvikkeiden puute ajoi ihmisiä hankkimaan elintarvikkeita laittomin keinoin.

Kriminologian biologisiin selitysmalleihin kuuluva ja Verkon teoriaan viittaava suomalaisten geneettinen taipumus aggressiiviseen humalakäyttäytymiseen on saanut vahvistusta viime vuosina. Nykyään suomalainen aggressiivinen humalakäyttäytyminen yhdistetään osittain pistemutaatioon serotoniini 2B -reseptorin geenissä, jota kantaa noin 2,2 prosenttia väestöstä. Se lietsoo alkoholia nauttineita kantajiaan impulsiiviseen käyttäytymiseen, mutta jossain tapauksissa myös väkivaltaan.⁴⁶ Käytännössä silminnäkijöiden ja tekijöiden kertomuksista voi havaita geenivirheen tuntomerkit täyttävän spontaanin väkivallan teon. Käyttämieni oikeuslähteiden avulla ei pysty selvittämään, kantoivatko henkirikosten tekijät kyseistä geeniä ja millaisia muita perinnöllisiä tekijöitä heillä oli, joten jätän biologiset selitysmallit tutkimukseni ulkopuolelle.

Sodan jälkeisistä vuosista tehty historiankirjoitus auttaa hahmottamaan, miten sota näyttäytyi sen kokeneille ihmisille ja miten nämä kokemukset siirtyivät yksilöiden mukana osaksi rauhan ajan yhteiskuntaa, mutta myös sen ongelmiksi. Kriminologian teoriat puolestaan tuovat tutkimukseeni mahdollisia selityksiä sille, mikä sai yksilöt toimimaan yhteiskunnan normeja vastaan. Aikaisempi historiallinen henkirikostutkinta toimii taas suunnannäyttäjänä ja tuo vertailupintaa aikaisempiin rikollisuuskausiin.

1.4. Tutkimuskysymykset

Tutkimukseni keskittyy Oulun läänissä tapahtuneeseen henkirikollisuuteen sodan jälkeisinä vuosina, mutta tarkastelen henkirikollisuutta myös makrotasolla. Makrotason tarkastelua hyödyntämällä saan luotua Oulun läänin henkirikollisuustilanteesta laajemman kuvan. Oulun läänin

⁴⁴ Durkheim 1966.

⁴⁵ Alkujaan itsemurhia selittänyt käsite, josta muodostui myöhemmin klassinen sosiologinen rikollisuuden synnyn selitysmalli. Anttila & Törnudd 1983, 22.

⁴⁶ Tikkanen & al. 2015, 1–6.

henkirikollisuudessa keskityn selvittämään sen keskeisiä tunnuspiirteitä ja sitä, näkyivätkö rauhaan palaamisen ongelmat tehdyissä henkirikoksissa.

Tutkimuskysymykset ovat:

(1) Kuinka paljon Oulun läänissä tehtiin henkirikoksia ja millainen muutos henkirikosmäärissä tapahtui toista maailmansotaa edeltäneeseen aikaan verrattuna? (2) Poikkeavatko Oulun läänin kihlakuntien henkirikosmäärät toisistaan? Mitkä ovat kaupungin ja maaseudun henkirikollisuuden yhtäläisyydet ja erot? (3) Mitkä olivat henkirikosten yleisimmät tekotavat? (4) Millaisista sosiaalisista asemista uhrit ja tekijät tulivat? (5) Mikä oli alkoholin osuus henkirikollisuudessa? (6) Näkyvätkö rauhaan palaamisen ongelmat läänin henkirikoksissa?

Ensimmäiset kysymykset luovat perustan tutkimukselle, ja ne auttavat hahmottamaan henkirikosmäärien poikkeavuutta sotaa edeltäneeseen aikaan verrattuna. Oulun läänin tapauksia käsitellään jakamalla alue Oulun, Salon, Haapajärven ja Kajaanin kihlakuntien mukaan. Alueita verrataan keskenään ja selvitetään mahdollisten alueellisten erojen syitä. Lisäksi verrataan kaupungin ja maaseudun henkirikollisuuden eroja ja yhtäläisyyksiä.

Kolmas ja viides kysymys valottavat tyypillisimmät tekotavat, surmavälineet ja alkoholin osuuden henkirikoksissa. Suomessa on perinteisesti surmattu puukolla. Sodan jälkeen ampuma-aseita oli kuitenkin enemmän saatavilla, mikä saattoi lisätä niiden määrää henkirikoksen tekovälineissä. Alkoholilla on ollut perinteisesti olennainen rooli tapoissa, ja teeman analyysi sitoo työni aikaisempaan tutkimukseen.⁴⁷ Tietenkään ei ole mahdollista vakuuttavasti selvittää, minkä verran alkoholin nauttiminen on johtanut veritöihin, vaan tutkin, kuinka moni henkirikos sattui alkoholinvaikutuksen alaisena.

Uhrien ja tekijöiden sosiaalista asemaa sekä ikä- ja sukupuolijakaumaa käsittelevä tutkimuskysymys analysoi henkirikosten tekijöiden ja uhrien yhteiskunnallista asemaa. Lisäksi selvitan tekijöiden ja uhrien siviilisäädyn.

⁴⁷ Suomalaista alkoholikulttuuria ovat tutkineet esim. Peltonen, Kuusi & Kilpiö (toim.) 2006, *Alkoholin vuosisata*; Vilkkuna 2015, *Juomareiden valtakunta*.

Tutkimuskysymyksen mahdollistavat aineiston monipuolisen tarkastelun ja pystyn tutkimaan ilmiötä laajemmin. Kvantitatiiviset kysymykset kertovat ilmiön laajuudesta ja Oulun läänin tilanteesta koko maahan suhteutettuna. Kvalitatiiviset kysymykset avaavat veritekojen taustalla vaikuttavia tekijöitä ja osallisten asemaa yhteiskunnassa.

1.5. Rajaukset

Tutkimuksen aikajaksolla oli voimassa vuoden 1889 rikoslaki (39/1889), joten määrittelen henkirikokset tämän lain tunnusmerkistön mukaan. Rikoslain 21. luku kriminalisoi toisen henkeen ja terveyteen kohdistuvia tekoja ja sisältää murhan, tapon ja kuolemaan johtaneen pahoinpitelyn määritelmät. Rikoslain 21. luku 1. § määrittelee teon murhaksi, jos tekijä on ”surmaamisen aikomuksessa vakain tuumin ottanut toiselta hengen” [...].⁴⁸ Tapoksi lain 2. § puolestaan määrittelee teon, jossa tekijä ”on surmaamisen aikomuksessa, pikaistuksessa ottanut hengen toiselta” [...]. Rikoslakiin on säädetty perusteita, joiden nojalla tappo voidaan katsoa murhaksi. Tällaisia perusteita ovat muun muassa erittäin raa’alla tai julmalla tavalla tai vakaasta harkinnasta tehty tappo sekä virkamiehen tappaminen.⁴⁹ Kuolemaan johtanut pahoinpitely puolestaan määritellään 4. §:ssä näin: ”Joka, ilman tappamisen aikomusta, tahallansa pitelee toista niin pahoin, että tämä sen johdosta kuolee [...]”.⁵⁰

Olen rajannut tarkasteltavan henkirikollisuuden käsittämään ainoastaan poliisin tietoon tulleita murhia, tappoja ja kuolemaan johtaneita pahoinpitelyjä. Nämä kolme henkirikostyyppiä luokitellaan Suomen virallisissa tilastoissa tahallisiksi henkirikoksiksi. Tahallisuuden määritelmä rajaa tutkimuksen ulkopuolelle tapaturmat ja kuolemantuottamukset. Poliisin tietoon tulleet henkirikosmäärät sisältävät myös ne tapaukset, joissa väkivaltaisen kuoleman epäily on ollut vahva ja syytetty on oikeudessa käsitelty tappona tai kuolemantuottamuksena, mutta joiden lopullinen tuomio on ollut kuitenkin vapauttava. Rajatapaukset johtuvat usein puutteellisesta näytöstä tai siitä, että varmaa yhteyttä pahoinpitelyn ja uhrin myöhemmän kuoleman kanssa ei saatu.⁵¹ Työn ulkopuolelle rajaan tapon ja murhan yritykset sekä lapsensurmat. Tutkimusaineisto pysyy

⁴⁸ Rikoslaki (39/1889), 21. luku 1 §.

⁴⁹ Rikoslaki (39/1889), 21. luku 2. §.

⁵⁰ Rikoslaki (39/1889), 21. luku 4. §.

⁵¹ Matikainen 2002, 39.

yhtenäisempänä, kun keskitytään pelkästään tehtyihin henkirikoksiin. Lapsensurmat puolestaan muodostavat selvästi muusta väkivaltarikollisuudesta erottuvan ryhmän.⁵²

Perustelen tarkastelujaksoni (1945–1950) sillä, että tuolloin oli käynnissä rauhaan palaamisen akuutein vaihe, jolloin ongelmat olivat selvimmin nähtävissä ja leimasivat yhteiskunnan elämää monilla tavoin. Lisäksi vuosien 1945–1948 aikana koetaan Suomen itsenäisen historian toisen henkirikollisuusaalto.⁵³ Lopetusajankohta tekee tarkasteltavasta ajankohdasta tarpeeksi pitkän, joten voin tarkastella henkirikollisuutta osana rauhaan palaamisen ongelmia. Lisäksi pystyn vertaamaan väkivaltaisimpia vuosia kahteen rauhallisempaan ja tuomaan selkeämmin esille henkirikollisuuden laajuuden poikkeuksellisuuden.

Edellä sanotun lisäksi tarkastelen henkirikollisuuden kasvua sotaa edeltäneeseen aikaan verrattuna. Tämän vuoksi vertailen tilastojen tietoja viimeiseen rauhan vuoteen (1938).⁵⁴ Lisäksi suhteutan tapaukset silloiseen väkilukuun, jolloin voin vertailla eri vuosien rikollisuustasoa. Yleinen käytäntö rikollisuustason saamiseksi on suhteuttaa tapausten määrä 100 000 asukasta kohden.⁵⁵

Maantieteellisesti tutkimuskohteena on Oulun lääni vuoden 1945 rajoilla.⁵⁶ Ihmiset kokivat rauhaan palaamisen hyvin eri tavoin riippuen asuinalueesta ja sodan aiheuttamista kokemuksista. Tässä mielessä Oulun lääni on mielenkiintoinen tutkimusalue, sillä sen alueella on kaupunkeja, maaseutua ja teollisuustajamia, joissa rauhaan palaamisen ongelmat, ristiriidat ja niiden ratkaisumallit ilmenivät eri tavoin⁵⁷. Lisäksi omia haasteita koettiin alueilla, joihin evakoita asutettiin, koska paikallisyhteisön ja uusien asukkaiden yhteiselämä ei aina sujunut ongelmitta. Karjalan evakoiden

⁵² Vrt.esim. Koskivirta 2015, käsittelee lapsisurmia 1800-luvulla.; Mona Rautelin (2009) väitöskirja käsittelee lapsenmurhia 1700-luvun Suomessa.

⁵³ Verkko 1949, 67–82.

⁵⁴ Valitsin vuoden 1938 vertailuvuodeksi, sillä se on viimeinen rauhan vuosi ennen toista maailmansotaa, ja henkirikosmäärältään se ei ole muista kieltolain päättymisen jälkeisistä vuosista poikkeava Vuosina 1932–1938 tehtiin keskimäärin 51 murhaa ja 172 tappoa tai kuolemaan johtanutta pahoinpitelyä vuodessa. Tappojen keskiarvoa nostaa kieltolain jälkeisten vuosien levottomuus, jolloin tappoja tehtiin yli 200 vuodessa. Tilanne rauhoittui vuonna 1934, minkä jälkeen tappojen määrä laski noin 144 tapaukseen vuodessa. Vertailuvuodeksi valittuna vuonna 1938 tehtiin murhia 50 ja tappoja tai kuolemaan johtaneita pahoinpitelyitä 120. Murhien määrän osalta vuosi on keskiarvon mukainen, mutta tappojen ja kuolemaan johtaneiden pahoinpitelyjen määrä on selvästi keskiarvoa alhaisempi. Tappojen ja kuolemaan johtaneiden pahoinpitelyjen määrä laski vähintään yli 10 tapauksella joka vuosi vuosina 1932–1938.

⁵⁵ Anttila ja Törnudd 1983, 58.

⁵⁶ Kts. liite 1

⁵⁷ Kivimäki, Hytönen & Karonen 2015, 35.

lisäksi läänissä liikkui. Lapin sodan vuoksi pohjoisesta ja idästä evakuoitua väestöä. Lisäksi Lapin sodan aineellisia tuhoja koettiin Oulun läänin itäisissä kunnissa. Tutkimusalueella on koettu erilaisia haasteita, joihin on sodan jälkeen yritetty sopeutua. Nämä erilaiset lähtökohdat todennäköisesti näkyvät läänin eri alueiden henkirikollisuudessa. Paikallinen rajausta antaa tilaisuuden tarkastella aihetta syvällisemmin ja auttaa pääsemään käsiksi yhteisöön ja sen yksilöiden toimintaan ja suhtautumiseen.⁵⁸

1.6. Lähteet

Tutkimuksen primäärilähteenä käytän Oulun läänin vuosien 1945–1951⁵⁹ varsinaisiasiain ja välikäräjien pöytäkirjoja eli tuomiopöytäkirjoja.⁶⁰ Tuomiokirjojen lisäksi käytän jo järjestettyjä aineistoja eli Suomen virallisia oikeustilastoja (SVT) ja Suomen tilastollisia vuosikirjoja (STV), jotka tukevat ja täydentävät pöytäkirjoista saatavia tietoja.⁶¹

Tuomiokirjat antavat yksityiskohtaisia tietoja tapahtuneista henkirikoksista ja sen osapuolista. Pöytäkirjoihin kirjattiin osapuolten perustietoja, kuten ikä, asuinpaikka, siviilisääty, varallisuus ja elinkeino sekä tietoja varsinaisesta teosta ja siitä annetusta tuomiosta. Tekijän ja todistajan lausunnot puolestaan antavat lisätietoa varsinaisesta rikoksesta ja siihen johtaneista olosuhteista sekä uhrin ja tekijän välisestä suhteesta. Lisäksi tapauksen käsittelyssä on usein mukana liitteitä, kuten poliisin tutkintapöytäkirja, ruumiinavauslausunto, tekijän rikosrekisteriote sekä virkatodistus. Näistä saatavat tiedot täydentävät todistajanlausuntoja ja antavat uutta tietoa uhrista ja tekijästä.⁶²

Hyödynnän tuomiokirjatietoja henkirikollisuuden pääpiirteiden tutkimukseen. Laadin edellä mainittujen perustietojen avulla taulukoita, jotta hahmotan tekijöiden ja uhrien keskimääräistä ikää ja sosiaalista asemaa. Lisäksi taulukoin tekotavat ja alkoholin vaikutuksen alaisena tehdyt surmatyöt. Hyödynnän asianomaisten antamia lausuntoja selvittäessäni tekoihin johtaneita syitä.

⁵⁸ Paikallisen tutkimuksen määrittelystä erityisesti Renvall 1983, 264–266.

⁵⁹ Loppuvuodesta 1950 tehtyjä rikoksia käsitellään vielä vuoden 1951 puolella.

⁶⁰ Tuomiokirja-aineisto on saatavissa kansallisarkiston Oulun yksiköstä.

⁶¹ SVT ja STV aineistot ovat saatavilla verkkojulkaisuihin Doriassa.

⁶² Koskivirta 2014, 194–209.

Tuomiokirjat ovat lähdekriittisesti tarkasteltuina kaksijakoisia lähteitä. Ensinnäkin ne sisältävät juridisina asiakirjoina tietoja asian oikeudellisesta käsittelystä, kuten päivämäärät, läsnäolijoiden nimet ja annetut tuomiot. Näitä tietoja tutkija voi lähes kiistatta luokitella faktoiksi.⁶³ Toisaalta ne sisältävät paljon epävarmaa tietoa, kuten ihmisten oikeudessa annetut lausunnot, joista voi kuitenkin tehdä päätelmiä tapahtumien kulusta. Epäluotettavia asianomaisten lausunnoista tekevät niiden antajien motiivit ja tahattomat inhimilliset tekijät, jotka vaikuttavat virheellisesti annettuihin tietoihin. Lausuntoja vääristäviä tekijöitä ovat esimerkiksi todistajien humalatila tekohekellä, asioiden väärin muistaminen, asioiden kaunistelu ja suoranainen valehtelu. Varsinkin henkirikoksen tekijät ovat voineet antaa tapahtumista vääristellä tosiasioita saadakseen lievemmän tuomion.⁶⁴ Kaikesta huolimatta tuomiokirjat tarjoavat ihmisten elämää tarkastelevaan tutkimukseen ainutlaatuisen lähteen, sillä niissä puhuvat ihmiset, joihin tutkimus kohdistuu.⁶⁵

Suomen viralliset oikeustilastot ja Suomen tilastolliset vuosikirjat antavat tietoja koko maan henkirikollisuusmääristä, henkirikoksesta tuomion saaneista ja väestön kehityksestä ja näin Oulun lääni peilautuu laajemmin koko Suomeen. Oikeustilastoista saadaan selville henkirikosmäärät eri alueilla ja yleisiä tilastollisia tietoja koko maan henkirikollisuutta. Suomen tilastollisista vuosikirjoista hyödynnän väestötilastoja, jotta voin suhteuttaa tapauksien määrää kunkin vuoden väestömäärään.

Suomen viralliset oikeustilastot keskittyvät selvittämään rikollisuuden alueellista hajaantumista ja poliisin toimintaa. Tilastot on koottu siten, että kaikki poliisipiirit ovat lähettäneet Tilastokeskukselle tilastoitavaksi valmiiksi tehdyt yhteenvedot tietoon tulleista tapauksista ja niiden selvittämisestä. Koska tilastoja lopullisesti koottaessa ei ole ollut käytössä alkuperäistietoja, alkuvaiheessa mahdollisesti tapahtuneita virheellisyyksiä on vaikea havaita.⁶⁶ Tästä huolimatta tilastoja voi pitää luotettavina, sillä piiloluku on jäänyt alhaiseksi.

Tärkeässä osassa tutkimusta ovat tilastot ja niistä saatavat tiedot. Käytettäessä erilaisia tilastoja tulee pitää mielessä niiden kokoamisen erilaisuus, sillä tilastoihin päätyy erilaisia tietoja riippuen niiden luomisvaiheesta. Esimerkiksi poliisin tietoon tulleisiin tilastoihin kirjataan lisäksi ne

⁶³ Matikainen 2002, 20.

⁶⁴ Saarenheimo 1994, 156; Rautopuro 2012, 14–15.

⁶⁵ Saarimäki 2010, 26.

⁶⁶ Anttila & Törnudd 1983, 48.

tapaukset, joissa syyte jää kokonaan nostamatta.⁶⁷ Vastaavasti nämä tapaukset puuttuvat tuomioistuimien käsittelemistä rikoksista. Lisäksi eroja tuottavat poliisi- ja tuomioistuintilastojen törkeysluokittelu. Poliisit ja syyttäjät käsittelevät tapauksia usein törkeämpänä kuin mitä rikokset lopulta tuomitaan. Luokitteluero on huomattava erityisesti henkirikoksissa, sillä usein rikostilaston murha muuttuu tapoksi jo syyttäjäportaassa. Lisäksi alioikeudessa annettavat tuomiot voivat muuttua ylemmissä oikeusasteissa.⁶⁸

Tutkimuksen lähdeaineistona ovat poliisin tietoon tulleet tapaukset, sillä se mahdollistaa henkirikosten määrällisen arvioinnin eri paikkakunnilla. Lisäksi tiedot siitä, minkälaiseksi teot on arvioitu rikosten rekisteröintivaiheessa, saattavat olla varsin osuvia sen hetken rikollisuustilanteen arvioimiseksi siitä huolimatta, että tapaus myöhemmin lievenisi eri nimikkeelle.⁶⁹

Tutkimuskohde käsittelee rikollisuutta, jolloin on hyvä ottaa huomioon mahdollisen piilorikollisuuden vaikutusta tutkimukseen. Vakavissa väkivaltarikoksissa, kuten henkirikollisuus, piilorikollisuutta uskotaan esiintyvän muuta rikollisuutta huomattavasti vähemmän. Henkirikos vaarantaa yleistä turvallisuutta ja lisää tämän vuoksi julkisia intressejä tekijän kiinni saamiseksi.⁷⁰

1.7. Menetelmät

Päälähteenäni toimivat tuomiokirjat ovat virallisina asiakirjoina kaavamaisia ja etenevät pelkistetysti tapahtumien selostuksesta kohti tuloksia. Tapauksen käymä oikeudenkäynti erilaisine vaiheineen muistuttaa sitä prosessia, minkä tutkija käy läpi aineistonsa kanssa. Ensimmäiseksi oikeuden ja tutkijan on selvitettävä tapauksesta saatavat tosiasiat. Seuraavaksi selvitetään tapauksen taustoja ja rikokseen johtaneita syitä. Lopuksi tehdään johtopäätökset, jotka perustellaan.⁷¹

⁶⁷ Tällaisia tapauksia ovat esimerkiksi henkirikostutkinnat, joiden aikana selviää, ettei rikosta ole tapahtunut.

⁶⁸ Anttila & Törnudd 1983, 49–50.

⁶⁹ Anttila & Törnudd 1983, 50.

⁷⁰ Lehti 2019, 42–43. Piilorikollisuuden määritelmästä esim. Lehti 2019, 42–43. Piilorikollisuudella tarkoitetaan rikollisuutta, joka ei päädy viranomaisten tietoon. Henkirikoksissa piilorikollisuutta voi ilmetä, jos uhrin ei tiedetä joutuneen henkirikoksen uhriksi ja hänet luokitellaan esimerkiksi kadonneeksi henkilöksi.

⁷¹ Vilkuna 2009, 321–322. Tuomiokirjatutkimuksesta laajemmin esim. Karonen 2007.

Oikeudenkäyntipöytäkirjoista olen koontanut Oulun läänistä 55 henkirikoksen otoksen.⁷² Näistä 14 on tapahtunut kaupungissa ja 41 maaseudulla. Olen käynyt SVT:n tietojen perusteella läpi niiden Oulun läänin kuntien oikeudenkäyntipöytäkirjoja, joissa tapahtui tarkasteltavana ajankohtana henkirikoksia. Otos valikoitui siten, että otin tarkempaan tarkasteluun jokaisesta kihlakunnasta ne kunnat, joissa henkirikoksia tapahtui muita kuntia enemmän. Selasin läpi näiden kuntien oikeudenkäyntipöytäkirjat tutkimiltani vuosilta ja otin otokseen mukaan niistä löytämäni tapaukset. Tarkemmin eriteltyinä otokseni sisältää henkirikoksia yhteensä 17 eri Oulun läänin kunnasta. Näistä kahdeksan sijaitsee Oulun kihlakunnassa, viisi sijaitsee Haapajärven kihlakunnassa, kaksi Kajaanin kihlakunnassa ja kaksi Saloisten kihlakunnassa. Otos on riittävä antamaan vastauksia tutkimuskysymyksiin.

Selvittääkseni rauhaan palaamisen ongelmien näkymistä henkirikollisuudessa ja tilastoista saatavien tietojen käsittelyyn tarvitsen laadullista sisällönanalyysiä. Tarkoitukseni on edetä induktiivisesti eli yksittäisistä havainnoista yleisempiin väitteisiin. Lisäksi tutkimukseni on hyvin teoriasidonnaista, sillä esitän aineistosta tehtyjen tulkintojen tueksi kriminaaliteoreettisia selitysmalleja ja saamaan näin vahvistusta tekemilleni havainnoille.⁷³ Nämä menetit ovat tärkeitä, jotta pystyn kytkemään yksittäiset tutkimustulokseni osaksi laajempaa kontekstia ja selittämään henkirikollisuutta ilmiönä paremmin.

Selittämisellä tarkoitetaan kriminologisessa tutkimuksessa ilmiöiden syiden paikallistamista ja syillä puolestaan viitataan kausaalisuhteisiin. Selittäjän ja selitettävän ilmiön välillä vallitsee kausaalisuhde, jos selittäjä edeltää selitettävää ilmiötä ja saa siinä aikaan muutoksen. Ihmisen käyttäytymisen ollessa selitettävänä ilmiönä syyn ja seurausten suhde ei yleensä ole deterministinen, eli syyn esiintyminen ei välttämättä johda seurauksen esiintymiseen. Tästä huolimatta syysuhde voi olla olemassa, vaikka kaikissa tapauksissa syyn olemassaolo ei liity seuraukseen.⁷⁴ Seuraavassa tämä tarkoittaa sitä, että jokin henkirikollisuuteen vaikuttava tekijä, kuten esimerkiksi tekijän humalatila, lisää henkirikoksen todennäköisyyttä, mutta se ei liity kaikkiin tapahtuneisiin henkirikoksiin. Tästä huolimatta humalatila voi olla rikosalttiuden syy, vaikka on olemassa myös tapauksia, joihin alkoholi ei liity.

⁷² Jatkossa Oulun läänin otos

⁷³ Sarajärvi & Tuomi 2018, 105–106, 116–119.

⁷⁴ Kivivuori 2008, 35–36.

Lisäksi tutkimukseni tulee sisältämään vertailua, kun tarkastelen tutkimaani ajanjaksoa viimeiseen rauhan vuoteen. Näissä kohdissa toteutan vain tilastollista vertailua, joten vertailuni on epäsymmetristä. Symmetristä vertailua teen tarkastellessani eri alueilla tapahtunutta henkirikollisuutta sekä tutkiessani tekijöiden ja uhrien sosiaalisten asemien eroja. Vertailevasta otteesta on hyötyä henkirikollisuuden tutkimisessa, sillä sen avulla halutaan lisätä ymmärrystä yhteiskunnallisesta ilmiöstä ja pystytään havainnoimaan sen poikkeavuutta normaalista.⁷⁵

Tutkimusetiikka on olennainen osa tutkimustani, sillä henkirikoksia tutkiessa tulee ottaa huomioon uhrin ja tekijän ihmisarvo sekä yksityisyyden suoja.⁷⁶ Tapausten arkaluontoisuuden takia joudun pohtimaan, mitä tietoja voin julkaista, mitkä on syytä jättää pois yksityisyyden säilyttämiseksi. Lisäksi huomioin yksityisten tietojen julkaisua käsittelevän lainsäädännön. Tietosuojalaki sallii historiallisen tutkimuksen käyttää arkaluontoisia tietoja, kuten rikosrekisteriä tilastointiin ja analyysiin.⁷⁷ Silti otan huomioon sekä tekijän ja uhrien mahdollisesti edelleen elossa olevat omaiset ja jätän henkilötiedot sekä tarpeettomiksi katsotut arkaluontoiset yksityiskohdat mainitsematta.

⁷⁵ Melin 2005, 53.

⁷⁶ Henkilötietojen käsittelystä eettisesti esim. Kokko 2017, 48–49. Tutkimusetiikasta yleisesti Eilola, Koskivirta & Lidman (toim.) 2017.

⁷⁷ Tietosuojalaki (1050/2018), 3. luku 11–12 §, 4. luku, 14 §.

2. Henkirikollisuus toisen maailmansodan jälkeen

2.1. Viranomaisten kiristynyt kontrolli

Sodan jälkeen kokonaisrikollisuus kasvoi, mikä näkyi voimakkaana omaisuus- ja väkivaltarikollisuuden kasvuna. Rikollisuustilanteeseen perehtynyt Veli Verkko kuvasi tilannetta Suomen historian pahimmaksi rikollisuuskriisiksi. Hän uskoi omaisuusrikosten vähentyvän, kun Suomen taloudellinen tilanne muutaman rauhan vuoden jälkeen jälleen kohenisi. Sen sijaan hän ei uskonut henkirikollisuuden merkittävään laskuun, vaan ennusti Suomen pysyvän yhä korkean väkivaltarikollisuuden maana, kuten sotaa edeltäneenä aikana.⁷⁸

Kuten muualla maassa, myös Oulun läänissä kokonaisrikollisuus kasvoi voimakkaasti vuonna 1945 ja pelkästään omaisuusrikosten määrä lisääntyi 6626 tapauksella vuoteen 1938 verrattuna. Myös väkivaltarikosten määrä kasvoi voimakkaasti. Kaupungeissa väkivallan lisääntyminen oli maaseutua huomattavampaa, sillä tapausten määrät kasvoivat kaupungeissa 100 000 asukasta kohden kuudesta henkirikoksesta kahteentoista. Maaseudulla puolestaan luku pysyi viidessä tapauksessa 100 000 asukasta kohden.⁷⁹ Väkivaltarikosten korkeaa kasvua kaupungeissa selittää luultavimmin ainakin osittain lisääntynyt valvonta ja sen keskittyminen kaupunkeihin.

Rikollisuuden kasvu ei tullut viranomaisille yllätyksenä, vaan siihen oli osattu varautua. Ennen sodan päättymistä ja joukkojen kotiuttamista poliisivoimia vahvistettiin erilaisin toimin: rintamalla palvelleita poliisimiehiä kotiutettiin muita aikaisemmin ja poliisien aseistusta ja ajoneuvokalustoa paranneltiin.⁸⁰ Lisäksi poliisivoimia vahvistettiin 3000 miehellä. Eniten lisävoimia sai liikkuva poliisi, jonka tehtävänä oli puuttua järjestyshäiriöihin ja rikollisuuteen.⁸¹ Järjestyksenpito pohjautui poikkeuslainsäädäntöön, sillä väliaikaiseksi tarkoitettua tasavallan suojelulakia jatkettiin useampaan otteeseen vielä rauhan tultua, kunnes lain voimassaolo päättyi lopullisen rauhansopimuksen kirjoittamiseen.⁸²

⁷⁸ Verkko 1945, 22–28.

⁷⁹ SVT XXIII oikeustilasto 77 rikollisuus 1938: SVT XXIII oikeustilasto 84 rikollisuus 1945. Luvut pohjautuvat poliisin tietoon tulleeseen rikollisuuteen 100 000 asukasta kohden.

⁸⁰ Hietaniemi 1992, 236.

⁸¹ Kivimäki 2015, 295.

⁸² Hietaniemi 1995, 251. Tasavallan suojelulaki rajoitti ihmisten henkilökohtaista vapautta esimerkiksi antamalla viranomaisille mahdollisuuden velvoittaa ihmisiä asumaan tietyllä paikkakunnalla. Tasavallan suojelulaki (336/1930).

Sodan jälkeisessä poliittisessa epävarmuudessa poliisivoimien tärkeimpänä tehtävänä rikollisuuden estämisen lisäksi oli sisäisen järjestyksen turvaaminen, sillä sen avulla uskottiin torjuttavan mahdollinen miehitysuhka. Tämän vuoksi kaikki levottomuudet yritettiin estää.⁸³

Yhteiskunta yritti vastata rauhankriisiin lisäämällä valvontaa ja viranomaisten oikeuksia. Tämän toivottiin rauhoittavan olosuhteita, mutta näin ei kuitenkaan käynyt, vaan lisääntyneen valvonnan ansioista poliisin tietoon tuli entistä enemmän rikkeitä. Tavalliseen arkeen totuttelevat ihmiset eivät sulattaneet lisääntyntä valvontaa, vaan virkavaltaa vastustettiin.⁸⁴ Viranomaisten kasvanut vastustaminen ja kokonaisrikollisuuden kasvu kertovat yhteiskunnassa tapahtuneista muutoksista, jotka heijastuivat arvorakenteisiin. Muissa tutkimuksissa tällä on koettu olevan vaikutusta henkirikollisuuden määrään.⁸⁵

2.2. Henkirikollisuus Suomessa

Sodan jälkeen väkivaltarikollisuus oli selvässä kasvussa koko maassa, eivätkä henkirikokset tehneet tässä poikkeusta. Pahin tilanne oli heti sodan jälkeen, jolloin henkirikollisuus nousi sadalla rikoksella sotaa edeltäneestä ajasta.

Taulukko 2. Poliisin tietoon tullut henkirikollisuus Suomessa 1938 ja 1945–1950.

Vuosi	1938	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Murha	50	84	51	63	41	38	29
Tappo/ Kuolemaan johtanut pahoinpitely	120	186	148	115	143	95	108
Henkirikosmäärä	170	270	199	178	184	133	137
Henkirikosten suhdeluku 100 000 asukasta kohden	4,62	7,14	5,19	4,58	4,67	3,3	3,3
Suomen väkiluku	3 672 100	3 778 900	3 833 100	3 885 300	3 937 800	3 988 000	4 029 800

⁸³ Hietaniemi 1995, 251.

⁸⁴ Kivimäki 2015, 295.

⁸⁵ Jaakkola 1986, 87–88.

Taulukossa esitetyt luvut pohjautuvat poliisin tietoon tulleisiin henkirikoslukuihin. Lukumäärässä ei ole otettu huomioon lapsensurmia tai kuolemantuottamuksia.

Lähteet: SVT XXIII oikeustilasto 84, 2; SVT oikeustilasto XXIII 87, 4, 8, 12, 16, 20; STV 1950, 6; STV 1955, 5.

Taulukon 2 perusteella kaikkien henkirikosten määrä kasvoi huomattavasti vuosina 1945–1946, mutta laski seuraavana vuonna lähes sotaa edeltäneelle tasolle. Tappojen ja kuolemaan johtaneiden pahoinpitelyjen määrä kasvoi jälleen vuonna 1948, mutta laski vuonna 1949 sotaa edeltävää aikaa vähäisemmäksi ja pysyi aikaisempaa matalampana vielä seuraavana vuonna. Murhien määrä pysyi korkealla aina vuoteen 1947 asti, jonka jälkeen määrät laskivat tasaisesti. Henkirikostilastojen perusteella näyttää siltä, että Suomessa on koettu nopea väkivallan lisääntyminen heti sodan jälkeen, mutta tilanne on rauhoittunut muutamassa vuodessa.

Väkilukuun suhteutettuna lähtötilanne on 4,63 henkirikosta 100 000 asukasta kohden vuonna 1938. Vuonna 1945 suhdeluku kohoaa 7,14 henkirikokseen. Suomessa tehtiin tutkimani ajanjakson väkivaltaisimpana vuotena 2,51 henkirikosta enemmän 100 000 asukasta kohden kuin rauhan aikana. Luvut korostavat henkirikollisuuden äkillistä nousua, joka kestää muutaman vuoden, mutta suhdeluku pysyy vielä laskun jälkeenkin korkeana.

Vuoden 1945 henkirikollisuuden nousu on poikkeuksellista itsenäisen Suomen historiassa, vaikka väkivaltaisimpien 1920-luvun vuosien tilastoihin ei ylletä.⁸⁶ Henkirikollisuuden nousu sadalla tapauksella aikana, jolloin väkiluku kasvoi alle kolme prosenttia, kertoo väkivallan kasvun suuruudesta.⁸⁷ Toisaalta on otettava huomioon, että ali- tai hovioikeus saattoi alentaa tuomioita, joten henkirikoksesta tuomittujen määrä ei vuonna 1945 välttämättä noussut yhtä dramaattisesti kuin taulukon perusteella voisi päätellä. Toisaalta henkirikollisuus on rikollisuutta, jossa riittävällä näytöllä tuomion sai vähintään kuolemaan johtaneesta pahoinpitelystä.⁸⁸

Henkirikollisuuden kasvu ajoittui selvästi aikaan, jolloin puolimiljoonainen kenttäarmeija oli jo kotiutettu. Rikollisuuteen herkimmin syyllistyvien nuorten miesten palaaminen kotiseuduille näkyi

⁸⁶ Tilastoitujen henkirikosten määrä oli vuonna 1918 60,6 uhria 100 000 asukasta kohden. Muita poikkeuksellisen väkivaltaisia vuosia itsenäisessä Suomessa ovat olleet 1919 (13,3), 1925 (10,2), 1929 (10,5). Kahta edellä mainittua selittää sisällissota ja 1920-luvun henkirikollisuutta kieltolaki ja lama. Lehti 2018, 7.

⁸⁷ STV 1950, 6; STV 1955, 5.

⁸⁸ Poliisin tietoon vuosina 1946–1950 tulleiden rikosten selvittäminen (% ilmoitetuista rikoksista): murhista syytteeseen pantuja 55 %, tapoista ja kuolemaan johtaneista pahoinpitelystä 90,2 % vuoden 1950 lopussa.

vääjäämättä rikollisuustilastoissa. Tämä vahvistaa käsitystä siitä, että monelle rintamalta palanneelle miehelle rauhaan sopeutuminen ei ollut aivan ongelmaton ja esimerkiksi rauhan ajan säännöksiin tottuminen aiheutti vaikeuksia, koska sota miellettiin yhä normaaliksi olotilaksi.⁸⁹

Sota oli mahdollistanut aggressioiden purkamisen uudella tavalla. Samalla se oli muuttanut yleisiä toimintamalleja ja tehnyt väkivallasta ja tappamisesta hyväksyttävämpää, sillä sota-aikana tappamiseen jossain määrin ehkä turruttiin. Archerin ja Gartnerin tutkimuksen mukaan väkivallan legitimointi oli todennäköisin selitys henkirikosten kasvuun, sillä sota-aikana yhteiskunta kumoaa perinteiset kieltonsa tappamista vastaan ja palkitsee yksilöitä väkivallan käytöstä.⁹⁰ Suopeampi suhtautuminen väkivaltaan saattoi lisätä sen käyttöä oikeutettuna ratkaisukeinona myös rauhan aikana. Lisäksi sotaoloissa monet olivat jo riistäneet toiselta hengen, joten kynnyks murhiin ja tappoihin saattoi olla matalampi.

⁸⁹ Karonen 2006, 18.

⁹⁰ "Legimitation of Violence Model" Archer & Gartner 1976, 943.

3.Oulun läänin henkirikollisuus

3.1. Henkirikollisuusluvut pysyivät pitkään korkealla

Aseiden vaiettua vuonna 1944 muu Suomi valmistui palaamaan arkeen sodan jälkeen, mutta Oulun ja Lapin läänissä tilanne oli toinen. Suomen ja Neuvostoliiton aseleposopimuksen yhtenä ehtona oli ollut julkinen välien katkaisu Saksaan ja saksalaissotilaiden karkottaminen maasta. Saksalaisten sotilaiden hallitsemassa Pohjois-Suomessa ryhdyttiin evakuoimaan väestöä Lapin sodan alta. Lapin läänistä noin 47 000 evakkoa siirtyi sotaa pakoon Oulun ja Vaasan lääneihin. Vuoden 1944 syksyllä Oulun läänin pohjoisimmista kunnista evakuoitiin väestöä muualle läänin alueelle. Evakko aika ei kestänyt monta kuukautta ja melkein kaikki olivat marraskuun loppuun mennessä kuusamolaisia luukun ottamatta palanneet takaisin kotiseuduilleen. Lapin läänin alueelle paluu ei ollut yhtä helppoa, sillä sitä hankaloittivat huoltovaikeudet ja miinavaara. Tämän vuoksi vuonna 1946 Lapin evakoita oli vielä yli 13 000 Oulun ja Vaasan läänien alueella.⁹¹

Vaikka Lapin lääni kärsi eniten saksalaisten poltetun maan taktiikasta, niin ikään Oulun lääni koki Lapin sodassa aineellista tuhoa. Läänissä tuhoutui sodan seurauksena noin 3100 rakennusta. Pahinta tuhoa oli tehty Kuusamossa, jossa rakennuksista tuhoutui 65 prosenttia.⁹² Lisäksi läänissä tuhoutui paljon infrastruktuuria, kuten siltoja ja rautatieverkostoa.⁹³

Oulun läänissä oli monia haasteita saksalaisten vetäytyttyä. Sodan tuhojen korjaaminen kesti vuosia, evakot täytyi asuttaa uusille asuinalueille, rintamamiehet kotiuttaa ja kotinsa menettäneille täytyi löytää väliaikainen asumisratkaisu. Sekasortoinen tilanne aiheutti levottomuuksia ympäri lääniä, eikä ylilyönneiltä ja väkivallalta välttytty.

⁹¹ Hietanen 1992, 138–139.

⁹² Ursin 1980, 383–385.

⁹³ Hautala 1982, 484.

Taulukko 3. Henkirikokset Oulun läänissä 1938 ja 1945–1950.

Henkirikos	1938	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1945–1950
Murha	3	3	7	5	2	2	2	21
Tappo tai kuolemaan johtanut pahoinpitely	12	18	11	9	16	13	5	72
Yhteensä	15	21	18	14	18	15	7	93
Henkirikoksia 100 000 asukasta kohden	4,6	6,2	5,2	4	5,2	4,3	1,9	

Lähteet: SVT XXIII Oikeustilasto 77, 6, 10; SVT XXIII 84 Oikeustilasto 4,8; SVT XXIII Oikeustilasto 87 4, 8, 12, 16, 20; SVT VI:A 102, 147–148; SVT VI: A 103, 45–46

Taulukon 3 perusteella henkirikollisuus kasvoi voimakkaasti vuonna 1945, 21 henkirikosta. Niin ikään vuosina 1946 ja 1948 henkirikollisuusluvut olivat huomattavan korkeita, sillä kummankin vuoden aikana tehtiin 18 henkirikosta. Vuosi 1946 erosi muista, sillä kyseisenä vuonna huomattava osa henkirikoksista oli murhia. Vuonna 1949 henkirikollisuus oli korkealla, mutta pysyi tapausmäärissä vuoden 1938 tasolla. Vuonna 1947 henkirikollisuus laski hieman, mutta vasta vuonna 1950 henkirikollisuus oli muita vuosia selvästi matalammalla.

Verrattaessa koko maahan Oulun läänin henkirikollisuus oli hieman alle 10 prosenttia koko maan henkirikoksista. Vuonna 1950 osuus laski noin 5 prosenttiin.⁹⁴ Vuoden 1946 murhien poikkeuksellisen suuri määrä Oulun läänissä tulee esiin koko maahan verrattaessa, sillä alueella tehtiin noin 14 prosenttia kyseisen vuoden murhista. Muina vuosina luku oli noin viiden prosentin luokkaa.⁹⁵ Tälle havainnolle on vaikea löytää selitystä, ja kyseessä voikin olla vain sattuma. Vuonna 1949 Oulun läänin osuus koko maan henkirikollisuudesta oli selvästi korkein, noin 11 prosenttia.⁹⁶ Muualla maassa olosuhteet olivat todennäköisesti rauhoittuneet enemmän ja henkirikollisuus laski hieman aikaisemmin, mikä selittäisi Oulun läänin kasvanutta osuutta henkirikollisuus määrässä. Seuraavana vuonna tilanne oli rauhoittunut myös pohjoisessa, sillä henkirikollisuus määrä laski yli 50 prosenttia edelliseen vuoteen verrattuna.

⁹⁴ SVT XXIII Oikeustilasto 87, 16, 20.

⁹⁵ SVT XXIII Oikeustilasto 84, 2,4,8; SVT XXIII Oikeustilasto 87 4,8,12,16,20.

⁹⁶ SVT XXIII Oikeustilasto 87, 12, 16, 20; SVT XXIII Oikeustilasto 84, 2,4,8.

Oulun läänin henkirikollisuustilanteen poikkeuksellisuuden selvittämiseksi verrataan läänin henkirikosmääriä Kuopion ja Hämeen lääneihin, jotka kumpikin olivat asukasluvultaan suurempia kuin Oulun lääni. Henkirikosmäärät suhteutetaan läänien vuotuisiin asukaslukuihin ja tarkastelu kattaa vuodet 1945, 1947, 1949 ja 1950. Vuodet 1946 ja 1948 on jätetty pois, sillä vuodet 1947 ja 1949 antavat riittävän kattavan kuvan tilanteesta väkivaltaisimman vaiheen jo laannuttua. Vuosi 1950 on mukana, sillä se on tutkimuksen vuosista rauhallisin ja edustaa henkirikosten määrissä jo rauhan aikaisia lukuja. Lisäksi vuoden 1950 ottaminen vertailuun paljastaa, kuinka hyvin Oulun lääni rauhoittui muihin lääneihin verrattuna.

Taulukko 4. Läänien henkirikosmäärät 100 000 asukasta kohden.

Vuosi	Hämeen lääni	Kuopion lääni	Oulun lääni
1945	8,2	6,1	6,2
1947	3,4	3,5	4
1949	3,5	2,6	4,3
1950	3,4	2,9	1,9

Lähteet: STV 1950 XL VI; SVT VI: C102; SVT XXIII Oikeustilasto 84 2,4,6,8; SVT XXIII Oikeustilasto 87 2,4,6,8,10,12,14,16,18,20.

Taulukon 4 perusteella Hämeen läänissä tehtiin selvästi eniten henkirikoksia vuonna 1945. Tilanne rauhoittui vuoteen 1947 mennessä, minkä jälkeen tilanne pysyi lähes muuttumattomana. Läänin henkirikollisuus ei laskenut missään vaiheessa yhtä matalalle tasolle kuin Kuopion ja Oulun lääneissä. Hämeen läänin väkivaltaisuutta selittää luultavasti siihen kuuluneet suuret kaupungit, kuten Tampere, Hämeenlinna ja Lahti. Näistä erityisesti Tampere nosti Hämeen läänin henkirikoslukua.⁹⁷ Lisäksi Hämeen läänin pinta-ala oli Oulun lääniä pienempi, mikä tarkoittaa ihmisten asuneen tiiviimmin ja näin olleen enemmän kontaktissa toisten ihmisten kanssa.

Kuopion läänissä henkirikollisuutta esiintyi vähiten ja laski alle kolmeen tapaukseen 100 000 asukasta kohti huomattavasti muita läänejä aikaisemmin. Muista lääneistä poiketen Kuopion

⁹⁷ Kaikista Hämeen läänin kaupungeissa tapahtuneita henkirikoksista Tampereen osuus oli 48 %. SVT Oikeustilasto XXIII 84 taululitteitä, 4; SVT Oikeustilasto XXIII 87 taululitteitä, 2,6,10, 14, 18.

läänissä henkirikollisuus kasvoi aavistuksen vuonna 1950. Kasvu on selitettävissä vuotuisalla vaihtelulla henkirikoksien määrässä, sillä läänin pitkäaikaisempi trendi oli selvästi laskeva.⁹⁸

Oulun läänin lähtötilanne oli vuonna 1945 lähes samanlainen Kuopion läänin kanssa, mutta henkirikollisuus laski Kuopion läänissä selvästi Oulua nopeammin. Oulun läänissä henkirikollisuus näyttää pysyneen muita läänejä pidempään korkealla, sillä luku ei laske vuoteen 1949 mennessä alle neljään. Vuonna 1949 Oulun läänin henkirikollisuus oli muita läänejä korkeampaa, mikä vahvistaa aiemmin tehtyä havaintoa kyseisen vuoden väkivaltaisuudesta Oulun läänissä. Vuosi 1949 oli levotonta aikaa Pohjois-Suomessa kiivaiden työtaistelujen ja lakkojen vuoksi.⁹⁹ Levottomuudet saattoivat näkyä rikostilastoissa, mutta Oulun läänin otoksessa olevissa tapauksissa ei tule esiin viitteitä tästä. Vuoden aikana rikostilastoissa tapahtuu huomattava muutos ja vuoden 1950 lopussa henkirikollisuus oli laskenut muita alhaisemmaksi, alle kahteen tapaukseen 100 000 asukasta kohden.

Muita läänejä pidempään jatkunut korkea henkirikollisuus ja sen nopea väheneminen Oulun läänissä vahvistavat käsitystä siitä, että alueella palattiin väkivallan määrässä sotaa edeltäneeseen aikaan muita myöhemmin, mutta nopeammin. Tilaston perusteella Oulun lääni vaikuttaa olleen Hämeen lääniä rauhallisempi, mutta samalla Kuopion lääniä rauhattomampi. Oulun lääni ei olennaisesti poikennut maan muiden läänien tilanteesta, mutta sen muita myöhäisempi rauhoittuminen tekee siitä kiinnostavan alueen tutkimukselle.

3.2. Kihlakunta-kohtaiset erot

Tässä alaluvussa tarkastellaan lähemmin kihlakunta-kohtia eroja henkirikollisuuden esiintyvyydessä. Oulun lääni koostui neljästä kihlakunnasta: Oulun, Saloisten, Kajaanin ja Haapajärven kihlakunnasta.¹⁰⁰ Näistä väkiluvultaan suurin oli vuonna 1945 Oulun kihlakunta (130 306 asukasta), toiseksi suurin Kajaanin kihlakunta (78 719), kolmanneksi suurin Saloisten kihlakunta (72 797) ja pienin

⁹⁸ Tapausmäärällisesti kasvua edellisestä vuoteen on kaksi tapausta. SVT Oikeustilasto XXIII 87 taululiitteitä 14, 18.

⁹⁹ Holmila & Mikkonen 2015, 210–218.

¹⁰⁰ Kts. liitteet kartta Oulun läänin kihlakunnista.

Haapajärven kihlakunta (58 924).¹⁰¹ Kihlakunnista ainoastaan Haapajärven kihlakunnassa ei ollut yhtään kaupungiksi luokiteltua kuntaa.

Taulukko 5. Oulun läänin kihlakuntien henkirikollisuus 100 000 asukasta kohden.

Vuosi	Oulun kihlakunta	Saloisten kihlakunta	Kajaanin kihlakunta	Haapajärven kihlakunta
1938	4,1	7	2,7	3,5
1945	6,1	5,4	7,6	5
1946	6,9	-	7,6	5
1947	7,2	-	-	6,5
1948	5,8	2,6	4,9	6,5
1949	6,1	-	5,7	1,5
1950	2	1,2	-	4,7

Lähteet: STV 1938, 39–40; SVT VI:A 102, 147–148; SVT VI: A 103, 45–46; STV 1950, 22–23.¹⁰²

Ennen sotaa kihlakuntien henkirikostilanteet olivat vaihdelleet huomattavasti toisistaan. Oulun ja Saloisten kihlakunnissa oli tehty Kajaanin ja Haapajärven enemmän henkirikoksia. Saloisten kihlakunnassa surmatöitä oli silti ollut eniten ennen sotaa, mutta sodan jälkeen tilanne muuttui ja joinakin vuosina henkirikoksia ei tullut poliisin tietoon lainkaan. Kihlakunnan kehitys poikkesi tässä suhteessa täysin muista.

Muutosta ei voida selittää esimerkiksi poikkeuksellisen raskailla miestappioilla, sillä kihlakunnan miehistä kaatui sodassa noin neljä prosenttia.¹⁰³ Yksittäisissä kunnissa tämä tarkoitti noin kahden prosentin miestappioita rintamalla olleista ikäluokista. Lisäksi olisi väärin väittää, että rintamalla kaatuneet olisivat olleet muita taipuvaisempia henkirikoksiin.

Yksi mahdollinen selitys Saloisten kihlakunnan henkirikollisuuden vähenemiseen sodan jälkeen voi olla se, että alueella ei koettu yhtä pahoja rauhaan palaamisen ongelmia kuin muualla läänissä. Kihlakunnan ainoa kaupungiksi laskettu kunta, Raahen ei kasvanut väkiluvultaan sodan jälkeen

¹⁰¹SVT VI: A 102, 147–148

¹⁰² Taulukon henkirikosluvut 100 000 asukasta kohden ovat saatu suhteuttamalla vuodet 1945–1946 vuoden 1945 väkilukuun, vuodet 1947–1948 vuoden 1947 väkilukuun ja vuodet 1949–1950 vuoden 1949 väkilukuun. Tämä siitä syystä, että taulukon on tarkoitus olla suuntaa antava ja vuoden aikana väkiluvussa ei tapahdu merkittäviä muutoksia, joten taulukon tiedot pysyvät riittävän tarkkoina.

¹⁰³ Koko kihlakunnassa kaatui yhteensä 1548 miestä ja miesväestöstä oli vuoden 1945 väestötietojen perusteella kihlakunnassa yhteensä 37 128. STV 1946–1947, 32; Toisessa maailmansodassa taistelleista ja kaatuneista suomalaisista tietoja, viitattu 18.12.19

merkittävästi, joten suuria kaupunkeja rasittaneelta asuntopulalta luultavasti vältyttiin.¹⁰⁴ Lapin sodan tuhotkaan eivät koskettaneet aluetta. Näiden tietojen perusteella vaikuttaa siltä, että Saloisten kihlakunta säästyivät monelta sodan aiheuttamalta ongelmalta ja ihmiset pääsivät palaamaan arkeensa nopeammin kuin muualla Oulun läänin alueella.

Toinen mahdollinen selitys Saloisten kihlakunnan henkirikollisuuden kehitykselle on uskonnolliset herätysliikkeet. Erityisesti vanhoillislestadiolaisuudella ja herännäisyydellä on alueella syvät juuret.¹⁰⁵ Herätysliikkeiden yhteisöllisyys ja kielteinen suhtautuminen alkoholiin tarjosivat vaihtoehtoisia vapaa-ajanviettotapoja ja pitivät kannattajiaan tiukasti osana yhteisöä. Niin ikään liikkeiden arvomaailma kannusti ihmisiä työntekoon ja perhekeskeiseen elämään. Herätysliikkeiden vaikutuksesta yhteisöön kertoo se, että niitä on pidetty yhtenä syynä puukkojunkkariajan päättymiselle.¹⁰⁶ Saloisten kihlakunnan lisäksi myös osassa Haapajärven kihlakuntaa herätysliikkeillä oli vahva kannatus.¹⁰⁷

Oulun kihlakunnassa henkirikollisuus kasvoi voimakkaasti sodan jälkeen ja laantui vasta vuonna 1950. Silti alue oli ainoastaan vuosina 1947 ja 1949 läänin väkivaltaisimman kihlakunta. Oulun kaupungin kuuluminen kihlakuntaan selittää suurelta osin synkkiä tilastoja, sillä läänin suurimmassa kaupungissa tehtiin yleensä muita kaupunkeja enemmän henkirikoksia.¹⁰⁸ Oulun poliisipiirin alueella kärsittiin vielä Lapin sodan vaikutuksista, esimerkiksi erityisen pahasti kärsineessä Kuusamossa. Evakoita alueelle asutettiin erityisesti Muhokselle ja Haukiputaalle.¹⁰⁹ Mainitusta kihlakunnasta löytyy kaksi henkirikosta, joista vähintään toinen osapuolista kuului Karjalan evakoihin.¹¹⁰ Nämä henkirikokset eivät kuitenkaan eronneet muuten muiden ulkopaikkakuntalaisten tekemistä henkirikoksista. Alueen henkirikollisuuden tekee erikoiseksi sen

¹⁰⁴ Väkiluku kasvoi 252 ihmisellä vuodesta 1945 vuoteen 1946. SVT VI: A 102, 147; SVT VI: A 103, 12.

¹⁰⁵ Huotari 1981, 141, 149–150.

¹⁰⁶ Huotari 1981, 174.

¹⁰⁷ Huotari 1981, 141, 149–150.

¹⁰⁸ Läänin suurimmassa kaupungissa tehdään yleensä muita kaupunkeja enemmän henkirikoksia. Esimerkiksi Hämeen läänissä suurin kaupunki Tampere oli selvästi muita kaupunkeja väkivaltaisempi. Tampereella tehty henkirikoksia 1945–1950 yhteensä 19, Hämeenlinnassa seitsemän ja Lahdessa 13. SVT XXIII Oikeustilasto 84, 4; SVT XXIII Oikeustilasto 87,32–33.

¹⁰⁹ Esim. Salmista kotoisin olevia evakoita asutettiin Oulun kihlakunnassa seuraavasti: Ouluun 103, Haukiputaalle 83, Muhokselle 394, Paukkunen 1989, 315.

¹¹⁰ KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1940 312 §; KA Oulu Muhoksen ja Utajärven pitäjien välikäräjät 9.9.1947 1 §.

keskittyminen Oulun kaupungin lisäksi muutamalle maalaispaikkakunnalle. Näitä korkean henkirikosmäärän alueita olivat Muhos ja Ii¹¹¹, joissa tekijät olivat usein paikkakunnalla väliaikaisesti majoilleita. Muualla kihlakunnassa henkirikoksia esiintyi harvemmin.¹¹²

Kajaanin kihlakunnassa surmien määrä nousi heti sodan jälkeen ja se oli vuosina 1945–1946 läänin väkivaltaisimman kihlakunta. Tätä ilmiötä selittää todennäköisesti Lapin sodan vaikutukset. Monissa alueen kunnissa kirkonkylät poltettiin ja ihmiset lähtivät evakkoon saksalaisten tieltä.¹¹³ Sodan aineelliset tuhot vaikuttivat vielä pitkään ja vaikeuttivat asukkaiden rauhaan palaamista.¹¹⁴ Henkirikollisuus vaihteli suuresti eri vuosina, sillä voimakkaasta kasvusta huolimatta väliin mahtui lisäksi vuosia, jolloin poliisin tietoon ei tullut yhtään henkirikosta. Henkirikosten määrä ei kuitenkaan varsinaisesti laske alueella, sillä täysin rauhallisen vuoden jälkeen henkirikoksia tehtiin lähes yhtä paljon kuin heti sodan jälkeen.¹¹⁵ Alueen henkirikollisuus keskittyi pääosin Kajaanin kaupungin naapurikuntiin, Paltamoon ja Sotkamoon. Alueella sattui monia sukulaisten tekemiä henkirikoksia¹¹⁶, mikä ei ollut tavatonta, sillä maaseudulla sukulaisten kanssa oltiin usein tiiviimmin tekemisissä kuin kaupungeissa.

Haapajärven kihlakunnan henkirikollisuus vaihteli sodan jälkeen suuresti. Tapausmäärät pysyivät lähes muuttumattomina pari ensimmäistä vuotta sodan jälkeen. Vuonna 1947 alue oli huomattavasti sotaa edeltävää aikaa väkivaltaisempi ja lukema pysytteli 6,5:ssä vielä seuraavankin vuoden. Sen jälkeen lukema tippui 1,5 tapaukseen 100 000 asukasta kohti, mutta nousi pian lähes vuoden 1945 tasolle. Muihin kihlakuntiin verrattaessa alueen henkirikollisuus ei ollut silmiinpistävästi korkeaa. Vaikka henkirikoksia ei tehty suhteessa kovin paljon, huomiota kiinnittää silti se, ettei kihlakunnassa ollut kaupunkia, johon henkirikokset tavallisesti keskittyivät.¹¹⁷ Henkirikollisuus jakaantuu alueella useampaan maalaiskuntaan. Eniten niitä tehtiin Pyhäjärvellä, Piippolassa,

¹¹¹ Muhos ja Ii olivat pinta-alaltaan keskikokoisia kuntia Oulun kihlakunnassa.

¹¹² Ulkopaikkakuntalaisia tekijöitä esim. KA Oulu Muhoksen, Utajärven pitäjän välikäräjät 15.4.1947 2 §; KA Oulu Muhoksen, Utajärven pitäjän välikäräjät 9.9. 1947 1 §.

¹¹³ Esim. Hyrynsalmen kirkonkylä poltettiin, Anttalainen 2019. Saksalaisten ja suomalaisten yhteiselosta Pohjois-Suomessa esim. Junila 2000.

¹¹⁴ Tuominen 2015, 50–55.

¹¹⁵ Kuusikko 1996, 156. Myös Petsamossa oli väkivallattomia vuosia, mutta ne eivät yksin riitä Kuusikon mukaan todistamaan vähäistä henkirikollisuudentasoa.

¹¹⁶ Oulun läänin otoksessa Sotkamossa ja Paltamossa viidessä henkirikoksesta kahdeksasta tekijä oli sukulainen.

¹¹⁷ Poliisipiirin suurin kunta oli Nivala noin 12 000 asukkaalla (1945). SVT VI: A 102, 147.

Haapajärvellä ja Haapavedellä. Näistä alueista erityisesti Haapajärvelle ja Pyhäjärvelle asutettiin paljon Suolahdelta kotoisin olevia evakoita.¹¹⁸ Uusiin tulokkasiin ei aina suhtauduttu hyvin, sillä ortodoksinen usko ja maanlunastukset yksityisiltä tilallisilta aiheuttivat kiistoja.¹¹⁹ Oulun läänin otoksessa ei kuitenkaan nouse esiin yhtään alueella sattunutta tapausta, jossa henkirikoksen toisena osapuolena olisi ollut siirtoväkeen kuuluva henkilö. Paremmin tilannetta selittää viinan kotipoltto, sillä lähimpään alkoholimyymälään oli pitkä matka, ja isännät todennäköisesti alkoholia halutessaan polttivat sitä itse.¹²⁰ Voimakkaassa humalatilassa taas riski tappeluihin ajautumisesta kasvoi. Viinan runsas kotipoltto selittää luultavasti myös Kajaanin kihlakunnan henkirikoksia.¹²¹

Oulun läänin kihlakuntien lähtökohdat olivat hyvin erilaisia. Kajaanin ja osa Oulun kihlakunnan alueista oli kärsinyt Lapin sodan tuhoista, Haapajärven ja Oulun kihlakunnan alueille asutettiin muuta lääniä enemmän evakoita. Eri alueiden lähtökohdat heijastuvat henkirikostilastoihin. Oulun, Kajaanin ja Haapajärven kihlakunnissa henkirikollisuus kasvoi, mutta Saloisten kihlakunnassa henkirikollisuus väheni sotaa edeltäneestä ajasta. Saloisten kihlakunnan erilaista kehityssuuntaa voisi selittää se, ettei alueella koettu yhtä voimakkaasti sodan vaikutuksia kuin muissa kihlakunnissa. Toinen selittävä tekijä voi olla herätysliikkeiden vahva kannatus alueilla. Oulun kihlakunnassa henkirikosluku pysyi tasaisen korkealla aina vuoteen 1950 asti, jolloin määrä väheni huomattavasti. Osittain alueen korkeaa henkirikollisuutta selittää Oulun kaupungin vaikutus, ja kihlakunnan alueelle sijoittuvat isot työmaat, mitkä houkuttelivat vieraspaikkakuntalaisia töihin alueelle. Kajaanin kihlakunnissa oli kärsitty Lapin sodan aiheuttamista tuhoista, mikä voi selittää alueen henkirikollisuuden voimakasta kasvua sodan jälkeen. Haapajärven kihlakunnassa henkirikollisuus vaihteli voimakkaasti eri vuosina ja kasvoi hieman sotaa edeltäneestä ajasta. Henkirikollisuus jakaantuu tasaisesti eri puolille kihlakuntaa.

¹¹⁸ Paukkunen 1989, 294.

¹¹⁹ Kananen 2015, 110–116.

¹²⁰ Hietanen 1992, 178.

¹²¹ Kajaanin kihlakunnasta otoksessa mukana olleista tapauksista vain yhdessä tekijä ei ollut alkoholin vaikutuksen alaisena.

3.3. Oulu väkivallan keskittymänä

Oulun läänissä oli kolme kaupunkia: Oulu, Kajaani ja Raahе. Näistä Oulu oli selvästi suurin, kun taas Kajaani ja Raahе olivat pieniä kaupunkeja. Tämä näkyi molempien hitaasti kasvaneissa väkiluvuissa. Kajaanin väkiluku ylitti 10 000 asukkaan rajan vuonna 1949.¹²² Kaupunkiin asutettiin myös Suojärveltä kotoisin olevaa siirtoväkeä. Vaikka siirtoväen määrä kasvatti maalaisväestön määrää, Kajaani pysyi silti työläiskaupunkina. Erityisesti alueen puuteollisuus ja rakennustyömaat työllistivät ihmisiä.¹²³

Myös Raahen väkiluku kasvoi hitaasti sodan jälkeen. Ensimmäisen kerran se ylitti 5000 asukkaan rajan vuonna 1949.¹²⁴ Vaikka kaupungissa oli hieman teollisuutta sodan jälkeen, pysyi elinkeinoelämä pitkään maatalouspainotteisena ja kaupunkilaisilla oli usein omat viljelypalstat.¹²⁵

Kajaanista ja Raahesta poiketen Oulun kaupunki kasvoi nopeasti sodan jälkeen, sillä ensimmäisen kerran väkiluku ylitti 40 000 asukkaan rajapyykin vuonna 1949.¹²⁶ Väkiluvun kasvu asetti haasteita asumisjärjestelyihin, sillä kaupunki oli kärsinyt vuoden 1944 suurpommituksessa ja useita rakennuksia oli tuhoutunut. Uusien asuntojen rakentamiselle oli esteenä puute rakennusaineista ja se, että ennen rakentamista täytyi luoda asemakaava. Sotakorvausten maksu vilkastutti Oulun teollisuutta, ja erityisesti koneteollisuus ja puutavaran vienti kasvoivat.¹²⁷

Oulun läänien kaupungeissa tehtiin 1945–1950 neljä murhaa ja 20 tappoa tai kuolemaan johtanutta pahoinpitelyä. Näistä henkirikoksista 20 tehtiin Oulussa ja Kajaanissa sekä Raahessa kummassakin kaksi. Kaikki neljä murhaksi luokiteltua tekoa tapahtuivat Oulussa. Suhteutettuna kaupunkien eri vuosien väkilukuihin ja henkirikosten määrään saadaan Oulun henkirikossuhdeluvuksi 9,3, Kajaanille 3,6 ja Raahelle 7,2. Oulu oli selvästi väkivaltaisoin kaupunki, mutta myös Raahen suhdeluku nousi

¹²² SVT VI: A 102, 147.

¹²³ Pulma 1994, 274–275, 282–283.

¹²⁴ SVT VI: A 102, 147.

¹²⁵ Lackman 1991, 438.

¹²⁶ SVT VI: A 102, 147.

¹²⁷ Hautala 1982, 487.

korkealle. Kajaanin lukemat puolestaan pysyivät melko matalana. Huomioiden kaikki henkirikokset ja kaupunkien väkiluvut kaupungeissa tehtiin noin 9,5 henkirikosta 100 000 asukasta kohden vuodessa.

Raahen suhdeluvun suuruutta lieventää se, että siellä tapahtuneet henkirikokset ajoittuvat ainoastaan vuoteen 1945, jolloin henkirikosten määrä nousi koko Suomessa lähes ennennäkemättömälle tasolle. Tilanne rauhoittui Raahessa nopeasti, sillä uusia henkirikoksia ei tutkimuksen ajanjaksolla tapahtunut. Raahen tilannetta voi verrata Kuusikon tutkimukseen Petsamosta. Petsamossa henkirikollisuus oli ollut matalaa 1920-luvun alussa, mutta alhaisen väkiluvun vuoksi muutamakin tehty tapaus nostatti alueen suhdelukua korkealle ja aiheuttavat harhavaikutelman alueen henkirikollisuudesta.¹²⁸

Oulun kaupungin tilanne on poikkeuksellinen, sillä kaupunkien henkirikollisuus keskittyy pääasiassa vain Ouluun. Osittain tätä kehitystä luultavasti selittää Raahen ja Kajaanin huomattavasti pienempi koko ja Oulun keskeisempi sijainti joukkoliikenteen solmukohtassa.¹²⁹ Lisäksi kaupungissa sijaitsi koko Pohjois-Suomen ainoa alkoholiliikkeenmyymälä, jonne lähdettiin asioimaan kauempaakin.¹³⁰ Oulun tilannetta voi arvioida paremmin, jos sen suhdelukua verrataan kahteen keskisuureen kaupunkiin Lahteen ja Kuopioon. Ne ovat väkiluvultaan lähelle Oulun kokoisia ja sijaitsevat kaukana toisistaan, mikä antaa laajemman vertailukohteen. Lahden henkirikossuhdeluku oli noin 6,7 ja Kuopion noin 5,5.¹³¹ Oulu on ollut tavallista keskisuurta kaupunkia selvästi väkivaltaisempi.

Yksi selittävä tekijä Oulun henkirikollisuustilanteeseen oli kaupungin houkuttelevuus työmarkkinoilla. Oulussa oli hyvät työmahdollisuudet ammattitaidottomille, sillä Merikosken voimalaitoksella ja lukuisilla rakennustyömailla tarvittiin työvoimaa. Lähialueiden lisäksi Ouluun tuli lukuisia työmiehiä kaupungin ulkopuolelta, Etelä-Suomesta asti. Osa näistä työmiehistä eli

¹²⁸ Kuusikko 1996, 156–157.

¹²⁹ Kivivuori & ym. 2018, 124–125.

¹³⁰ Similä 2003, 434.

¹³¹ Kuopiossa ja Lahdessa tehtiin vuosina 1945–1950 molemmissa yhteensä 13 henkirikosta. SVT XXIII 84, 4,8; SVT XXIII 87, 31, 39. Henkirikosten suhdeluvuksi saadaan 5,5 ja 6,7, kun on otettu huomioon kummankin kaupungin väkiluku (Kuopiossa 39 304 ja Lahdessa 32 346) vuodelta 1945 ja tämän perusteella vuotta ja 100 000 asukasta kohden lasketaan suhdeluku. SVT VI: A 102, 143, 145.

huoletonta ja liikkuvaa elämää, minkä vuoksi heille ei tuottanut ongelmia tuhlata palkkojaan kaupungin ravintoloissa viikonlopun aikana.¹³² Toisinaan nämä ravintolavierailut päätyivät kaupungin surulliseen tilastoon, sillä moni¹³³ Oulussa tehty henkirikos oli ulkopaikkakuntalaisen tekemä.¹³⁴

Yksi tällainen tapaus sattui vuonna 1948, kun Limingasta kotoisin oleva 36-vuotias työmies surmasi 51-vuotiaan työkaverinsa Oulun keskustassa. Miehet olivat viettäneet iltaa ja juopotelleet. Illan aikana toverukset olivat riitautuneet rahoista, joilla viinat oli hankittu. Tästä oli syntynyt tappelu, jonka yhteydessä liminkalaismies puukotti työtoverinsa.¹³⁵

Edellä esitetty tapaus ei ollut ainoa laatuaan, sillä lähes vastaava tapahtui vuonna 1949. Kaksi Muoniossa kirjoilla olevaa, mutta Karjalasta lähtöisin olevaa työkaveria olivat tavanneet toisensa Oulun satamassa. Huonon sään takia, he olivat päättäneet lähteä juopottelemaan. Mukava illanvietto päättyi riitaan viinapullosta, minkä vuoksi toinen oli puukottanut toista.¹³⁶

Oulun sijoittuminen liikenteen solmukohtaksi myötävaikutti kaupungissa tapahtuvaan henkirikollisuuteen. Tutkimusten mukaan niillä alueilla, joilla liikkuu paljon sosiaaliseen yhteisöön kuulumattomia paljon ihmisiä, esiintyy enemmän henkilöihin kohdistuvaa rikollisuutta.¹³⁷

Sijaintinsa vuoksi Oulu toimi monelle vieraspaikkakuntalaiselle välietappina työnhakumatalla pohjoiseen. Ennen pohjoisen reissua vietettiin aikaa Oulun ravintoloissa ja tavattiin uusia ihmisiä. Toisinaan nämä illat saivat kohtalokkaan lopun, kun osapuolet riitautuivat keskenään. Tällaisen kohtalon koki vuonna 1945 oululainen kauppias, joka oli tavannut Oulussa läpikulkumatalla olleen

¹³² Kankainen 2003, 462–464.

¹³³ Omassa otannassani (14 tapausta) Oulussa tapahtuneissa henkirikoksissa kuudessa tekijä oli ulkopaikkakuntalainen.

¹³⁴ Ulkopaikkakuntalainen tekijä esimerkiksi KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1945 2292 §; KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1945 1845 §, KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1948 2741 §, KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1949 143 §, KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1949 2762 §, KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1949 314 §.

¹³⁵ KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1948 2741 §.

¹³⁶ KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1949 314 §.

¹³⁷ Kivivuori & ym. 2018, 124–125.

miehen. Miehet olivat tavanneet kaupungilla ja päätyneet viettämään yhdessä iltaa alkoholia runsaasti nauttien. Kauppias oli illan aikana tarjoutunut maksamaan seksistä tapaamalleen työmiehelle. Sekatyömies oli pahassa rahapulassa suostunut lopulta kauppiaan ehdotuksiin. Kauppias oli kieltäytynyt maksamasta sovittua summaa, mikä oli saanut työmiehen raivostumaan. Raivostuessaan hän oli lyönyt kauppiasta kuolettavasti vasaralla päähän.¹³⁸

Toinen selittävä tekijä Oulun korkeisiin henkirikoslukuihin oli Oulun surkea asuntotilanne. Osa kaupungin rakennuksista oli kärsinyt pahoin pommituksissa, eikä asuntojonoja lyhentänyt kaupungin työmaille virrannut lisäväki. Ratkaistakseen ongelmallista tilannetta Oulussakin otettiin käyttöön pakkosijoitukset. Tämä tarkoitti sitä, että asunnon haltijoilla oli mahdollista pitää hallitsemassaan asunnossa varattuna yhtä huonetta jokaista asukasta kohden. Muihin vapaisiin huoneisiin oli otettava alivuokralainen.¹³⁹ Tilanne ei Oulussa kuitenkaan ollut yhtä paha kuin Helsingissä, jossa pahimmillaan noin 30 000 ihmistä oli vailla asuntoa.¹⁴⁰

Ahdas asuntotilanne aiheutti monenlaisia sosiaalisia vaikutuksia, mitkä saattoivat heijastua väkivaltarikoksiin. Ahtaat ja kireät tunnelmat ajoivat ihmisiä vapaa-aikanaan kaupungille, jossa usein tavattiin ystäviä ja veresteltiin muistoja lasillisten ääressä. Oman lisäyksen katukuvaan toivat ne muualta tulleet ulkopaikkakuntalaiset, joilla ei tukalan asuntotilanteen takia ollut tilaisuutta hankkia omaa asuntoa, vaan he joutuivat asumaan tilapäismajoituksissa. Monet muualta tulleet työmiehet oli asutettu Iskon parakkikylään, jonka ilmapiiri ei välttämättä kannustanut raittiiseen ja nuhteettomaan elämään.¹⁴¹

Vaikka kaupungin henkirikollisuutta voi osittain selittää irtolaisuudella ja ulkopaikkakuntalaisten tekemillä rikoksilla, niin ikään vakiintunutta elämää viettävät paikkakuntalaiset tekivät henkirikoksia. Kuten vieraspaikkakuntalaisten henkirikoksissa, myös näitä yleensä edelsi railakas ja viinanhuuruinen ilta kaupungilla.

¹³⁸ KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1945 1845 §.

¹³⁹ Kankainen 2003, 464–465; Malinen 2015, 135.

¹⁴⁰ Malinen 2014, 66–67.

¹⁴¹ Kankainen 2003, 467.

Vuoden 1949 helmikuisena iltana olivat kaksi tosilleen entuudestaan tuntematonta miestä tavanneet eräässä paikallisessa ravintolassa. Iltaa oli vietetty kosteissa tunnelmissa ja lähdetty jatkamaan toisen asunnolle. Illan aikana kaksikolle oli tullut riitaa viinaan käytetyistä rahoista, minkä seurauksena toinen miehistä puukotti ja löi kirveellä toista. Kumpikin miehistä olivat kirjoilla Oulussa.¹⁴²

Kaupungeilla parveilu, lisääntynyt ryyppiskely ja väkivaltarikosten määrän kasvaminen puolitoistakertaiseksi rauhan vuosista ei jäänyt kaupunkilaisilta huomaamatta. Paikallisen sanomalehden, Kalevan, sivuilla esiintyi huolestunutta ja paheksuvaa keskustelua yleisen moraalien rappeutumisesta sodan seurauksena.¹⁴³

3.4. Väkivaltaiset maalaispitäjät

Oulun läänin maaseudulla tehtiin tarkasteltavina vuosina yhteensä 69 henkirikosta, joista 17 oli murhaa ja 52 tappoa tai kuolemaan johtanutta pahoinpitelyä. Maaseudun väkilukuun suhteutettuna vuodessa tehtiin 3,9 henkirikosta 100 000 asukasta kohden, mikä oli huomattavasti vähemmän kuin kaupungissa.¹⁴⁴

Jokaisessa kihlakunnassa oli kuntia, jotka erottuivat henkirikosmääriltään muista kunnista. Oulun kihlakunnan väkivaltaisimmat maalaiskunnat olivat Muhos ja Ii, Kajaanin puolestaan Sotkamo ja Paltamo. Saloisten kihlakunnassa eniten henkirikoksia tehtiin Kalajoella ja Saloisessa ja Haapajärven kihlakunnassa väkivaltaisimpia pitäjiä olivat Pyhäjärvi ja Haapavesi.

¹⁴² KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1949 88§.

¹⁴³ Kankainen 2003, 467.

¹⁴⁴ Vrt. Hietanen 1992, 176.

Muhoksen ja Iin henkirikollisuus oli väkiluvun ja henkirikosten määrän huomioiden korkeammalla kuin puukkojunkkariaikana Etelä-Pohjanmaalla, sillä Muhoksella tehtiin vuodessa 27 ja Iissä 18,6 henkirikosta 100 000 asukasta kohden.¹⁴⁵

Muhos oli sotien jälkeen vahvasti muuttovoittoinen kunta ja asukasluku kasvoi poikkeuksellisen nopeasti. Siihen, miksi Muhokselle muutti sodan jälkeen paljon väkeä, on pääasiassa kaksi tekijää: voimalaitoksien rakentaminen ja siirtoväki. Voimalaitosten rakennusprojektit työllistivät varsinkin alkuun paljon väkeä, sillä työkoneista oli pulaa. Toinen Muhoksen väkilukua kasvattanut tekijä oli siirtoväen asuttaminen paikkakunnalle, sillä Muhos valikoitui muista lähiseudun kunnista poiketen evakoiden asuttamisalueeksi. Tähän vaikuttivat muun muassa voimaloiden tarjoamat työmahdollisuudet, hyvät liikenneyhteydet sekä viljelykelpoiset alueet. Yli 600 -päinen siirtoväki tuli Muhokselle pääasiassa kevättalvella 1945. Suuri muuttoliike vaikutti Muhoksen sosiaaliseen ja henkiseen ilmapiiriin, sillä muualta tulleet ihmiset toivat mukanaan uusia vaikutteita, jotka vaikuttivat yhteisön elämäntapaan ja sosiaalisiin suhteisiin.¹⁴⁶

Muhoksen tapauksessa vaikuttaa vahvasti siltä, että uudet tulijat toivat henkirikokset mukanaan, sillä Oulun tapaan henkirikokseen syyllistyneet olivat usein töihin tulleita ulkopaikkakuntalaisia. Monet Muhoksen henkirikoksista tapahtuivat työmiesten kesken illanvietoissa, joissa pelattiin korttia. Tällöin riitaa tuli rahasta ja epäilystä, että joku huijaa korttipelissä. Esimerkiksi vuonna 1947 tällaisia henkirikoksia oli kaksi, joissa kummassakin parakeissa asuneet työmiehet olivat viettäneet porukassa iltaa ja riitautuneet. Toisessa tapauksessa miehet olivat nauttineet alkoholia ja pelanneet korttia rahasta. Illan aikana tekijä huomasi pöydällä olleen 500 markan setelin hävinneen ja yksi pelaajista väitti uhrin varastaneen sen. Uhri ei ollut suostunut palauttamaan rahaa, jolloin tekijä oli puukottanut häntä.¹⁴⁷ Toisessa tapauksessa miehet olivat niin ikään pelanneet korttia ja nauttineet

¹⁴⁵ Ylikangas 1976, 22–23. Puukkojunkkariaikana eräillä Etelä-Pohjanmaan alueilla suhdeluvuksi on saatu 16 tai enemmän. Suhdeluku 27 ja 18,6 on saatu laskemalla Muhoksen (10) ja Iin (6) henkirikosmäärät vuoden 1945 väkilukuihin suhteutettuna 100 000 asukasta kohden. Oikeustilasto SVT XXIII 84, 34; Oikeustilasto SVT XXIII 87, 47; SVT VI: A 102, 148.

¹⁴⁶ Lackman 2002, 440–442.

¹⁴⁷ KA Oulu Muhoksen ja Utajärven välikäräjät 15.4 1947 1§.

alkoholia. Kuolemaan johtanut tappelu sai alkunsa, kun tekijä syytti uhria reppunsa varastamisesta ja päätyi puukottamaan tätä.¹⁴⁸

Myös Paltamon ja Sotkamon henkirikosten suhdeluvut olivat korkeita. Paltamolla se oli 15,5 ja Sotkamolla 10,7.¹⁴⁹ Sotkamon suhdelukua nostaa osittain paikkakunnalla vuonna 1945 tapahtunut harvinainen kolmoissurma, kun nuori mies oli surmannut veljensä, kälynsä ja tämän lisäksi vielä yhden ihmisen.¹⁵⁰ Paltamon henkirikoksista suurin osa oli humalaisen riidan seurauksia, kuten esimerkiksi vuonna 1946 tapahtunut tahallinen tappo, jossa kaksi työmiestä riitautuivat työmaasunnolla alkoholia nautittuaan ja toinen päätyi puukottamaan toista.¹⁵¹

Pyhjärven suhdeluku oli 9,5 ja Haapaveden puolestaan 10.¹⁵² Pyhjärvellä tapahtuneissa henkirikoksissa tekijät tunsivat uhrinsa etukäteen. Monet henkirikokset tapahtuivat uhrin uhkaavan käytöksen vuoksi, mihin tekijät reagoivat aggressiivisesti. Tällainen tapaus sattui esimerkiksi vuonna 1946, kun juopunut uhri oli tullut tekijän veljen talolle uhkaavasti käyttäytyen. Talon emäntä oli lapsien kanssa juossut turvaan miehensä veljen luo, joka oli lähtenyt häätämään humalaista miestä pois asunnosta. Talolla uhri oli kieltäytynyt poistumaan ja hyökännyt tekijän kimppuun. Tekijä oli puolustautunut ja lyönyt uhria seipäällä päähän.¹⁵³ Myös Haapavedellä tapahtuneita henkirikoksia yhdisti lähes poikkeuksetta riitaan päättynyt kostea illanvietto tuttavien kesken.¹⁵⁴

Kalajoen suhdeluku oli 12 ja Saloisen 11.¹⁵⁵ Kalajoen henkirikoksissa toistui sama kaava tuttavien kesken vietetystä kohtalokkaasta illasta. Esimerkiksi Kalajoella vuonna 1948 kaksi ystävää olivat

¹⁴⁸ KA Oulu Muhoksen ja Utajärven välikäräjät 17.6. 1947 1§.

¹⁴⁹ Suhdeluku 15,5 ja 10,7 on saatu laskemalla Paltamon ja Sotkamon (kummassakin 7) henkirikosmäärät vuoden 1945 väkilukuihin suhteutettuna 100 000 asukasta kohden. Oikeustilasto SVT XXIII 84, 34; Oikeustilasto SVT XXIII 87, 47; SVT VI: A 102, 148.

¹⁵⁰ KA Oulu Sotkamon välikäräjät 18.6.1945 5 §.

¹⁵¹ KA Oulu Paltamon välikäräjät 1946 5 §.

¹⁵² Suhdeluku 9,5 ja 10 on saatu laskemalla Pyhjärven ja Haapaveden (kummassakin 7) henkirikosmäärät vuoden 1945 väkilukuihin suhteutettuna 100 000 asukasta kohden. Oikeustilasto SVT XXIII 84, 34; Oikeustilasto SVT XXIII 87, 47; SVT VI: A 102, 148.

¹⁵³ KA Oulu Pyhjärven ja Kärämäen pitäjien välikäräjät 1946 1 §.

¹⁵⁴ Esimerkiksi KA Oulu Haapaveden välikäräjät 1946 2 §.

¹⁵⁵ Suhdeluku 12 ja 11 on saatu laskemalla Kalajoen (3) ja Saloisten (2) henkirikosmäärät vuoden 1945 väkilukuihin suhteutettuna 100 000 asukasta kohden. Oikeustilasto SVT XXIII 84, 34; Oikeustilasto SVT XXIII 87, 47; SVT VI: A 102, 148.

viettäneet yhdessä iltaa tekijän luona ja nauttineet alkoholia. Illan aikana he olivat riitautuneet ja tekijä oli puukottanut äkillisesti uhria osaamatta kertoa mitään tarkempaa syytä teolleen.¹⁵⁶

Monet maaseudulla tapahtuneista henkirikoksista sijoittuivat työmaa-alueiden läheisyydessä olleisiin työmaatupiin, joissa paikkakunnalle töihin saapuneet miehet majoittuivat ja viettivät yhdessä aikaa töiden jälkeen. Kaupungissa vapaa-aikaa vietettiin ravintoloissa, mutta maaseudulla vastaavaa mahdollisuutta ei ollut, joten aikaa kulutettiin parakkirakennuksissa. Koska suurin osa parakkirakennuksiin majoittuvista työmiehistä ei ollut paikkakuntalaisia, oli luonnollista, että parakeissa syntyneissä kuolettavissa tappeluissa menehtyneet ja tekoon syyllistyneet olivat ulkopaikkakuntalaisia. Tästä syystä tällaisiin henkirikoksiin on vaikea löytää syytä paikkakunnan olosuhteista, vaan paremmin ne selittyvät henkirikosten tekijöiden taustoilla.

Osa näistä ulkopaikkakuntalaisista eli liikkuvaa elämää ja olivat saapuneet paikkakunnalle Etelä-Suomesta. Asuessaan parakeissa nämä miehet olivat kaukana lähimmästä sosiaalisesta yhteisöstään, mikä sosiaalisen kontrollin teorian mukaan lisää rikosalttiutta.¹⁵⁷ Lisäksi usein nämä henkirikoksiin syyllistyneet työmiehet olivat perheettömiä, joten heitä ei pidätelleet samanlaiset tunnepohjaiset siteet kuin perheellisiä. Vahvat tunnepohjaiset siteet estävät yksilöä uhraamasta niitä toimimalla lainvastaisesti.¹⁵⁸ Paikkakuntalaiset miehet, jotka työskentelivät samoilla työmailla eivät useinkaan syyllistyneet tämänkaltaisiin henkirikoksiin. Perheen tarjoaman kontrollin lisäksi tämä selittyy sillä, että miehet eivät viettäneet vapaa-aikaansa työmaaparakeissa. Työmaaparakeissa asuvilla kului paikkakuntalaisia vähemmän aikaa muihin toimintoihin, kuten työmatkoihin, mikä kasvatti heidän riskiään syyllistyä rikokseen.¹⁵⁹

Monet paikkakuntalaisten tekemistä henkirikoksista olivat tutun tai sukulaisen tekemiä. Tällöin tekijöiden motiivit olivat monitasoisempia kuin karvas tappio korttipelissä. Sukulaisten ja tuttujen suhteita oli voinut jo pitkään hiertää jokin asia, mikä lopulta kärjistyi henkirikokseen asti. Näin kävi

¹⁵⁶ KA Oulu Kalajoen, Alavieskan ja Raution pitäjän välikäräjät 1948 1§.

¹⁵⁷ Kivivuori 2008, 200–201.

¹⁵⁸ Kivivuori & ym. 2018, 166.

¹⁵⁹ Ibid.

esimerkiksi Reisjärvellä 1949, kun erään työmiehen ja tämän veljenpojan välit olivat jo pidemmän aikaa olleet viileät. Välit olivat viilentyneet, sillä mies uskoi, että hänen veljenpoikansa oli käräyttänyt hänet viinanpoltosta ja oli tästä syystä hänelle vihainen. Huonoista väleistä huolimatta veljenpoika asui setänsä luona, sillä hän oli miehelle sukua myös avioliiton kautta. Sedän vaimo oli veljenpojan siskopuoli. Tapahtumat saivat alkunsa vapun aikaan, kun perheen kotiin oli saapunut juhlimaan muitakin sukulaisia. Yhdessä alkoholia nauttien he olivat lähteneet viettämään iltaa paikallisiin iltamiin. Iltamien jälkeen pontikan juontia oli jatkettu vielä talolla. Veljenpoika (tekijä) ei osallistunut alkoholin nauttimiseen vaan oli mennyt suoraan nukkumaan. Setä (uhri) oli jäänyt nauttimaan alkoholia toisen veljenpoikansa kanssa. Tämän veljenpojan mukaan uhri oli ehdottanut hänelle nukkumaan menneen veljenpojan surmaamista, sillä oli kertojan mukaan yhä katkera käräyttämisestä.¹⁶⁰ Uhri oli päätenyt nukkumaan menneen veljenpoikansa luo ja näille oli syntynyt tappelu. Paikalle tuli myös toinen uhrin veljenpojista, joka piteli uhria kiinni, kun surman tehnyt kävi hakemassa surma-aseena toimineen kirveen ja löi sillä uhria.¹⁶¹ Teon julma toteutustapa ja veljen ”lohduttava” toteamus uuden miehen saamisesta miehensä menettäneelle sisarelleen viittaavat suhteiden kylmyyteen.

Toisinaan sukulaisten toteuttamat henkirikokset olivat yhtä yllättäviä ja äkillisiä kuin toisilleen entuudestaan tuntemattomien henkilöiden tekemät henkirikokset. Esimerkiksi Piippolassa 1945 humaltuneet veljekset olivat riitautuneet tupakasta ja tekijä pahoinpiteli veljensä, joka menehtyi myöhemmin saamiinsa vammoihin. Veljeksillä ei tekijän mukaan ollut aikaisemmin ollut mitään kaunaa, ja hän kertoi pahoinpitelyn johtuneen ainoastaan humalatilasta.¹⁶²

3.5. Kaupungin ja maaseudun henkirikollisuuden erot

Helpoiten havaittavissa oleva ero kaupungin ja maaseudun henkirikoksissa on tekopaikka. Kaupungissa tyypillisimpiä henkirikospaikkoja olivat satama, puisto tai tienvarsi. Nämä olivat yleisiä

¹⁶⁰ Tämän lausunnon luotettavuutta heikentää se, että sen antaja syyllistyi avunantoon henkirikoksessa ja alkuun valehteli kuulusteluissa suojellakseen veljeään. Lausuntojen valheellisuudesta huomautettiin, minkä jälkeen hän kertoi sedän ehdottaneen hänelle veljensä surmaamista.

¹⁶¹ KA Oulu Haapajärven ja Reisjärven pitäjain välikäräjät 9.6.1949 1 §.

¹⁶² KA Oulu Piippolan, Pulkkilan, Kestilän, Pyhännän pitäjain välikäräjät 1945 1 §.

paikkoja, joissa miehet viettivät vapaa-aikaansa kaupungilla ollessaan. Satama-alue oli monille siellä työskenteleville tuttua aluetta ja töiden jälkeen siellä vietettiin lisäksi vapaa-aikaa. Kaupungin puistoissa nautittiin omia alkoholijuomia yksin ja porukassa ja teiden varsilla käydyt keskustelut saattoivat toisinaan johtaa kohtalokkaaseen tappeluun.¹⁶³

Maaseudulla puolestaan henkirikokset tapahtuivat useimmiten teiden varsilla ja juhlapaikoissa.¹⁶⁴ Aikaa kulutettiin ravintoloiden puutteen vuoksi kylien tienvarsilla joko muuten vain tai tarkoituksena siirtyä talosta toiseen. Maaseudulla tienvarsilla syntyneet tappelut olivat erityisen kohtalokkaita siksi, että apua jouduttiin hakemaan kauempaa. Tansseihin kokoontui väkeä ympäri pitäjää ja niissä nautittiin runsaasti alkoholia. Monet ajautuivat humalassa joukkotappeluun, jotka valitettavan usein päättyivät jonkun tappeluun osallistuneen puukotukseen. Esimerkiksi Pudasjärvellä 1946 järjestetyissä tanssiaisissa syntyi tappelu, jossa eräs talollisenpoika sai surmansa. Surmansa saanut oli saapunut tanssiaisiin veljensä kanssa vahvassa humalatilassa. Hän oli häiriköinyt paikalla olevia meluamalla ja rikkomalla tyhjän pullon lattialle. Tämän vuoksi veljekset oli päätetty poistaa paikalta. Poistamisen jälkeen miehet ajautuivat tappeluun tanssipaikan pihalla ja toinen veljistä sai puukosta kuolettavan iskun. Ketään ei saatu kuitenkaan teosta syytteeseen, sillä varmuutta iskun antajasta ei tullut.¹⁶⁵

Alkoholia nautittiin usein juhlapaikalla ja ravintoloissa, joten humaltila voimistui ja itsekontrolli heikkeni usein illan edetessä. Varsinaisella juhlapaikalla saatettiin jo nahista, mutta tappelupukarit usein hillitsivät itsensä vielä alkuillasta. Tämän vuoksi henkirikoksia sattui paljon juhlapaikalta poistuessa, mikä selittää teiden varsilla tapahtuneiden henkirikosten määrää.¹⁶⁶ Tällöin kyse oli usein matkalla tapahtuneista miesporukan tai vastaan tulleen kanssa käydyistä keskinäisistä välienselvittelyistä.¹⁶⁷ Näin tapahtui esimerkiksi Oulussa vuonna 1946. Eräs työmies oli ollut kaupungilla viettämässä iltaa alkoholia runsaasti nauttien ja kotimatalla tavannut kaksi miestä, joista toisen kanssa hän oli riitautunut. Itseään ”Helsingin pojaksi” tituleerannut mies oli äkisti riidan

¹⁶³ Kts. Liitetaulukko 1.

¹⁶⁴ Kts. Liitetaulukko 1.

¹⁶⁵ Pudasjärven ja Taivalkosken pitäjien välikäräjät 20.2.1946 2 §.

¹⁶⁶ Iltamista kotiin matkalla ollut mies oli riitautunut kahden muun miehen kanssa kohtalokkain seurauksin. KA Oulu Haapajärven ja Reisjärven pitäjien välikäräjät 1948 1 §.

¹⁶⁷ Lehti 2001, 112–113.

yhteydessä puukottanut voimakkaasti humalassa ollutta uhria ja paennut paikalta. Silminnäkijöistä huolimatta kyseistä miestä ei saatu kiinni.¹⁶⁸

Sekä kaupungeissa että maaseudulla henkirikoksia tapahtui paljon asuinrakennuksissa. Kaupungissa henkirikos tapahtui usein uhrin kotona, kun taas maaseudulla asuinrakennuksissa tapahtuneissa henkirikoksissa yleisin paikka oli tekijän asunto tai molempien yhteinen koti.¹⁶⁹ Kaupungissa iltaa ei vietetty väliaikaismajoituksissa, vaan sellaisen ihmisen luona, jolla oli paikkakunnalla oma asunto. Maaseudun tilannetta puolestaan selittää se, että maaseudulla tapahtui paljon henkirikoksia, joissa uhri tuli tekijän luo haastamaan riitaa. Lisäksi monet maaseudulla tapahtuneista henkirikoksista olivat sukulaisten tekemiä, joten uhri ja tekijä asuivat usein samassa rakennuksessa. Niin ikään työmaaparakeissa tapahtuneissa henkirikoksissa uhri ja tekijä asuivat samassa rakennuksessa.

Kaupungin ja maaseudun henkirikoksen tapahtumapaikkojen erot ovat selitettävissä näiden erilaisella vapaa-ajan tarjonnalla. Kaupungilla henkirikokset tapahtuivat usein jossain keskustan läheisyydessä, jossa oli enemmän ihmisiä. Maaseudulla henkirikokset sijoittuvat kylän raiteille tai yhteisiin tapahtumiin. Maaseudulla henkirikoksia tapahtui kaupunkia enemmän asuinrakennuksissa, mitä selittää se, että usein uhri ja tekijä olivat sukulaisia tai hyviä tuttavuuksia ja viettivät tämän vuoksi aikaa jommankumman asunnossa. Kaupungin henkirikoksissa taas uhri ja tekijä olivat usein tavanneet vasta samana iltana. Kummassakin yleisin tekopaikka oli jokin julkinen paikka, mikä kielii henkirikoksen suunnittelemattomuudesta ja äkillisyydestä, sillä julkisella paikalla tehdystä henkirikoksesta jäi usein heti kiinni.

Toinen kaupungin ja maaseudun henkirikollisuutta erottava tekijä on uhrin ja tekijän välinen suhde. Kaupungissa tavallisin tarina oli se, että uhri ja tekijä olivat tavanneet toisensa ensimmäistä kertaa samana iltana, kun henkirikos tapahtui. Tästä esimerkkinä Oulussa vuonna 1945 tapahtunut henkirikos. Paikkakunnalla asuva työmies oli ollut keskustassa viettämässä iltaa alkoholia nauttien. Keskustassa ollessaan hän oli kävellyt puiston ohi, missä oli nähnyt Kauhajoelta kotoisin olevan liikemiehen istumassa. Mennessään miehen luo oli tekijä huomannut uhrin olevan kovassa

¹⁶⁸ KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1946 1659 §.

¹⁶⁹ Kts.Liitetäulukko 1.

humalassa. Tekijä arveli, että uhrilla oli viinaa ja oli päättänyt varastaa sen. Toteuttaakseen varkauden hän oli hakenut halon ja lyönyt sillä uhria päähän. Tämän jälkeen tekijä oli varastanut uhrin lompakon ja poistunut paikalta.¹⁷⁰

Myös toisilleen entuudestaan tutut syylistyivät toistensa surmaamiseen. Näissä tapauksissa he olivat usein keskenään työkavereita tai tuttavita. Oulussa vuonna 1949 kaksi satamatyöntekijää vietti yhdessä iltaa alkoholia nauttien. Heillä oli aikaisemmin ollut pieniä tappeluja, minkä vuoksi tekijä kertoi pelänneensä uhria. Hän oli sattumalta uhrin tavatessaan päättänyt viettämään iltaa tämän kanssa. Illan aikana uhri oli esittänyt uhkauksen heittää tekijä mereen. Uhkauksesta pelästyneenä tekijä oli yrittänyt paeta paikalta, mutta uhri oli ottanut hänet kiinni. Miehet olivat tapelleet, minkä seurauksena tekijä puukotti uhria.¹⁷¹

Maaseudulla puolestaan oli harvinaista, etteivät uhri ja tekijä tunteneet entuudestaan.¹⁷² Osittain tämä johtuu siitä, että monet Oulun läänin kunnista olivat väestömäärältään muutaman tuhannen kokoisia, joten saman ikäryhmän ihmiset tunsivat toisensa usein ainakin nimeltä. Useimmiten uhri ja tekijä olivat maaseudulla tuttavita tai sukulaisia. Maaseudulla suvut saattoivat asuttaa samaa pitäjää tai lähipitäjiä, joten sukulaisten kanssa oltiin tiiviimmin tekemisissä kuin kaupungissa.¹⁷³ Toki myös kaupungissa saatettiin asuntopulan takia asua saman katon alla, mutta maalla sukua oli lähellä enemmän ja sukutilaa saatettiin asuttaa useamman perheen voimin.

3.6. Kaupungin ja maaseudun henkirikollisuuden yhtäläisyydet

Kaupungin ja maaseudun henkirikollisuudessa käytettiin samanlaisia tekovälineitä. Tyypillisin tekoväline oli molemmissa perinteinen puukko, mutta niin ikään ampuma-aseita käytettiin

¹⁷⁰ KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1945 2191 §.

¹⁷¹ KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1949 337 §.

¹⁷² Kts. Liitetaulukko 1.

¹⁷³ Perheen ja suvun merkityksestä paikallisyhteisössä esim. Lehtonen 1990.

runsaasti. Lisäksi kättä pidemmän puutteessa aseeksi kävi halko tai kivi, jolla iskettiin kuolettava isku päähän.¹⁷⁴

Puukko yleistyi henkirikosvälineinä 1800-luvun puukkojunkkariaikana, ja siitä tuli nopeasti tavallisin surmaamisväline. Eniten puukkoja käytettiin surmaamiseen ennen ensimmäistä maailmansotaa, jonka jälkeen aseiden käyttö lisääntyi, mutta ei kuitenkaan syrjäyttänyt tavallista puukkoa.¹⁷⁵ Puukon suosio ei ole sattumaa, sillä sitä kannettiin usein mukana vielä toisen maailmansodan jälkeenkin. Pöytäkirjoissa yksi tekijä erikseen mainitsee, ettei ole uskaltanut pitää puukkoa mukanaan, jotta ei joutuisi vaikeuksiin.¹⁷⁶ Usein puukko kaivettiin esiin tappelun yhteydessä ja tekijä puukotti uhria ajattelematta seurauksia sen enempää. Kuulusteltavien kertomuksissa nousee usein esiin, ettei tarkoituksena ollut tappaa, mutta sillä hetkellä suuttumus oli ollut niin voimakasta, ettei seurauksia ajateltu.¹⁷⁷ Tästä huolimatta puukotus kohdistui usein rinnan alueelle ja iskuja oli useampi,¹⁷⁸ mikä viittaisi siihen, että iskujen on ollut tarkoitus tappaa. Ylävartaloon, erityisesti sydämen puolelle osuvat iskut olivat huomattavasti vaarallisempia kuin raajoihin kohdistuvat iskut. Ylävartaloon kohdistuneet iskujen yleisyys johtuu luultavasti siitä, että tappelutilanteissa ylävartaloon oli helpompi osua.

Käsiaseiden käyttö henkirikoksen tekovälineenä yleistyi sodan jälkeen. Aseita usean vuoden mukanaan kantaneet eivät halunneet luopua sen tuomasta turvasta rintamalta päästyään. Niitä kuljetettiin puukkojen tavoin mukana, kun lähdettiin ulos viettämään iltaa. Ajatusta aseentuomasta turvallisuuden tunteesta tukee Haapajärvellä henkirikokseen syyllistyneen tekijän kertomus siitä, että oli ottanut kotoaan mukaan pistoolin, koska piti vaarallisena liikkua ilman sitä.¹⁷⁹

Aseiden käyttöön tottuneilla miehillä saattoi olla pienempi kynnys käyttää asetta uhkaavissa tilanteissa. Ampuma-aseiden käytön merkitys korostuu tilastoissa myös sen vuoksi, että ne

¹⁷⁴ Tarkemmin eriteltynä tekovälineet kts. Liitetaulukko 2.

¹⁷⁵ Lehti 2001, 53–54.

¹⁷⁶ KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1945 1845 §.

¹⁷⁷ Esim. KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1945 1845 §.

¹⁷⁸ Esim. KA Oulu Haapajärven ja Reisjärven pitäjän välikäräjät 13.9.1946 1 §.

¹⁷⁹ KA Oulu Haapajärven ja Reisjärven pitäjän välikäräjät 20.7.1950 1 §.

aiheuttavat todennäköisemmin kuolemaan johtavan vamman kuin muut tekovälineet. Näin oli varsinkin maaseudulla, jossa hoitoon pääseminen kesti kauemmin.

Aseiden suosiota luultavasti lisäsi se, että ennen sotaa käsiaseet olivat huomattavasti kalliimpia kuin puukot, joten puolustusvoimilta varastetut ja sotasaaliksi otetut aseet lisäsivät niiden määrää siviileillä ja sitä kautta lisäsivät niiden käyttöä.¹⁸⁰ Ennen sotaa erityisesti parikymppiset ja yli 50-vuotiaat olivat suosineet tekovälineinä aseina.¹⁸¹ Sodan jälkeen ne olivat yleistyneet vielä muissakin ikäryhmissä, sillä aseita oli enemmän liikkeellä ja niitä oli totuttu käyttämään rintamalla ollessa. Kleckin ja Pattersonin tutkimuksen mukaan aseiden yleistymisen lisää henkirikoksia.¹⁸²

Toinen henkirikosten yhdistävä tekijä oli tekijöiden ja uhrien elinkeino ja ammatti. Maaseudulla ja kaupungissa tyypillisin tekijän ja uhrien ammattinimike oli työmies.¹⁸³ Ammattinimikkeen yleisyyttä selittää luultavasti se, että noin 43 prosenttia kaupunkien ja 15 prosenttia maaseudun väkiluvusta sai elantonsa teollisuudesta ja käsityöstä.¹⁸⁴ Näihin elinkeinoihin lukeutuvat monet työnimikkeet, joista käytettiin yleisnimitystä työmies. Sodan jälkeen monella ei ollut koulutusta, sillä sota oli keskeyttänyt opinnot. Moni halusi päästä nopeasti työelämään, joten rintamalla palvelleita pikakoulutettiin. Ammatit, joihin ihmisiä pikakoulutettiin, syntyivät teollisuuden ja rakentamisen aloille.¹⁸⁵ Näille aloille työllistyneitä kutsuttiin usein yleisnimikkeellä työmiehet.

Vuonna 1950 suurin osa väestöstä sai elantonsa yhä maataloudesta.¹⁸⁶ Suurikokoinen maatalousväestö ei kuitenkaan ollut sosiaalisesti yhtenäistä, koska siinä oli useita erilaisia kerrostumia, joissa varallisuus ja itsenäisyys vaihtelivat suuresti. Maatalousväestöstä vahvimmassa asemassa olivat ne maanomistajat, joiden tilat olivat riittävän suuria takamaan toimeentulon. Tilallisista heikommassa asemassa olivat pienviljelijät, jotka usein joutuivat viljelyn lisäksi

¹⁸⁰ Meinander 2009, 359.

¹⁸¹ Lehti 2001, 56–57.

¹⁸² Kleck & Patterson 1993, 249–287.

¹⁸³ Kts. Liitetaulukko 1.

¹⁸⁴ SVT VI: C 102; 2, 66.

¹⁸⁵ Similä 2003, 462.

¹⁸⁶ SVT VI:C 102 2, 66

elättämään itsensä tekemällä lisäksi muita töitä, esimerkiksi metsätaloustöitä.¹⁸⁷ Tästä syystä heidän ammatikseen saatettiin pöytäkirjoissa ilmoittaa maanviljelyn sijasta sekatyömies. Kaikista heikoimmassa asemassa olivat he, joilla ei ollut omaa asuntoa, vaan he joutuivat asumaan muiden nurkissa.

Tekijät ja uhrin vaikuttivat tulevan usein samasta sosiaalisesta asemasta. Tämä johtuu osittain siitä, että usein uhrina oli työkaveri tai muu tuttava, joka tunnettiin samoista piireistä. Aineistostani ei löytynyt yhtään tapausta, jossa tekijällä olisi ollut merkittävämpi sosiaalinen asema kuin uhrilla. Harvinaista oli se, että uhri oli tekijää korkeammassa asemassa, mutta tällaisia henkirikoksia löytyi aineistostani kaksi.¹⁸⁸ Näissä työntekijä – työnantaja kahnauksissa tekijän ja uhrin sosiaalinen asemansa oli korostuneempi. Tästä huolimatta motiivi ei ollut näissä tapauksissa muita henkirikoksia syvällisempi.

Sodan jälkeen monet joutuivat tyytymään pätkätöihin. Nämä epävarmat ja usein huonosti palkatut työt eivät sitoneet yksilöä samanlaiseen sosiaaliseen kontrolliin kuin vakituiset ja hyväpalkkaiset työt. Huonolaatuiset työsuhteet eivät luoneet yksilölle sellaista sidettä normaaleihin instituutioihin, jonka varjeleminen olisi motivoitunut yksilöä noudattamaan yhteiskunnan normeja.¹⁸⁹ Eli huonossa työsuhteessa olevilla ei ollut yhtä paljon menetettävää kuin hyvässä työsuhteessa olevilla, mikä vaikutti yksilöiden taipumuksiin syyllistyä rikoksiin.

Heikon sosiaalisen aseman on todettu nostavan yksilön rikospainetta. Sodan jälkeen monet olivat heikossa sosiaalisessa asemassa, eikä tilannetta helpottanut se, jos omaisuutta oli tuhoutunut, jäänyt luovutetuille alueille tai varastettu. Epätasainen tulonjako lisäsi painetta rikollisuuden kasvulle, mutta tämä ei kuitenkaan yksistään riitä selittämään varkauksien ja henkirikollisuuden määrän kasvua sodan jälkeen.¹⁹⁰ Yhteiskunnan asenne oli muuttunut sallivammaksi varkauksia kohtaan, mikä madalsi kynnystä tehdä niitä. Samanlainen asenteen muutos tapahtui väkivallan

¹⁸⁷ Noin 61 % kaikista maatalouden ammattiteistä työskentelevistä suomalaisista asui alle 10 peltohehtaarin tiloilla. Nevala & Hytönen 2015, 158.

¹⁸⁸ KA Oulu Pudasjärven ja Taivalkosken pitäjien välikäräjät 1946 1 §; KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1948 213 §.

¹⁸⁹ Kivivuori 2008, 199–200.

¹⁹⁰ Kivivuori 2008, 159

käytössä, sillä sodan aikana tappaminen legitimoitiin ja väkivallan käytöstä tuli hyväksyttävämpää, mikä johti ruumiillisen koskemattomuuden kunnioituksen vähentymiseen. Asenteiden palautuminen entiseen, sotaa edeltävään aikaan ei tapahtunut hetkessä.¹⁹¹

Väkivallan käyttö ratkaisukeinona ja heikko sosiaalinen asema yhdistyivät joissain henkirikoksissa, kun surmaamisen motiivina toimi taloudellinen hyöty. Tämän kaltaiset henkirikokset olivat usein ryöstömurhia, jossa tekijä ja uhri eivät tunteneet entuudestaan. Tuntemattoman ryöstäminen ja hengen riistäminen kertovat tekijän epätoivosta, mutta myös asenteista ihmishenkeä kohtaan, sillä ryöstösaalis ei yleensä ollut suuri.

Esimerkiksi Oulussa vuonna 1945 tapahtui ryöstömurha, jossa tekijän oli tarkoitus varastaa uhrilta vain alkoholia. Paikkakunnalla asunut työmies oli ollut kaupungilla viettämässä iltaa alkoholia nauttien. Hän oli kulkenut puiston ohi ja huomannut siellä istuvan kauhajokelaisen liikemiehen. Mennessä miehen luo oululainen huomasi miehen olevan tukevassa humalassa. Hän päätti varastaa mieheltä hänellä vielä jäljellä olevan alkoholin ja haki lähettyviltä halon, jolla löi uhrin päähän pari kertaa. Alkoholia uhrilla ei enää ollut, joten mies otti uhrin lompakon ja pakeni paikalta.¹⁹²

Ihmishengen kunnioituksessa tapahtunutta muutosta kuvaa niin ikään Muhoksella 1947 tapahtunut ryöstömurha, jossa kumpikin työmiehenä työskennelleistä tekijöistä oli kuvannut toimeentulonsa olevan hyvä tai kohtalainen. Tekijät olivat viettäneet iltaa entuudestaan tuntemattoman miehen kanssa ja saaneet sen käsityksen, että tällä miehellä olisi mukanaan runsaasti rahaa. He laativat illan aikana suunnitelman miehen surmaamisesta ja ryöstämisestä ja toteuttivat sen, vaikka varmaa käsitystä miehen varallisuudesta ei ollut.¹⁹³ Miehet päätyivät tekoon, vaikka heidän taloudellinen tilanteensa oli kohtalainen ja varmuutta uhrin mukana olevan rahasumman suuruudesta ei ollut.

Kolmas yhdistävä tekijä kaupunkien ja maaseudun välillä on se, että henkirikokseen syyllistyneet olivat useimmiten siviilisäädyltään naimattomia. Sekä kaupungissa että maaseudulla naimisissa

¹⁹¹ Jaakkola 1986, 95; Kontula 1996, 41–42.

¹⁹² KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1945 2191 §.

¹⁹³ KA Oulu Muhoksen ja Utajärven pitäjien välikäräjät 1947 1§.

olevien tekijöiden osuus oli huomattavasti naimattomia pienempi. Lisäksi maaseudulla uhreista suurin osa oli naimattomia, mutta kaupungissa uhreista enemmistö oli naimisissa olevia. Lapsia uhreilla ja tekijöillä oli sekä maalla että kaupungissa suurin piirtein yhtä paljon, mutta selvästi vähemmistöllä uhreista ja tekijöistä oli muuta perhettä.¹⁹⁴

Sotien jälkeen avioliittoja solmittiin aikaisempaa varhaisemmin ja perheen katsottiin työn ja kodin lisäksi turvaavan parhaan tulevaisuuden sodasta selvinneille. Perheen merkitys oli korostunut jo sota-aikana, sillä ne rintamamiehet, jotka olivat onnistuneet säilyttämään yhteydet kotiin ja niin ikään arkielämään, sopeutuivat rauhan tuomiin vaatimuksiin paremmin. Vastaavasti oman elämän aloittaminen oli vaikeinta niille, joilla ei ollut perhettä ja kontaktit siviilielämään olivat jo sodan aikana heikot.¹⁹⁵

Nämä näkemykset vahvistavat teoriaa siitä, että naimattomiin henkilöihin ei kohdistunut samanlaista rikollisuutta vähentävää sosiaalista kontrollia kuin naimisissa oleviin. Perhe yhteiskunnallisena instituution rakenteena sitoi yksilöä noudattamaan yhteiskunnan normeja, sillä pelko perhesuhteiden heikkenemisestä on suurempi kuin rikollisuudesta saatava hyöty.¹⁹⁶ Avioliitto muutti pariskunnan rutiinotoimintoja ja parisuhteen osapuolet viettävät vähemmän aikaa ystävien muodostamissa vertaisryhmissä, joissa ajaudutaan herkemmin rikoskäyttäytymiseen. Lisäksi puoliset harjoittavat parisuhteessa suoraa kontrollia, mikä vähentää ei-toivottavaa riskikäyttäytymistä. Puolisoiden suoran kontrollin vaikutus oli vielä 1950-luvulla voimakasta.¹⁹⁷ Lisäksi evoluutiokriminologian mukaan perheelliset miehet vähentävät riskinottoa, jotta pystyvät huolehtimaan jo syntyneistä jälkeläisistä.¹⁹⁸

Tarkasteltaessa parisuhteen ja rikollisuuden välistä yhteyttä on huomioitava valikoitumisvaikutukset. Aggressiiviset, äkkipikaiset, impulsiiviset ja päihteitä runsaasti käyttävät jäävät helpommin ilman kumppania. Rikosaltis yksilö ajautuu helpommin sekä sosiaalisen kontrollin että parisuhteen ulkopuolelle.¹⁹⁹ Toisaalta valikoituminen ei ollut sodan jälkeen yhtä voimasta, sillä

¹⁹⁴ Kts. Liitetaulukko 1.

¹⁹⁵ Kankainen 2003, 468–469.

¹⁹⁶ Kivivuori & al. 2018, 166.

¹⁹⁷ Kivivuori 2008, 197.

¹⁹⁸ Kivimäki 2013, 60–61.

¹⁹⁹ Kivivuori 2008, 198.

naimaikäisten miesten rivien harvennettua sodan seurauksena ei miehillä ollut pulaa puolisoehdokkaista. Sodan jälkeisinä vuosina miehet pääsivät naimisiin helposti, jos vain tahtoivat.²⁰⁰

Aviossa olevien uhrien osuutta Oulun läänin kaupungeissa selittää se, että Oulussa avioiduttiin 10 prosenttia enemmän kuin muualla maassa vuosina 1945–1948.²⁰¹ Lisäksi uhrien keski-ikä oli kaupungissa korkeampi, joten oli luonnollista, että he olivat ehtineet naimisiin, kun tyypillisin avioitumisikä oli miehillä noin 20–24 vuotta.²⁰²

3.7. Miehet väkivallan toteuttajina

Tutkimallani ajanjaksolla miehet olivat yliedustettuina kaikissa tarkastelemissani henkirikoksissa koko Suomessa. Useimmiten he saivat tuomion kuolemaan johtaneista pahoinpitelyistä, kun taas harvinaisin henkirikos oli murha. Naisten tyypillisin henkirikos oli puolestaan murha ja vähiten he syyllistyivät kuolemaan johtaneisiin pahoinpitelyihin.²⁰³

Naisten tekemistä henkirikoksista erityisesti suunnitelmalliset rikokset kohdistuvat yleisimmin joko tekijän kumppaniin tai lapseen. Naiseen kohdistuvan henkirikoksen puolestaan tekee useimmiten puoliso, seurustelukumppani, ex-puoliso tai joku muu lähiomainen.²⁰⁴ Oulun läänistä kerätyssä otoksessa naisten osuus henkirikoksissa on pieni, tekijänä yksi ja uhreina kaksi. Henkirikoksessa, jossa nainen oli tekijänä, henkirikos kohdistui hänen omaan lapseensa. Uhreista taas toinen joutui ex-aviopuolisonsa ja toinen miehensä veljen surmaamaksi. Oulun läänin aineisto tukee yleistä linjaa, mutta otoksen pienuuden vuoksi yleistyksiä ei voi tehdä.

Naisten vähäistä osuutta henkirikosten tekijöinä ja uhreina voi osittain selittää naisten miehistä poikkeava alkoholinkäyttö kyseisenä aikana. Naiset joivat alkoholia vähemmän ja harvemmin kuin miehet, sillä humalahakuisesti juovia naisia paheksuttiin.²⁰⁵ Tämä luonnollisesti vähensi naisten

²⁰⁰ Kankainen 2003, 468.

²⁰¹ Kankainen 2003, 468.

²⁰² STV 1946–1947, 56.

²⁰³ Kts. Liitetaulukko 4.

²⁰⁴ Lehti 2017, 23–25

²⁰⁵ Kahlos 2006, 200.

riskiä syyllistyä henkirikokseen, sillä suurin osa veriteoista tehtiin alkoholin vaikutuksen alaisena. Tätä tukee Verkon näkemys, jonka mukaan humalassa tapahtuvat ilman harkintaa tehdyt tapot ja kuolemaan johtaneet pahoinpitelyt kohdistuvat harvoin naisiin.²⁰⁶ Lisäksi perinteiset sukupuoliroolit sitoivat naista enemmän kotiin kuin miehiä, joten vapaa-aikaa vietettiin vähemmän kodin ulkopuolella.²⁰⁷

Suomessa ja Oulun läänissä suurin osa henkirikokseen syyllistyneistä sekä niiden uhreista on miehiä. Ilmiö ei kuitenkaan rajoitu vain sodan jälkeiseen aikaan, vaan miehet syyllistyvät naisia enemmän henkirikoksiin myös normaaleissa olosuhteissa. Tästä syystä kriminologiassa on yritetty selvittää syitä miesten väkivaltaisemmalle käytökselle. Kriminologian mukaan miesten yliedustus väkivaltarikoksissa korostaa sukupuolien välisiä käyttäytymiseroja, jotka eivät selity sosiaalisen kontrollin eroilla. Yhtenä syynä käyttäytymiseroille on esitetty pojille nuoresta pitäen opetettavia väkivaltaa puolustavia arvoja, joita opetetaan avoimesti tai piilo-opetusohjelmien avulla. Sodan jälkeisessä Suomessa eli nuorten miesten sukupolvi, joka oli kuluneen viiden vuoden aikana opetettu ihannoimaan väkivaltaa ja vihollisten sotilaiden hengen riistämistä oli opittu pitämään sankarillisena toimintana. Se voisi ainakin osittain selittää miesten tekemien henkirikosten määrän kasvua sodan jälkeen.

Evoluutiokriminologiassa katsotaan, että miesten, erityisesti nuorten, rikollisuus on universaali ilmiö, että sitä voi selittää evoluutioteoreettisilla selityksillä.²⁰⁸ Evolutionistit selittävät miesten naisista poikkeavaa käyttäytymistä lajinkehityksellä, joka on tuottanut miehille ja naisille erilaisia psykologisia taipumuksia. Kriminologit Martin Daly ja Margo Wilson ovat selittäneet lajinkehityksen tuomia alttiuksia nuorilla miehillä. He ovat kiinnittävä huomiota siihen, että miesten välinen väkivalta kärjistyy usein sanaharkoista ja mitättömistä kiistoista. Usein taustalla on miehen halu puolustaa kunniaansa ja kasvojaan yhteisön edessä. Syynä tähän pidetty sitä, että häviäjäksi leimautuminen on voinut evoluutioympäristössä tulla kalliiksi.²⁰⁹ Oulun läänissä tapahtuneista

²⁰⁶ Verkko 1949, 88; Lehti 2009, 19, 21–22.

²⁰⁷ Nevala & Hytönen 2015, 155–156; Holmila & Mikkonen 2015, 120–122.

²⁰⁸ Kivivuori 2013, 58.

²⁰⁹ Kivimäki 2013, 60.

henkirikoksista suurin osa oli saanut alkunsa kuvatonlaisesta mitättömistä ja kärjistyneestä sanaharkasta. Riita sai useimmiten alkunsa alkoholista tai rahoista, joilla alkoholia oli nautittu.²¹⁰

Varsinkin julkisilla paikoilla tapahtuneissa tappeluissa häviäminen kävi kunnian päälle, mikä saattoi toimia motiivina henkirikokseen. Esimerkiksi Sotkamossa sattuneessa henkirikoksessa serkukset olivat riitautuneet maantiellä. Riita oli saanut alkunsa siitä, kun uhri oli loukannut tekijää ”*jollain pahalla sanalla*”. Tienvarressa oli syntynyt tappelu, jota todisti kolmantena mukana ollut mies. Tekijä oli onnistunut nöyryyttämään uhria ennen kuin uhri poistui paikalta. Uhrin perään tekijä oli vielä huutanut ” — — *tule tänne minä tapan sinut*”. Uhri oli saapunut takaisin paikalle ja vastannut tekijälle että ”*kyllä hänkin saattaa tappaa*”. Tässä vaiheessa tekijä oli huomannut uhrilla aseensa, minkä hän oli käynyt kotoaan hakemassa. Tämän jälkeen tekijä oli hyökännyt uhrin kimppuun ja puukottanut tätä.²¹¹ Uhrin oli selvästi kostonhimoinen kokemastaan nöyryytyksestä, sillä hän oli käynyt hakemassa kotoaan aseensa ja palannut paikalle tarkoituksena näyttää serkulleen. Kummatkin tapauksen osapuolista olivat nuoria miehiä tekijä 18- ja uhri 25-vuotias. Osapuolien nuori ikä, sukupuoli ja tekopaikka vaikuttavat tukevan käsitystä nuorten miesten lajikehityksen tuomista alttiuksista.

Toisinaan riidassa oli kyse enemmän läheisen ihmisen kunnian puolustamisesta. Oulun läänissä tekijät puolustivat usein perheensä tai sukunsa kunniaa. Esimerkiksi Haapavedellä 1950 uhri oli viettänyt iltaa ystävänsä kanssa. Illan aikana heille oli tullut riitaa, ja uhri oli lyönyt kaveriaan useita kertoja. Tapahtuman silminnäkijä oli juossut kertomaan asiasta pahoinpidellyn miehen veljelle, joka oli lähtenyt etsimään veljeään. Paikalle saavuttuaan hän oli hyökännyt veljeään lyöneen miehen kimppuun ja puukottanut tämän.²¹²

Samankaltainen tapaus sattui Haapajärvellä 1948 pidetyissä häissä. Juhlissa oli ilmennyt järjestyshäiriötä ja tästä syystä järjestysmiehenä toiminut mies oli lyönyt häiriköksi luulemaansa miestä kasvoihin. Hän oli erehtynyt häiriköstä ja lyönyt väärää miestä. Iskun saaneen miehen veli oli voimakkaassa humalassa ollessaan suuttunut tästä. Hän oli myöhemmin illan aikana etsinyt veljeään

²¹⁰ Esim. KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1948 583 §; KA Oulu Pudasjärven ja Taivalkosken pitäjän välikäräjät 4.10.1947 1 §.

²¹¹ KA Oulu Sotkamon välikäräjät 17.8.1945 6 §.

²¹² KA Oulu Haapaveden pitäjän välikäräjät 1950 1 §.

lyöneen järjestysmiehen käsiinsä ja iski häntä kuolettavasti puukolla.²¹³ Tapauksessa tekijä ei voinut jättää veljensä kokemaa väryyttä oikaisematta, vaan halusi kostaa tämän. Puukotus tapahtui useamman silminnäkijän edessä, mikä kertoo tekijän tarpeesta näyttää veljeään nöyryyttäneelle ja koko yhteisölle. Omien sanojensa mukaan hänen ei ollut tarkoitus tappaa järjestysmiestä, mutta oli halunnut kostaa veljeensä kohdistuneen väkivallan.²¹⁴

Kumpikin tekijä sopi ikäprofiililtaan rintamalla olleisiin ikäluokkiin.²¹⁵ Rintamalla oli totuttu puolustamaan omiaan, joten ehkä rintamalla opittu tapa siirtyi siviiliin. Kummassakin tapauksessa on kyse oikeuden hakemisesta ja sen siirtymisestä omiin käsiin. Tällöin tekijä kokee ratkaisevansa ongelman väkivallalla.²¹⁶

²¹³ KA Oulu Haapajärven ja Reijjärven pitäjän pitäjän välikäräjät 18.6.1948 1 §.

²¹⁴ KA Oulu Haapajärven ja Reijjärven pitäjän pitäjän välikäräjät 18.6.1948 1 §.

²¹⁵ Ensimmäisessä tapauksessa tekijä syntynyt 1916 ja toisessa 1897.

²¹⁶ Kivivuori 2008, 309.

3.8 Kolmekymppiset asialla

Kolmekymmentäluvun puoleen väliin asti eniten henkirikollisuudesta tuomittiin 20–24-vuotiaita ja seuraavaksi eniten 25–29-vuotiaita. Kolmekymmentäluvun loppupuolella tuomittujen keski-ikä kasvoi.²¹⁷ Vuonna 1938 tapoista ja pahoinpitelyistä kuritushuone- ja vankeusrangaistuksiin tuomituista suurin ikäryhmä oli 30–39-vuotiaat, toiseksi suurin ikäryhmä oli 25–29-vuotiaat ja kolmanneksi suurin ikäryhmä oli 21–24-vuotiaat.²¹⁸

Vastaavaa valmiiksi koottua tilastotietoa ei ole saatavilla vuosilta 1945–1950. Tämän vuoksi en voi tehdä suoria vertauksia vuoteen 1938, sillä käyttämäni aineisto sisältää vain Oulun läänin tapauksia. Tästä huolimatta voin arvioida, onko henkirikollisuuteen syyllistyneiden ikäryhmien tilanne muuttunut sodan jälkeen.

Vuosina 1945–1950 Oulun läänin kaupungeissa tyypillisin henkirikoksiin syyllistynyt ikäryhmä oli 40–49-vuotiaat ja toiseksi yleisin ikäryhmä 25–29-vuotiaat. Kolmanneksi eniten henkirikoksia tekivät 30–39-vuotiaat. Maalla henkirikokseen syyllistyttiin eniten ikäryhmistä 30–39- ja 21–24-vuotiaat. Kolmanneksi eniten maalla henkirikollisuuteen syyllistyi 25–29-vuotiaat.²¹⁹ Tämän perusteella vaikuttaa siltä, että henkirikoksiin syyllistyi myös sodan jälkeen eniten yli 30-vuotiaat tai lähellä sitä olevat. Sota ei tehnyt muutoksia henkirikoksiin syyllistyvissä ikäryhmissä, mikä on ennakkoletuksen mukaista, sillä nämä kolme ikäryhmää kattavat suurimman osan väestöstä.

Oulun läänin otoksessa uhrien ikäluokat eivät noudata aivan samaa kaavaa, sillä kaupungissa 30–39-vuotiaat ovat suurin uhrien ikäryhmä ja toiseksi eniten uhreja oli 40–49-vuotiaissa. 50–59-vuotiaiden ja yli 60-vuotiaiden ikäryhmissä oli molemmissa vain yksi uhri. Niin ikään maaseudulla eniten henkirikoksen uhreja oli 30–39-vuotiaiden ikäluokassa ja toiseksi ja kolmanneksi eniten 25–29- ja 40–49-vuotiaissa. Oulun läänin aineisto ei tue näkemystä, jonka mukaan alle kolmekymppisistä tuli henkirikollisuuden uhrien marginaaliryhmä sotien jälkeen.²²⁰

²¹⁷ Lehti 2001, 145.

²¹⁸ SVT Oikeustilasto XXIII rikollisuus 85, 22.

²¹⁹ Kts. Liitetaulukko 3.

²²⁰ Lehti 2001, 152.

Sodan jälkeisestä nuorisirikollisuuden kasvusta huolimatta henkirikoksissa heidän osuutensa pysyi koko maassa pienenä, noin alle kolmessa prosentissa kaikista syytetyistä.²²¹ Oulun läänistä kerätyssä aineistossa vain kaksi tekijää oli alle 21-vuotiaita henkirikoksen tehdessään. Heistä toinen oli tapahtumahetkellä alle 18-vuotias.²²²

Nuorten tekijöiden henkirikokset olivat raakoja ja yllättäviä, kuten seuraavan esimerkin alle 18-vuotiaan tapauksessa. Hän surmasi aseellaan veljensä, källynsä ja yhden ystävänsä sekä yritti surmata vielä toisen veljensä osaamatta kertoa mitään motiivia teolleen. Hän sairasti keuhkotautia ja omien sanojensa mukaan tästä syystä toisinaan humalassa ollessaan hautoi itsemurhaa. Kyseisenä päivänä tekijä oli nauttinut runsaasti alkoholia ja päättänyt toteuttaa itsemurhan. Hän oli kaivanut esiin löytämänsä pistoolin. Pahaksi onneksi paikalle oli sattunut tekijän ystävä naapurista, joka ei suostunut poistumaan paikalta tekijän pyynnöstä huolimatta. Häätääkseen ystävänsä tekijä oli ampunut tätä päin laukauksen. Pian tämän jälkeen paikalle olivat tulleet vielä tekijän veli ja tämän vaimo, jotka tekijä oli myös ampunut.²²³

Uhreista alle 21-vuotiaita oli kolme, joista yksi oli alaikäinen.²²⁴ Tässä henkirikoksessa äiti surmasi alle puolivuotiaan lapsensa lyömällä tätä hiilikoukulla päähän. Äidillä oli vakavia mielenterveydellisiä häiriötä ja hän kuvitteli, että lapsen tai hänen oli jommankumman kuoltava.²²⁵ Kaiken kaikkiaan lapsiin ja nuoriin kohdistuneet henkirikokset olivat harvinaisia.

Oikeus suhtautui suppeammin nuoriin kuin vanhempiin rikosentekijöihin ja heidän ikänsä otettiin huomioon tuomioissa ja henkirikoksen käsittelyssä. Oikeuden pöytäkirjoihin liitettiin esitutkinta nuoren rikosentekijän taustasta ja erikseen kirjattiin havainnot sodan perheelle aiheuttamista rasituksista.²²⁶ Samanlainen selvitys tehtiin myös lievempiin rikoksiin syyllistyneille alaikäisille. Sodan vaikutusten esille nostaminen kertoo siitä, että sodan kokemuksille annettiin ainakin nuorten kohdalla jonkinlainen painoarvo.²²⁷

²²¹ SVT Oikeustilasto XXIII 87 taulukko 5, 6. Prosenttiosuus kaikista henkirikoksesta syytteisiin pannuista henkilöistä 1946 3.3, 1947 0, 1948 2.0, 1949 0,8, 1950 1,8.

²²² Kts. Liitetäulukko 3.

²²³ KA Oulu Sotkamon pitäjän välikäräjät 18.5.1945 5 §.

²²⁴ Kts. Liitetäulukko 1.

²²⁵ KA Oulu Paltamon, Vuolijoen ja Kajaanin pitäjien välikäräjät 24.1. 1950 1 §.

²²⁶ Esim. KA Oulu Kalajoen välikäräjät 1950 2§.

²²⁷ Tarjamo 2006, 341–376.

Myöhemmin on pystytty todentamaan, että sota vaikutti voimakkaasti vuosina 1926–1929 syntyneisiin. Sodan nuoruudessaan kokeneista tuli voimakkaan rikollisuuden sukupolvi. Nuoruudessaan rikoksia tehneet saivat sodan aikana käyttäytymistottumuksen, joka näkyi vielä sodan jälkeenkin. Hannu Takalan (1987) vertasi kohorttitutkimuksessa mainittuina vuosina syntyneitä ennen heitä ja heidän jälkeensä syntyneisiin. Tutkimuksen mukaan tuolloin syntyneiden vapausrangaistukset ennen 20 tai 30 vuoden ikää olivat yleisempiä kuin muilla eli he syyllistyivät yleisesti erilaisiin rikoksiin.²²⁸

²²⁸ Kontula 1996, 58–59.

4. Alkoholin vaikutus henkirikollisuuteen

4.1. Viinakortteja ja myyntikieltoja

Sotavuosina alkoholin saantia säännösteltiin rajoittamalla myymälöiden aukioloaikoja ja hetkittäin myymälöitä pidettiin kokonaan kiinni. Myymälät olivat kiinni armeijan kotiuttamisen aikaan, mutta joulukuun alussa 1944 liikkeet avattiin jälleen.²²⁹ Kenttäarmeijan kotiuttamisen jälkeen nousseella henkirikollisuudella ja kasvaneella alkoholin kulutuksella oli selvä yhteys, jonka aikalaiset tiedostivat.²³⁰ Osittain tämän vuoksi anniskelua yritettiin rajoittaa viinakorteilla ja myyntikielloilla.²³¹ Se ei kuitenkaan estänyt väkivaltarikollisuuden määrän kasvua, sillä puukotusten, tappeluiden ja ammuskeluiden määrät lisääntyivät välittömästi alkoholimyymälöiden avauduttua.²³² Sotavuosien kiellot, alkoholin saannin rajoitukset ja juorut täyskiellon aloittamisesta ajoivat suomalaiset samanlaiseen holtittomaan juomakulttuuriin kuin kieltolain aikana. Lisäksi asiaan vaikutti III-oluen häviäminen kansanhuollollisista syistä tavallisen kansan saatavilta. Oluen puute korvattiin viinalla, jota juotiin selvästi enemmän kuin ennen sotaa, mutta kokonaiskulutus puhtaana alkoholina ei noussut yhtä suureksi kuin 1920-luvulla.²³³ Kieltolain aikana alkoholin kulutus kaksinkertaistui ja samaan aikaan humalaisten miesten tekemä henkirikollisuus kasvoi noin 90 prosenttia ensimmäistä maailmansotaa edeltäneistä vuosista.²³⁴

Oulun läänissä alkoholin saatavuuden rajoitukset näkyivät myymälöiden vähyytenä, sillä Oulussa sijaitsi Pohjois-Suomen ainoa alkoholimyymälä. Aineistossa on tapauksia, joissa alkoholia oli käyty varta vasten ostamassa Oulusta.²³⁵ Lisäksi tarvittaessa maaseudulla alkoholia haettiin joltain tutulta.²³⁶ Aineistossa ei kuitenkaan useinkaan nouse esiin, oliko kyläläiseltä tai sukulaiselta ostettu alkoholi hankittu myymälästä vai itsetehtyä. Myymälöiden vähyyden vuoksi alkoholin kotipoltto oli yleistä maaseudulla ja itsetehtyä pontikkaa tarjoiitiin illanistujaisissa.²³⁷ Myös Oulussa alkoholia

²²⁹ Meinander 2009, 358.

²³⁰ Esim. Meinander 2009; Verkko 1949. Verkon mukaan suomalaisten kansanluonne ajoi suomalaisia harkitsemattomaan väkivaltaan humalassa.

²³¹ Hietanen 1992, 180, 183. Tiukkenevasta kontrollista myös Taarnala 2006, 238–239.

²³² Meinander 2009, 358–359.

²³³ Hietanen 1992, 180.

²³⁴ Lehti 2001, 229.

²³⁵ Tekijä kertoo käyneensä Oulussa hakemassa alkoholia. Muhoksen ja Utajärven välikäräjät 15.7.1947 1 §.

²³⁶ Alkoholia haettu lisää veljeltä. KA Oulu Kiimingin, Haukiputaan ja Ylikiimingin välikäräjät 27.9.1945 1 §.

²³⁷ Aineistossa puhutaan toisinaan pontikasta. Esim. KA Oulu Sotkamon pitäjän välikäräjät 17.8.1945 6 §; Haapajärven ja Reisjärven pitäjän välikäräjät 9.6.1949 1 §.

hankittiin kontrolloitujen tahojen ulkopuolta eli musta pörssin kautta, vaikka kaupungissa sijaitsi ravintoloita ja alkoholimyymälä.²³⁸ Rajoituksista huolimatta alkoholia pystyi hankkimaan helposti sekä kaupungissa että maaseudulla.

Alkoholin lisäksi päihtymiseen käytettiin niin ikään rintamalta salakuljetettuja huumeita, kuten Pervitin-nimistä amfetamiinia, morfiinitabletteja ja heroiniä. Yhdessä alkoholin kanssa nautittuna nämä saattoivat aiheuttaa aggressiivista käytöstä.²³⁹ Erityisesti lääkkeeksi tarkoitettun heroinin käyttö lisääntyi sodan jälkeen siinä määrin, että sitä kului Suomessa enemmän kuin muissa Euroopan maissa. Liiallinen alkoholinkäyttö oli viranomaisten silmissä huumeita suurempi ongelma, sillä huumeiden käyttäjäkunta oli pienempi ja niiden haitoista ei vielä tiedetty paljoakaan.²⁴⁰ Oulun läänin otoksessa ei nouse esille muiden päihteiden kuin alkoholinkäyttöä, mutta kyse voi olla siitä, että tekijä ei halunnut kertoa asiasta ja hänen lähipiirinsä saattoi olla tietämätön asiasta. Huumeiden käyttö saattoi pysyä salassa myös sen takia, että tekijät eivät ole osanneet vedota huumeiden aiheuttamaan muistamattomuuteen ja ”syyntakeettomuuteen”, niin kuin alkoholin kanssa tehtiin.

Alkoholin nauttimisesta tuli monelle rintamalla olleelle tapa viettää aikaa saman kokeneiden kanssa ja purkaa sodan aiheuttamia ongelmia, joista muuten vaiettiin. Osalle puolestaan alkoholi oli ainoa keino etäännyttää itsensä tunteista, joita ei osattu käsitellä. Vaikka moni osasi käsitellä tuntemuksena ilman kemiallisia aineita, alkoholista tuli oleellinen osa monen suomalaisen perheen arkea sodan jälkeen.²⁴¹ Sota-aikana myös kotirintamalla oli päästy alkoholin makuun, sillä myös naisten alkoholin kulutus kasvoi ja juomatavat miehistyivät.²⁴² Ihmiset eivät suhtautuneet alkoholinkäyttöön negatiivisesti, vaan yleinen asenne toistuvaan humalahakuiseen juomiseen muuttui myönteisemmäksi.²⁴³

²³⁸ Syytetty kertoo uhrin ostaneen laitakaupungilta kaksi pulloa väkijuomaa. KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1945 1845 §.

²³⁹ Meinander 2009,360: vrt. Oksanen 2008, 181; Ylikangas 2009; Lappi-Seppälä osoittaa alkoholin ja henkikirikollisuuden kasvulla olevan yhteys 1960-luvulla. Lappi-Seppälä 2013, 707–708.

²⁴⁰ Ylikangas 2009, 177–184.

²⁴¹ Kirves 2015, 258.

²⁴² Kahlos 2006, 193; Similä 2003, 468.

²⁴³ Oksanen 2008, 204–205.

4.2 Syypää vai tekosyy?

Väkivallan ja alkoholin yhteys ei suoraan osoita, että niiden välillä olisi syy-seuraussuhde. Molempien taustalla voi olla tekijä, joka voi aiheuttaa sekä alkoholinkäyttöä että rikollisuutta. Tekijä voi esimerkiksi olla yksilön jokin ominaisuus, kuten heikko itsekontrolli, joka ilmenee rikosalttiutena ja päihteiden käyttönä. Tämän näkökulman mukaan alkoholi ei ole rikoskäyttäytymisen syy, vaan yksi osa selitettävää ilmiötä. Lisäksi kontrollitekijät voivat selittää näiden kahden välistä suhdetta, sillä alkoholin ongelmakäyttö vaikeuttaa yksilön sitoutumista perinteisiin kontrollitekijöihin, kuten perheeseen ja työhön, joiden puuttuminen kasvattaa rikoskäyttäytymistä.²⁴⁴

Alkoholin nauttiminen poistaa estoja ja madaltaa kynnystä käyttää väkivaltaa. Lisäksi se voimistaa tunteenpurkauksia, jotka syntyvät reaktioina ulkoihin ärsykkeisiin.²⁴⁵ Monet tekijät kertovat toimineensa tilanteessa päihtyneenä ja voimakkaan tunnereaktion alaisena.²⁴⁶ Esimerkiksi Oulussa 1948 tapahtuneessa henkirikoksessa työmies kertoi, että ei ollut tekoa tehdessään ajatellut sen seurauksia, vaan oli toiminut vihastuneena. Lisäksi hän kertoi, ettei olisi moiseen tekoon ryhtynyt selvin päin.²⁴⁷ Tekijä kuului iältään rintamalla olleisiin ikäluokkiin, mutta ei kuulusteluissa mainitse rintamalla olostaan mitään.²⁴⁸ Sen sijaan aineistosta ilmenee, että hänellä oli jo ennen sotaa saatu pahoinpitelytuomio.²⁴⁹ Aiempi tuomio väkivaltarikoksesta viittaa siihen, että tekijällä oli vaikeuksia hillitä itseään. Tekijöillä saattoi olla jo luonnostaan heikko itsekontrolli, mitä alkoholinkäyttö voimisti. Tätä tukee se, että monet tiedostivat hermojensa heikkouden tai taipumuksensa käyttäytyä aggressiivisesti humalassa²⁵⁰, mutta heidän itsehillintänsä ei riittänyt pitämään heitä erossa näitä piirteitä voimistavasta alkoholista. Humalatilassa tekijän itsekontrolli heikkeni ja mahdollisti aggressioiden purkautumisen väkivaltana. Alkoholi ei kuitenkaan välttämättä aiheuta näitä aggressioita, vaan ne voivat syntyä muista ulkopuolisista ärsykkeistä.

²⁴⁴ Kivivuori 2008, 211–212.

²⁴⁵ Kivivuori 2008, 212.

²⁴⁶ Syytetyt kertovat toimineensa äkkipikaisesti ja alkoholin vaikutuksen alaisena esim. KA Oulu Haapajärven ja Reisjärven pitäjän pitäjän välikäräjät 18.6.1948 1 §; Ka Oulu Haapaveden pitäjän välikäräjät 3.9.1948 1 §.

²⁴⁷ KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1948 583 §.

²⁴⁸ Osa syytetyistä kertoo taustatietojen yhteydessä rintamalla olosta, mutta eivät kaikki. Näissä tapauksissa syytetyn rintamalla olosta on voinut mainita joku kuultava. Rintamalla olosta ei saa varmuutta oikeudenkäyntipöytäkirjoista, ellei kuultavista joku siitä erikseen mainitse.

²⁴⁹ Tekijä oli saanut vuonna 1936 kahdeksan kuukauden kuritushuonerangaistuksen, mutta tarkempaa tietoa aikaisemmasta rangaistuksesta ei kerrota.

²⁵⁰ Esim. KA Oulu Kiimingin, Haukiputaan ja Ylikiimingin välikäräjät 27.9.1945 1 §; KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1945 1845 §.

Oulussa sattui samana vuonna myös toinen tapaus, jossa alkoholi vaikuttaa toimineen rohkaisijana tekoon. Eräs mylläri oli viettänyt iltaa alkoholia nauttien yhdessä kirvesmiehenä toimineen tuttavansa kanssa. Illan aikana uhri oli ärsyttänyt tekijää, mistä kiivastuneena tekijä oli ottanut aseensa esiin ja ampunut uhria. Kiinniotettaessa tekijä kertoi tehneensä sen tahallaan, koska uhri aina ”rassasi” häntä ja kiisti katuvaansa tekoaan.²⁵¹ Tekijä ei kerro olleensa rintamalla, mutta surma tapahtui hänen omistamallaan laittomalla pistoolilla, mikä viittaa rintamalta salakuljetettuun aseeseen.

Toisaalta tekijät saattoivat käyttää voimakasta humalatilaa tekosyynä tapahtuneelle. Kulttuuriset uskomukset saavat yksilön ajattelemaan, että väkivalta ja muu holtiton käytös on humalassa anteeksiannettavampaa kuin selvänä ollessa.²⁵² Lisäksi humala tarjosi hyvätillaisuuden vedota muistamattomuuteen, jos todisteita oli vähän tai syllisestä epäselvyyttä. Esimerkiksi Oulussa vuonna 1946 veljensä surmasta epäilty satamatyömies väitti, ettei humalatilansa vuoksi muistanut veljensä kuolinpäivän tapahtumia lainkaan, minkä vuoksi ei voinut vahvistaa epäilyistä siitä, että olisi surmannut veljensä.²⁵³

Humalaan vetoaminen mahdollisti tekijän oman osuuden vähättelyn tapahtuneessa. Tekijöiden näkemysten mukaan voimakas humalatila vie kyvyn vaikuttaa valintoihin, sillä tekoa kommentointiin toisinaan ”Viina sen teki” tyyllisillä lausunnoilla. Näillä lausunnoilla tekijä vierittää vastuuta teostaan humalatilalle. Lisäksi voimakkaiden tunnereaktioiden kuvaaminen kertoo siitä, että tekijä ei oman käsityksensä mukaan ole ollut tekohetkellä syyntakeinen.²⁵⁴ Tekijä saattoi kuvata tekohetkellä toimineensa ”*kovasti kiihdyksissään*”²⁵⁵ tai kiivastuneensa ”*niin kovasti – – ettei voinut itseään hillitä*”²⁵⁶. Yrittäessään kieltää oman vastuunsa yksilö haluaa viestiä, ettei kyseinen käytös ole hänelle ominaista ja kyseinen rikos on poikkeuksellinen.²⁵⁷

²⁵¹ KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 24.8.1948 475 §.

²⁵² Kivivuori 2008, 212–213.

²⁵³ KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1946 1690 §.

²⁵⁴ Kivivuori 2008, 224–225.

²⁵⁵ KA Oulu Haapajärven ja Reisjärven pitäjän pitäjän välikäräjät 22.10.1948 1 §.

²⁵⁶ KA Oulu Haapaveden pitäjän välikäräjät 3.9.1948 1 §.

²⁵⁷ Kivivuori 2008, 224–225.

Tekijöiden näkemys alkoholin merkittävästä roolista henkirikoksessa muistuttaa aikalaiskriminologi Verkon näkemystä. Hänen mukaansa suomalaisille tyypillinen huono alkoholireaktio on syynä Suomen poikkeuksellisen korkeisiin väkivalta- ja henkirikostilastoihin.²⁵⁸ Näkemyksen mukaan humalaisen tekijän turmioksi kävi suomalaisten heikko humalaluonne, joka oli taipuvainen väkivaltaan. Vaikka nykyisissä biologisissa kriminologian selitysmalleissa on palattu lähemmäs hänen näkemyksiään, on Verkon selitys kasvavalle henkirikollisuudelle silti hyvin suppea. Näkemys ei huomioi tekijöiden tai teon taustalla vaikuttavia tekijöitä, jotka saattavat olla alkoholia merkittävämpiä henkirikokseen johtaneita syitä.

Sodan jälkeisessä Suomessa alkoholin kulutus kasvoi viranomaisten asettamista rajoituksista huolimatta. Monet hakivat alkoholista lohtua ja tapaa käsitellä sodan muistoja. Yhteisön kontrolli heltyi ja yleinen mielipide muuttui sallivammaksi humalahakuiselle juomiselle. Humalahakuinen juominen puolestaan kasvatti ihmisten riskiä syyllistyä henkirikoksiin. Alkoholi poisti estot ja edesauttoi aggressioiden purkautumisen väkivalloin. Se toimi joissain henkirikoksissa rohkaisijana, jonka voimin tekijä uskalsi toteuttaa aikaisemmat uhkauksensa. Näissä tapauksissa tekijän ja uhrin välillä oli ollut jo pidempään erimielisyyksiä, jotka purkautuivat väkivaltaisesti tekijän nautittua alkoholia. Toisinaan alkoholi antoi tekijälle tilaisuuden verhoutua muistamattomuutensa ja voimakkaan humalatilansa taakse. Tällöin tekijä saattoi haluta lieventää tekoaan ja syyttää humalatilaansa. Yhteisön sallivampi asenne alkoholia kohtaan teki humalassa tapahtuneista rikoksista anteeksiannettavimpia. Yhteisön sosiaalinen kontrolli ja yksilön omat kyvyt hillitit itseään ja aggressioitaan vaikuttavat siihen, kuinka olennainen rooli alkoholilla on henkirikollisuuteen. Sotien jälkeen Suomessa sosiaalinen kontrolli ei ollut riittävää hillitsemään ihmisiä, vaan osa purki aggressioitaan alkoholin avulla. Nämä aggressiot reagoivat helposti mitättömiin ärsykkeisiin, mikä johti niiden väkivaltaiseen purkautumiseen.

4.3 Juopuneiden henkirikokset

Oulun läänin otoksessa suurin osa henkirikoksista tapahtui tekijän ollessa alkoholin vaikutuksen alaisena. Lisäksi uhrit olivat usein nauttineet alkoholia ennen kuolemaansa.²⁵⁹ Tekijöiden humalatila

²⁵⁸ Verko 1949, 91.

²⁵⁹ Kts. Liitetaulukko 1.

tulee ilmi heidän itsensä ja silminnäkijöiden kertomana. Varmuutta tekijän päihtymisestä ei ole ja arviot päihtyvyyden voimakkuudesta vaihtelevat kuultavien kesken. Tekijä saattoi liioitella omaa humalatilaa lieventääkseen tekoaan. Uhrin humalatilasta raportoidaan kuulusteluissa, mutta luotettavimman arvion antaa ruumiinavausraportti.

Tapoissa ja kuolemaan johtaneissa pahoinpitelyissä alkoholin vaikutus oli huomattava. Oulun läänin otoksessa maaseudulla tapahtuneista 35 kuolemaan johtaneesta pahoinpitelystä ja taposta 26 tehtiin alkoholin vaikutuksen alaisena.²⁶⁰ Kaupungissa vastaava luku oli 13 tapauksessa 14:stä. Selvä enemmistö tämän tyyppisistä henkirikoksista tapahtui Oulun läänissä alkoholin vaikutuksen alaisena. Tätä selittää todennäköisesti tapon ja kuolemaan johtaneen pahoinpitelyn luonne suunnittelemattomana henkirikoksena. Tämän tyylinen henkirikos sai usein alkunsa miesten humalassa tapahtuneesta välienselvittelystä.

Murhissa alkoholin merkitys ei ollut yhtä suuri kuin suunnittelemattomassa henkirikollisuudessa. Murhien lukumäärä otoksessani on pieni, joten sen käsittely ei ole tutkimuksen kannalta mielekäästä, sillä pienen määrän käsittely saattaisi vääristää käsitystä. Koko Suomessa sodan jälkeisinä vuosina alkoholin vaikutuksen alaisena tehtyjen murhien osuus vaihteli noin 19 ja 39 prosenttiyksikön välillä kaikista tehdyistä murhista.²⁶¹ Asia selittyy luultavasti sillä, että rikoslaki katsoo tapon murhaksi, jos se on toteutettu erityisen julmalla tavalla tai harkintaa osoittaen. Toki joissain tapauksissa alkoholi on voinut toimia myös rohkaisijana tekoon.²⁶²

Oulun läänin otoksessani murhaksi laskettuja tekoja oli yhteensä viisi, joista kaksi oli toteutettu alkoholin vaikutuksen alaisena. Toisessa näistä tapauksesta kyse oli jo aikaisemmin esille nostamastani ryöstömurhasta.²⁶³ Tässä ryöstömurhassa tekijät olivat humalassa teon tehdessään, mutta ajatus henkirikoksesta oli syntynyt selvin päin ollessa. Tässä tapauksessa alkoholi on voinut madaltaa kynnystä toteuttaa teko. Oulun läänin otoksen perusteella vaikuttaa siltä, että tappo tai kuolemaan johtanut pahoinpitely ei kovin helposti muuttunut oikeudessa murhaksi, vaikka syyttäjää

²⁶⁰ Kts Liitetaulukko 1. Vähensin maaseudun henkirikoksista viisi murhaa, jotta sain kuolemaan johtaneiden pahoinpitelyjen ja tappojen lukumäärän. Murhista kolme tekijää oli varmuudella alkoholin vaikutuksen alaisena, joten nämä tekijät alkoholin vaikutuksen alaisena olleista tekijöistä. Kaupungissa tapahtuneita murhia ei otoksessani ollut.

²⁶¹ Vuonna 1947 37 %, vuonna 1948 26 % ja vuonna 1949 19 %. SVT XIII oikeustilasto 87, taulukko 6

²⁶² Rikolliset käyttävät alkoholia rikoksentehtävään liittyvän jännityksen poistamiseen. Kivivuori 2008, 212.

²⁶³ KA Oulu Muhoksen ja Utajärven pitäjien välikäräjät 15.7.1947 1 §.

oli vaatinut kovempaa tuomiota. Se voi johtua siitä, että syyttäjän oli vaikea todistaa tekijän toimineen vakaan harkinnan seurauksena, jolloin murhan tärkein kriteeri ei täyty.

Esimerkiksi Oulussa vuonna 1948 tapahtuneessa henkirikoksessa syyttäjä vaati tekijälle tuomiota murhasta, sillä tekijä oli jo aikaisemmin puhunut uhrin surmaamisesta muille. Tästä huolimatta oikeus tuomitsi miehen erittäin raskauttavien asiahaarojen vallitessa tehdystä kuolemaan johtaneesta pahoinpitelystä. Mies oli päätenyt tekoon vietettyään iltaa uhrin kanssa alkoholia nauttien. Osapuolet olivat päivän ja illan aikana riidelleet, mutta riita oli loppunut, kun uhri oli ruvennut nukkumaan ja tekijä poistui paikalta. Hän palasi paikalle ja löi nukkuvaa uhria kuolettavasti.²⁶⁴ Tekijän taustoista ei nouse esiin aikaisempi väkivaltarikoksia, eikä hän mainitse olleensa rintamalla, vaikka ikänsä puolesta (tekohetkellä 48 v.) kuului vielä rintamalle kutsuttuihin ikäluokkiin.²⁶⁵

Oulun läänin maaseudulla huomattavan moni tekijä oli ollut tekohetkellä selvänä.²⁶⁶ Asia selittyi sillä, että moni siellä tapahtuneista henkirikoksista johtui itsepuolustuksesta.²⁶⁷ Usein humalainen uhri tuli haastamaan riitaa tekijän talolle ja ajautui talon isännän kanssa tappeluun kohtalokkain seurauksin. Näin kävi esimerkiksi Haapajärvellä, kun humalainen työmies oli yrittänyt tunkeutua taloon. Isäntä oli ajanut hänet pois, mutta uhri oli palanut paikalle vielä uudestaan, jolloin talonisäntä oli lyönyt uhria kuolettavasti. Oikeus tuomitsi miehen lopulta hätävarjelun liioittelussa tapahtuneesta kuolemaan johtaneesta pahoinpitelystä.²⁶⁸ Lehden mukaan kotirauharikostapot olivat ominaisia nimenomaan maaseudulle ja maalaistaajamille jo 1920-luvulla. Näissä henkirikoksissa uhrina oli useimmiten humalassa ollut asuntoon tunkeutuja.²⁶⁹

²⁶⁴ KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 13.7.1948 440 §.

²⁶⁵ Talvisodassa rintamalle kutsuttiin kaikki alle 40-vuotiaat miehet Klefström 1999, 74. Jatkosodassa kaikki alle 46-vuotiaat reserviläiset. Kulomaa 1995, 21.

²⁶⁶ Kts. Liitetäulukko 1.

²⁶⁷ Itsepuolustukseen vetoaminen ei ole harvinaista vuonna 2019 Suomessa tapahtuneista henkirikoksista n. 25 % miehistä ja 23 % naisista vetosi siihen. Itsepuolustuksen piirteitä oli naisten henkirikoksissa 20 % ja miesten 10 %. Lehti 2019, 25 & 44.

²⁶⁸ KA Oulu Oulun raastuvanoikeus Haapajärven välikäräjät 6.3.1947 40 §.

²⁶⁹ Lehti 2001, 107.

4.4 Alkoholin merkitys henkirikollisuudessa

Suomalaisten henkirikosten ja alkoholin välisestä yhteydestä on käyty keskustelua jo pitkään. Tieteellisen keskustelun asiasta aloitti Verkko suomalaista kansanluonnetta korostavalla teoriallaan. Verkon jälkeen monet tutkijat ovat esittäneet omia näkemyksiään alkoholin ja suomalaisen väkivallan välisestä yhteydestä. Henrik Meinanderin mukaan vahvat väkijuomat selittävät ainakin osittain väkivaltarikosten yleisyyttä Suomessa verrattuna muihin länsimaihin. Hänen mielestään alkoholin ja sotatraumojen merkitystä on korostettu liikaa suomalaisessa sodan jälkeisessä väkivaltarikollisuuden määrän kasvussa. Väitettään hän perustelee sillä, ettei Suomi ollut ainoa Euroopan maa, jossa kärsittiin sodan aiheuttamista traumaista. Lisäksi Suomen väkivaltaluvut pysyvät jatkuvasti muita Pohjoismaita korkeammalla.²⁷⁰ Meinander on oikeassa siinä, ettei toisen maailmansodan jälkeistä henkirikollisuuden kasvua voida selittää vain alkoholin ja sotatraumojen avulla. Niiden merkitystä henkirikollisuuteen on hyvin vaikea tutkia, sillä rikostapausten, alkoholin ja sotatraumojen välille on vaikea löytää suoria syy-seuraussuhteita. Huomattava osa tutkimani ajanjakson henkirikoksista osa tehtiin alkoholin vaikutuksen alaisena, joten alkoholin merkitystä ei voida väheksyä.

Hans von Hoferin ja Tapio Lappi-Seppälän tutkimus tukee Meinanderin näkemystä siitä, että suomalaisen väkivallan ja alkoholin suhdetta ei pidä liioitella. Heidän mukaansa Suomessa 1900-luvun alkupuolelta 1940-luvun loppuun tapahtuneessa henkirikollisuudessa alkoholin merkitys on vähäisempää kuin vertailukohteena olevassa Ruotsissa, sillä henkirikollisuuden taustalla on voimakkaampia tekijöitä, kuten taloudelliset ja poliittiset kriisit. Meinanderista poiketen he uskovat, että alkoholi vaikutti 1960-luvun lopulta lähtien kasvussa olleeseen henkirikollisuuteen.²⁷¹

²⁷⁰ Meinander 2009, 359.

²⁷¹ Von Hofer & Lappi-Seppälä 2013.

5. Sodan vaikutus käyttäytymiseen

5.1 Suku on pahin

Oulun läänin otoksessa oli yhteensä 13 tapaista²⁷², joissa henkirikoksen tekijä ja uhri olivat keskenään sukua. Tarkemmin eriteltynä sukulaissuhteet olivat seuraavanlaisia: viidessä tapauksessa kyseessä oli veljekset, kahdessa serkukset, yhdessä vanhempi ja lapsi sekä entiset puoliset. Lopuissa neljässä tapauksessa sukulaissuhteet olivat avioliiton kautta.

Veljeksien tekemissä henkirikoksissa toistui samanlainen kaava. Alkuun veljekset viettävät iltaa nauttien alkoholia, mutta illan aikana he riitautuvat jostain ja lopuksi toinen surmaa toisen. Veljensä surmanneita yhdisti voimakas humalatila ja aidon oloinen katumus tapahtuneesta. Mitään motiivia tekoon ei ollut, vaan tekijät vetoavat voimakkaaseen humalatilaa.

Veljessurmien yleisyyttä kaikista sukulaisten tekemistä henkirikoksista voisi selittää se, että he olivat usein samaa ikäluokkaa ja viettivät paljon aikaa keskenään ja työskentelivät samoilla työmailla. Monesti veljeksiä kuvataan parhaimmiksi kavereiksi, joten todennäköisesti useimmat veljesparit viettivät vapaa-aikaa yhdessä. Näihin vapaailtoihin kuului saumattomasti alkoholi, sillä kaikissa tapauksissa ainakin toinen oli voimakkaassa humalassa. Humalassa pienet riidat ovat kärjistyvät ja johtaneet kuolettavaan tappeluun.

Tapauksissa ilmenee, ettei tekijällä ollut tarkoitus tappaa, vaan kyseessä oli enemmän halu näyttää toiselle tai hiljentää hänet hetkellisesti. Esimerkiksi Paltamossa sattui tapaus, jossa velipuolet olivat riitautuneet ja toinen oli puukottanut toista. Tappelu oli saanut alkunsa siitä, kun uhri oli ärsyttänyt tekijää ja tekijä oli hyökännyt uhrin kimppuun. Kuulusteluissa tekijä ei voinut ymmärtää tekoaan, sillä piti velipuoltaan hyvänä ystävänä.²⁷³

²⁷² Otoksen kokonaismäärä 55 tapaista.

²⁷³KA Oulu Paltamon, Vuolijoen ja Kajaanin pitäjän välikäräjät 1.10.1946 3 §.

Niin ikään Kiimingissä tapahtuneessa veljessurmassa veljeksien välillä ei ennen surmapäivää ollut ollut mitään riitaa. Toinen veljistä oli käymässä toisen luona, ja heille oli syntynyt jotain suukopua vierailun aikana. Humalatilansa vuoksi tekijä ei omien sanojensa mukaan muistanut, mistä riita oli saanut alkunsa. Riita sai kohtalokkaan lopun, kun toinen veli puukotti toista. Myös tässä tapauksessa tekijä kertoo olevansa teostaan järkyttynyt.²⁷⁴

Vaikka veljessurmista ei vaikuttanut olevan tarkempia motiiveja, oli osa sukulaissurmista harkittuja ja tekijällä motiivi rikokseen. Usein näissä tapauksissa osapuolet olivat riitautuneet jo aikaisemmin, ja uhkauksia oli esitetty jo ennen varsinaista veritekoa. Tällainen tapaus sattui esimerkiksi Oulussa 1946, kun oululaismies oli käynyt aikaisemmin uhkailemassa entistä vaimoaan, jonka hän myöhemmin surmasi. Lopulliseen henkirikokseen johtivat tekijän humalatila ja kiista asuntoon jääneestä aseesta.²⁷⁵ Evoluutiokriminologia selittää naisiin kohdistuvia henkirikoksia mielihien tarpeella kontrolloida puolisoaan. Näissä teoissa motiivina toimii usein mustasukkaisuus.²⁷⁶ Tässä teossa miehen motiivina toimi päällisin puolin kiista aseesta, mutta todistajalausunto antoi lisäksi viitteitä mustasukkaisuudesta. Naimisissa oleva todistaja kertoi kuulleensa vaimonsa surmanneen miehen olevan mustasukkainen hänestä. Mies asui samassa parakkirakennuksessa surmatun naisen kanssa.²⁷⁷

5.2 Kosto ratkaisukeinona

Yksilön tekemä henkirikos, jonka tarkoituksena on kostaa häneen tai hänen läheisiinsä kohdistunut vääräys on yleinen henkirikoksen motiivi. Tällöin kyse ei välttämättä ole spontaanista kostosta, vaan tekijä hakee hyvitystä aikaisemmin tapahtuneelle. Tekijällä on mielessään eräänlainen mentaalinen kirjanpito, jonka hän kokee tasapainottavansa kostamalla.²⁷⁸

²⁷⁴ KA Oulu Kiimingin, Haukiputaan ja Ylikiimingin pitäjien välikäräjät 27.9.1945 1 §.

²⁷⁵ KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1946 1426 §.

²⁷⁶ Kivivuori 2008, 308–309.

²⁷⁷ KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1946 1426 §.

²⁷⁸ Kivivuori 2008, 312.

Vuonna 1948 Haapavedellä tapahtuneessa henkirikoksessa serkusten välit olivat tulehtuneet jo aikaisemmin ja tekijä vaikuttaa oikeudenkäyntipöytäkirjojen perusteella toimineen vakaasta harkinnasta. Serkkujen välejä oli hiertänyt se, että uhri oli todistanut tekijän käräjillä erään naisen lapsen isäksi. Tekijä puolestaan oli väittänyt uhria lapsen isäksi, mutta käräjät uskoivat uhrin todistusta. Tekijä oli suuttunut serkun todistuksesta ja käräjien päätöksestä ja oli lopulta haastanut uhrin käräjille kunnianloukkauksesta. Se ei kuitenkaan riittänyt, vaan tekijä päätyi vielä myöhemmin surmaamaan uhrin ja tämän jälkeen itsensä.²⁷⁹

Kiistoja aiheuttivat lisäksi perintöriidat. Utajärvellä vuonna 1948 työmies päätyi surmaamaan lankonsa, kun hän yritti tunkeutua tekijän ja tämän vaimon kotiin väkivalloin. Uhri oli katkeroitunut jo aiemmin perintökiistassa ja käynyt tämän vuoksi uhkailemassa tekijää ja sisartaan.²⁸⁰

Myös muut kuin sukulaiset päätyivät henkirikokseen kostaakseen kokemansa vääryyden. Utajärvellä eräs työmies sai kostonsa, kun hän puukotti nukkumassa olleen kiusantekijänsä. Uhri oli aikaisemmin riidan yhteydessä tönäissyt uhrin pari metriä syvään monttuun. Asia oli jäänyt kaivelemaan tekijää, sillä hän hyökkäsi uhrin kimppuun heti sopivan tilaisuuden tullen.²⁸¹ Pidempään jatkunut kiistely saattoi päättyä henkirikokseen, kun toisen osapuolen mitta täyttyi.²⁸²

Uhkailut ja niiden johtaminen lopulta henkirikokseen kertovat yhteisöissä olevista jännitteistä, jotka voivat lopulta purkautua kaikista karuimmalla tavalla. Koska henkirikokseen johtaneet tapahtumat saivat usein alkunsa sukulaisten tai tuttavien välisistä ristiriidoista, käyty sota saattoi lisätä todennäköisyyttä käyttää väkivaltaa oikeutettuna ratkaisukeinona ristiriidoissa.²⁸³

On vaikea arvioida, vaikuttiko sota sukulaisten tekemiin henkirikoksiin, jos taustalla oli valmiiksi katkeruutta ja riitoja. Veljessurmista tekijät eivät ainakaan itse nosta sotakokemuksiaan syyksi, vaan

²⁷⁹ KA Oulu Haapaveden välikäräjät 10.12.1948 2 §.

²⁸⁰ KA Oulu Muhoksen ja Utajärven välikäräjät 18.11.1948 2 §.

²⁸¹ KA Oulu Muhoksen ja Utajärven pitäjän talvikäräjät 7.1.1947 5 §.

²⁸² Kivivuori 2008, 308.

²⁸³ Kontula 1996, 42.

syyttävät henkirikoksista poikkeuksetta voimakasta humalatilaa. Alkoholin kulutus kasvoi sodan jälkeen voimakkaasti ja sillä on todettu olevan vaikutusta henkirikosten määrän kasvuun.²⁸⁴ Lisäksi monet veljekset kuuluivat rintamalla olleisiin ikäluokkiin, joka tukee aikaisemmin esittämäni näkemystä, jonka mukaan sota lisäsi todennäköisyyttä käyttää väkivaltaa ratkaisukeinona ristiriidoissa, vaikka tarkoituksena ei olisikaan ollut tappaa.

5.3. Uusijat ja ensikertalaiset

Tutkimuksen ajanjaksolla rikoksenuusijalla tarkoitetaan henkilöä, joka on aikaisemmin syyllistynyt rikokseen, josta hänet on tuomittu kuolemanrangaistukseen, kuritushuoneeseen, vankeuteen tai vähintään sataan päiväsakkoon. Uusijoihin luetaan lisäksi henkilöt, jotka on tuomittu pienempään sakkorangaistukseen tai muuhun rangaistukseen kavaltamisesta, petoksesta tai asiakirjaväärennöksestä.²⁸⁵

Suomessa vuosina 1946–1950 tutkimissani henkirikostyypeissä uusijoiden osuus liikkui 33 ja 41 prosentin välissä kaikista henkirikossyytteen saaneista henkilöistä. Uusijoiden prosenttiosuus henkirikoksen tekijöistä kasvoi lähes koko tarkkailemani ajanjakson lukuun ottamatta vuotta 1950.²⁸⁶ Tappoihin ja kuolemaan johtaneisiin pahoinpitelyihin oli uusijoista syyllistynyt aikaisemmin 14,8 prosenttia.²⁸⁷ Henkirikokseen syyllistyi sodan jälkeen usein henkilö, jolla oli jo aikaisempaa rikostaustaa, mutta harvinaisempaa oli se, että henkilö oli aikaisemmin syyllistynyt yhtä vakavaan rikokseen. Tätä selittää väkivaltarikoksista saadut pidemmät tuomiot, mutta myös niiden luonne vakavina rikoksina, joihin syyllistymisen kynnys on korkeampi. Toisen maailmansodan aikaan aikalaiset tulkitsivat rikollisuuden ilmentävän kansan moraalista tilaa, joten sodan jälkeisen rikollisuuden kasvun nähtiin johtuvan yleisen moraalin rappeutumisesta.²⁸⁸ Sodan jälkeisen henkirikollisuuden nousun on arveltu johtuvan sodan aikaisesta tappamisen legitimoinnista ja

²⁸⁴ Meinander 2009; Verkko 1949

²⁸⁵ SVT XXIII Oikeustilastot 88, 30.

²⁸⁶ SVT XXIII Oikeustilastot 87, taulukko 4, 6. Vuosilta 1938 ja 1945 vastaavaa tilastoa ei ole saatavilla. Tilastossa ei ilmoiteta absoluuttisia lukuja.

²⁸⁷ SVT XXIII Oikeustilastot 88, 31.

²⁸⁸ Jaakkola 1986, 14–18, 84.

ruumiillisen koskemattomuuden kunnioituksen vähentymisestä, josta palautuminen entiseen, sotaa edeltävään aikaan kesti.²⁸⁹

Tilannetta selittää kokonaisrikollisuuden nousu, joka aiheutti yhä useammalle ihmiselle merkinnän rikosrekisteriin. Aikana, jolloin yhä useampi ihminen täytti rikoksenuusijan määritelmän, oli todennäköistä, että myös henkirikollisuuteen syyllistyi ihminen, joka laskettiin rikoksenuusijaksi. Samankaltainen ilmiö tapahtui kieltolain aikaan. Vaikuttaa siltä, että lainsäädännön muutokset kasvattavat rikokseen syyllistyneiden määrää, koska ne laajentavat rikoskäyttäjien aluetta. Kyse ei niinkään ole muutoksista syyllistyneiden käyttäytymisessä.²⁹⁰ Tästä huolimatta suurimmalla osalla henkirikoksen tehneistä ei ollut mainittavaa rikostaustaa aikaisemmin. Henkirikokseen syyllistyi yleensä nuori aikuinen,²⁹¹ joten mainittavaa aikaisempaa rikostaustaa ei vielä välttämättä ollut nuoren iän takia. Lisäksi sodassa olo saattoi vaikuttaa siihen, että tekijälle ei ollut kertynyt mainittavaa rikostaustaa.

Oulun läänin otoksessa rikoksenuusijoita oli 19.²⁹² Tyypillisimpiä aikaisempia rikoksia olivat väkivalta- ja henkirikokset, varkaudet, juopumusrikokset ja sotarikokset, kuten karkuruus. Moni lievistä rikoksista tuomion saanut oli ehtinyt syyllistyä useampaan lievään rikokseen ennen henkirikostuomiota. Tämä johtui siitä, että lievemmissä rikkeistä, kuten näpistyksissä, tekijä selvisi pelkästään sakoilla, mutta suuremmista rikoksista, kuten varkaudesta, tekijä sai vankeutta. Suurin osa varkaustuomioista oli saatu sota-aikana tai sen jälkeen, mikä ehkä selittäisi sitä, ettei kellekään otoksessa olleista ollut kertynyt useampaa varkautta. Pahimmat pulavuodet olivat sodan aikana, joten ruoka ja työtilanne kohenivat sodan jälkeisinä vuosina. Tämä todennäköisesti vähensi ihmisten tarvetta tehdä omaisuusrikoksia.

Tekijöitä, joilla aikaisempi rikostausta kytkeytyi taloudellista hyötyä tavoitteleviin rikoksiin, yhdisti heikko toimeentulo. Heille sodan jälkeinen rikollisuus oli todennäköisesti toiminut hetkellisenä helpotuksena materiaaalisten elinolosuhteiden kavennuttua.²⁹³ Samaan aikaan heikentynyt yhteisön

²⁸⁹ Jaakkola 1986, 95; Kontula 1996, 41–42.

²⁹⁰ Lehti 2001, 215.

²⁹¹ Oulun läänin tuomiokirjojen tapausten perusteella henkirikoksiin syyllistyi eniten

²⁹² Kts. Liitetäulukko 1.

²⁹³ Esim KA Oulu Haapajärven ja Reisjärven pitäjien välikäräjät 20.7.1950 2 §. Mies oli saanut tuomion luvattomien väkijuomien valmistuksesta ja myymisestä.

sosiaalinen kontrolli mahdollisesti helpotuksen hakemisen rikollisin keinoin.²⁹⁴ Osalla varkaudet puolestaan olivat tapahtuneet jo ennen sotaa, mutta näissä tapauksissa tekijän toimeentulo oli vielä sodan jälkeenkin heikko.

Paineteorian mukaan heikko toimeentulo nostaa riskiä syyllistyä rikoksiin, sillä turhautuminen vaikeaan elämäntilanteeseen altistaa rikoskäyttäytymiselle.²⁹⁵ Heikon toimeentulon on lisäksi todettu aiheuttavan fysiologisia muutoksia, jotka näkyvät aggressiivisena reaktioalttiutena.²⁹⁶ Tämä ei kuitenkaan selitä sitä, miksi moni varkauksia tehneistä ja heikosti toimeen tulleista syyllistyi väkivaltarikokseen ensimmäisen kerran vasta sodan jälkeen. Heidän käytöstään selittää paremmin perheen luomasta sosiaalisesta kontrollista irtautuminen. Moni joutui lähtemään sodan jälkeen hakemaan töitä kauempaa, jolloin he joutuivat kauemmaksi omasta perheestään. Tällöin perheen luoma kontrolli ei enää pidätellyt tekijöitä samalla tavalla kuin aikaisemmin. Esimerkiksi Muhoksella Ilmajoelta lähtöisin ollut mies syyllistyi kuolemaan johtaneeseen pahoinpitelyyn jouduttuaan eroon lähipiiristään. Mies oli tullut Muhokselle töihin Oulujoki yhtiön Pyhäkosken rakennustyömaalle. Eräänä iltana mies oli riitautunut toisen työmaaparakissa asuneen miehen kanssa. Riidan yhteydessä mies oli lyönyt uhria kuolettavasti. Surmaajalla oli aiempi tuomio vain väkijuomien luvattomasta myynnistä.²⁹⁷ Mies oli siis joutunut eroon lähipiiristään muuttaessaan töiden perässä Muhokselle ja syyllistynyt pian tämän jälkeen henkirikokseen. Toki mies oli rikkonut lakia jo aikaisemmin myydessään alkoholia, joten myös se on voinut laskea kynnystä syyllistyä muunlaisiin rikoksiin. Toisaalta hänen rikosrekisterissään ei näy viitteitä aikaisemmasta väkivallankäytöstä riitatilanteissa.

Ennen sotaa eräs työmies oli tuomittu pahoinpitelystä ja taposta.²⁹⁸ Miehen aikaisemmista väkivaltarikoksista ei selviä tapahtuivatko ne humaltuneena, mutta viimeisimmän henkirikoksen aikaan hän oli nauttinut alkoholia. Tapauksen liitteissä kävi ilmi, että mies oli ollut sairaanhoidossa ennen sotaa epilepsian vuoksi. Hoidossa ollessaan hän oli raportin mukaan toisinaan riidanhaluinen

²⁹⁴ Kontula 1996, 31–33.

²⁹⁵ Kivivuori 2008, 149–153.

²⁹⁶ Kivimäki 2008, 69.

²⁹⁷ KA Oulu Muhoksen ja Utajärven pitäjän välikäräjät 30.11.1948 2 §.

²⁹⁸ Pahoinpitelystä tuomio 1934 ja taposta 1938.

ja väkivaltainen.²⁹⁹ Mies oli vapautunut vankilasta 1942, minkä jälkeen hän oli ollut rintamalla sodan loppuun. Tällä miehellä aggressiivista käyttäytymistä oli jo havaittavissa ennen sotaa.

Niin ikään Paltamossa 1946 tahallisesta taposta syytetyllä metsätyömiehellä oli taustallaan useampi vakava väkivaltarikos. Hän oli saanut vuonna 1934 kolme vuotta kuritushuonetta törkeästä pahoinpitelystä ja viisi vuotta myöhemmin hänet tuomittiin erittäin raskauttavien asiahaarojen vallitessa tapahtuneesta kuolemaan johtaneesta pahoinpitelystä neljäksi vuodeksi kuritushuoneeseen.³⁰⁰ Hän vapautui jälkimmäisestä tuomiosta vuonna 1942, mutta oli ikänsä vuoksi liian iäkäs rintamalle.³⁰¹

Aikaisemmat pahoinpitelyrikokset olivat usein ehtineet sattua jo ennen sotaa. Sota ei ole muuttanut näiden ihmisten toimintamalleja erilaisiksi, vaan he jatkoivat samanlaista käyttäytymistä vielä sodan jälkeen. Näillä ihmisillä kyse saattoi olla opitusta käyttäytymismallista tai biologisista taipumuksista.

Nämä moniin väkivalta- ja henkirikoksiin syyllistyneet ovat saattaneet kokea leimaantumisen. Leimaantuminen tapahtuu, kun rikoksentekijän lähiympäristö saa kuulla rikoksesta, jolloin rikokseen syyllistynyttä pidetään muista poikkeavana. Kaikki eivät pysty hyväksymään tekoa ja tekijän lähipiiri kapenee. Tuntiessaan itsensä rikolliseksi tekijä alkaa käyttäytyä odotusten mukaisella tavalla.³⁰² Näissä tapauksissa tekijä on saattanut jatkaa väkivallan käyttöä eri tilanteissa, sillä häneltä on odotettu sen mukaista käyttäytymistä.

Suurin osa syyllistyi henkirikokseen ensimmäistä kertaa vasta sodan jälkeen, eikä heillä ollut aikaisemmin taustalla mitään väkivaltarikoksia. Esimerkiksi Haapajärvellä 1948 tappoon syyllistyneellä sepällä oli taustallaan aikaisemmin vain seitsemän kuukauden tuomio varkaudesta.³⁰³ Varkaus oli tapahtunut talvisodan aikana 1940. Mies ilmoitti toimeentulonsa olevan heikkoa, joten vaikuttaa siltä, että heikosti toimeentulevat ihmiset syyllistyivät varkauksiin ennen sotaa, mutta myös sen aikana. Osalla omaisuusrikokseen syyllistyneillä rikokset kovenivat sodan jälkeen väkivaltarikollisuuteen. Vaikuttaa siltä, että yksilöiden kynnyksyys syyllistyä muunlaiseen

²⁹⁹ KA Oulu Muhoksen ja Utajärven pitäjän välikäräjät 15.4.1947 2 §.

³⁰⁰ KA Oulu Paltamon, Vuolijoen ja Kajaanin pitäjän välikäräjät 9.13.1946 5 §.

³⁰¹ Tekijä oli syntynyt vuonna 1884.

³⁰² Kontula 1996, 39.

³⁰³ KA Oulu Haapajärven ja Reisjärven pitäjän välikäräjät 22.10.1948 1 §.

rikollisuuteen laski sodan jälkeen. Arvomaailman muutos yhdistettynä yleiseen moraalien laskuun vaikuttivat ihmisten rikoskäyttäytymiseen ja saattoivat laskea kynnystä syyllistyä henkirikoksiin myös niillä yksilöillä, joilla ei ollut aiempaa väkivaltarikostaustaa.

Koska monella henkirikokseen syyllistyneellä ei ollut taustalla aikaisempaa tuomiota väkivaltarikoksesta, tapahtui joidenkin yksilöiden käyttäytymisessä muutoksia sodan jälkeen. Tätä ilmiötä selittää Archerin ja Gartnerin väkivallan legitimoinnin malli, jossa yhteiskunta sallii väkivallan ja siitä tulee sodan jälkeen uusi tapa ratkaista ristiriitoja.³⁰⁴ Toisaalta yleisesti ottaen rikosaktiiviset ihmiset eivät keskity vain tiettyihin rikoksiin, vaan rikokseen syyllistyminen kasvattaa riskiä syyllistyä myös muunlaiseen rikokseen.³⁰⁵

Erään sodassa olleen työmiehen rikoskäyttäytymisessä tapahtui sodan jälkeen huomattava muutos. Ennen sotaa miehellä ei ollut aikaisempaa rikostaustaa, mutta sodan jälkeen hän syyllistyi lyhyessä ajassa kahteen henkirikokseen. Vuonna 1945 hän pahoinpiteli veljensä riidan yhteydessä ja veli kuoli myöhemmin saamiinsa vammoihin. Mies sai kuolemaan johtaneesta pahoinpitelystä kolme vuotta kuritushuonetta.³⁰⁶ Vuonna 1947 mies päästettiin ehdonlaiseen ja hän ehti olla vapaana pari päivää ennen kuin syyllistyi uuteen henkirikokseen. Tällöin uhriksi joutui hänelle entuudestaan tuntematon talollinen, jonka kanssa hän oli juovuksissa ollessaan riitautunut. Mies selitti tekoaan kiivaalla luonteellaan, jonka takia hän heti suuttuessaan mieltii toisen surmaamista.³⁰⁷ Tekijä oli päätenyt rintamalle vuonna 1942 ja puolen vuoden jälkeen joutunut venäläisten sotavangiksi ja vapautunut sotavankeudesta 1944. Tekijä ei vetoa lausunnoissaan rintamalla tai sotavankina oloon, eikä hänelle tehdä mielentilatutkimusta. Sodan jälkeen hänen käytöksensä muuttui selvästi aggressiivisemmaksi. Hänen kuvaamansa käytös sopisi joiltain osin psykiatriapotilailla havaittuihin sosiaalisiin oireisiin, joihin kuuluu väkivaltainen käytös ja sosiaaliset ongelmat.³⁰⁸ Ilman lääkärin tekemää lausuntoa on vaikea arvioida todellista syytä käytöksen muuttumiselle.

Tämän kaltaisissa teoissa tekijän käytökseen voi vaikuttaa heikko itsekontrolli. Tekijä, jolla on heikko itsekontrolli, reagoi yllättävään tilanteeseen välittömästi seurauksia miettimättä.

³⁰⁴ Legimitation of Violence Model” Archer & Gartner 1976, 943.

³⁰⁵ Kivivuori & ym. 2018, 121.

³⁰⁶ KA Oulu Piippolan, Kestilän, Pulkkilan ja Pyhännän pitäjien välikäräjät 20.7.1945 2§.

³⁰⁷ KA Oulu Piippolan, Kestilän, Pulkkilan ja Pyhännän pitäjien välikäräjät 14.3.1947 1 §.

³⁰⁸ Kivimäki 2013, 246.

Esimerkkitapauksessa väkivalta tarjoaa tekijälle välittömän tyydytyksen hänen suuttuessaan, kun hän saa tilanteesta kostonsa. Itsekontrolli toimii esteenä ihmisen ja hetkellisen hyödyn välissä. Hyvällä itsekontrollilla ihminen pystyy hillitsemään itsensä, mutta heikolla itsekontrollilla ei. Nykyään heikko itsekontrolli nähdään impulsiivista ja lyhytnäköistä käyttäytymistä kuvaavana temperamenttipiirteenä. Itsekontrolliteorian mukaan rikosalttiit ihmiset syyllistyvät useamman rikostyyppin rikoksiin ja rikosalttius jatkuu läpi elämän, vaikka norminrikkomuksen lajit saattavat muuttua. Itsekontrolli on kohtalaisen pysyvä ominaisuus ihmisessä, mutta kaikista henkilöistä, joilla on heikko itsekontrolli, ei tule rikoksentekejiä.³⁰⁹

Yksilön rikosalttiutta tukee lausunto, joka oli annettu eräästä ryöstömurhasta tuomitusta. Lausunnon mukaan miehellä on nuoruudesta asti ollut taipumuksia törkeisiin rikoksiin³¹⁰, ja hänen luonnettaan kuvataan seuraavanlaisesti: ” – – *sukupuolinen hekumoitsija ja saaliinhimoinen henkilö, joka tyynen häikäilemättömästi ja laskelmoiden pyrkii päämääräänsä, toisten kustannuksella elämiseen ja nauttimiseen*”. Rikosalttiuden lisäksi tällä miehellä avioliiton tuoma sosiaalinen kontrolli oli katkeamaisillaan, sillä vaimo ei halunnut suunnitella yhteistä tulevaisuutta miehen kanssa. Tosin avioliitto ei ollut aikaisemminkaan estänyt miehen rikoskäyttäytymistä, mutta väkivaltarikoksia miehellä ei aiemmin ollut.³¹¹

Aiemmin mainitussa esimerkkitapauksessa työmies mies oli sodan jälkeen syyllistynyt lyhyen ajan sisään kahteen henkirikokseen. Kuulusteluissa tekijä kertoi olleensa pienestä pitäen kiivasluontoinen ja selvin päin suuttuessaan halunneensa surmata suuttumuksen aiheuttajan.³¹² Miehen toteuttamat henkirikokset tapahtuivat hänen ollessaan alkoholin vaikutuksen alaisena, joten voisi olettaa, että miehen itsekontrolli heikkeni huomattavasti päihtyneenä. Tätä ajatusta tukee se, ettei mies ei selvin päin ollessaan syyllistynyt henkirikokseen.

Henkirikoksen selittäminen kiivaalla luonteella ei ollut harvinaista. Niin ikään toinen aikaisemmin vain lievään rikokseen syyllistynyt kuvaa toimineensa henkirikoksessa kiivastuneena. Sotaveteraani oli ollut viettämässä iltaa serkkunsa kanssa alkoholia nauttien. Kylänraitilla he olivat törmänneet

³⁰⁹ Kivivori & al. 2018, 147–154.

³¹⁰ Henkilö oli aiemmin syyllistynyt vakuutuspetokseen, kaksinnaimiseen ja ostokorttipetokseen.

³¹¹ KA Oulu Oulujoen, Oulunsalon, Hailuodon ja Kempeleen pitäjän välikäräjät 13.2.1945 1 §.

³¹² KA Oulu Piippolan, Kestilän, Pulkkilan ja Pyhännän pitäjän välikäräjät 20.7.1945 2§; KA Oulu Piippolan, Kestilän, Pulkkilan ja Pyhännän pitäjän välikäräjät 14.3.1947 1 §.

iltamista lähteneeseen mieheen, joka oli heittänyt tekijän serkkua kivellä. Teko oli suututtanut tekijää niin paljon, ettei hän omien sanojensa mukaan pystynyt hillitsemään itseään. Kiivastuneena hän oli lähtenyt ajamaan uhria takaa ja lopulta surmannut tämän.³¹³ Miehen kertomus sopisi heikon itsekontrollin teoriaan, sillä mies ei ollut pystynyt hillitsemään omaa käytöstään.

Sodan vaikutusta uusijana tehtyihin henkirikoksiin on vaikea arvioida. Sota-ajan poikkeuksellinen lainsäädäntö lisäsi rikokseen syyllistyneiden määrää, minkä seurauksena myös rikoksenuusijoiden määrä kasvoi. Heistä monella oli väkivaltaista rikoshistoriaa jo ennen sotaa, eikä käyty sota muuttanut heidän käytöstään, vaan he jatkoivat opittuja käyttäytymismalleja vielä rauhan palattua. Suurimmalla osalla ei ollut ennen henkirikokseen syyllistymistä vakavia rikkeitä tilillään. Heidän syyllistymistään henkirikoksiin voi selittää monella tapaa. Ensinnäkin yleensä rikosalttiit ihmiset eivät syyllisty vain tietyn tyyppisiin rikoksiin, vaan tekevät rikoksia laaja-alaisesti. Toiseksi rikosten muuttuminen väkivaltaisempaan suuntaan sopii Archerin ja Gartenirin malliin väkivallan legitimoinnista sota-aikana, mikä lisää väkivallan käyttöä vielä rauhan aikana. Kolmanneksi kyse voi olla rikokseen syyllistyneiden ihmisten persoonallisista taipumuksista. Rikosalttiilla yksilöillä voi olla tai on heikko itsekontrolli, mikä saa heidät hakemaan rikoksen tapahtumahetkellä välitöntä tarpeen tyydytystä. Vaikuttaa siltä, että alkoholinkäyttö heikentää yksilön itsekontrollia ja kasvattaa riskiä toimia väkivaltaisesti. Heikko itsekontrolli on kohtalaisen pysyvä ominaisuus ihmisessä, joten sota-aika ei luultavasti olennaisesti vaikuttanut niihin ihmisiin, joilla on jo lapsesta asti ilmennyt heikko itsehillintä. Rauhaan palaaminen ainoastaan toi yksilön elämään jälleen itsehillintää madaltavia asioita, kuten alkoholin ja väkivallan opittuna ratkaisukeinona.

5.4 Syyntakeettomat tuomiolla

Rikokseen syyllistynyt saatettiin todeta oikeudessa mielenterveystutkimuksen perusteella syyntakeettomaksi tekemäänsä rikokseen. Syyntakeettomuudella tarkoitetaan henkilöä, joka on teon tehdessään ollut täyttä ymmärrystä vailla. Syyntakeettomaksi tilaksi laskettiin esimerkiksi mielisairaus tai vanhuuden dementia.³¹⁴ Tällöin syyntakeeton vapautettiin tuomiostaan ja

³¹³ KA Oulu Haapaveden pitäjän välikäräjät 3.9.1947 1 §.

³¹⁴ Rikoslaki (39/1889), 3 luku 3 §.

tuomittiin määräämättömän pitkäksi ajaksi muille vaarallisena kriminaalisairaalaan.³¹⁵ Syyteentakeettomat tekijät tuomittiin useimmiten murhapoltoista ja tahallisista henkirikoksista.³¹⁶

Oulun läänin otoksessa yhteensä kahdeksassa henkirikoksessa tekijää pidettiin syyntakeettomana. Osuus on suuri verrattaessa koko maan tilastoihin, mutta oikeuden lopullista tuomiota näiden kahdeksan syyntakeettomuudesta en ole todentanut. Tekijän mielisairaus tulee esiin aineistooni kuuluvissa lääkärien lausunnoissa ja tekijän tai tämän lähimmäisen kertomuksissa.³¹⁷ Nämä tekijät voi jakaa kahteen ryhmään: ennen sotaa sairastuneisiin ja sodan aikana tai sen jälkeen sairastuneisiin. Tekijöistä vain yksi kuului ensin mainittuun ryhmään ja loput seitsemän jälkimmäiseen. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluneista kaikki rintamalla olleet olivat saaneet diagnoosin jo sodan aikana. Tyypillisimpiä oireita sodassa olleilla olivat hermostuneisuus, luonteen muuttuminen arvaamattomaksi, unettomuus ja muistivaikeudet. Ennen sotaa sairastunut oli saanut hoitoa ja vapautunut mielisairaalasta muutaman vuoden hoitojakson jälkeen.³¹⁸

Ville Kivimäki on tutkinut psyykkisistä oireista kärsivien suomalaissotilaiden potilastietoja teoksessaan *Murtuneet mielet –Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. Hänen mukaansa sodan aikana psyykkistä hoitoa saaneet edustavat todennäköisesti vain jäävuoren huippua kaikista oireilevista, sillä vain vakavimmista oireista ja toisille sotilaille vaaralliseksi tulleet saivat oreihinsa hoitoa.³¹⁹

Taulukko 6. Syyntakeettomaksi todetut henkirikoksentekijät koko Suomessa.

Vuosi	1938	1945	1946	1947	1948	1949	1950	Yhteensä
Murha	3	2	3	3	3	3	3	20
Tappo	6	1	5	4	4	10	2	32
kuolemaan johtanut pahoinpitely	2	3	7	2	2	5	-	21
Yhteensä	11	6	15	9	9	18	5	73

Lähteet: SVT XIII Oikeustilastot 88, taulukko 12, 15; SVT XXIII 85, taulukko 15, 9.

³¹⁵KA Oulu Kalajoen, Alavieskan & Raution pitäjän kärjäkunnan välikäräjät 4.4.1945, 1 §.

³¹⁶SVT XXIII Oikeustilasto 88, 15.

³¹⁷ Yleinen käytäntö oli, että syytetyltä kysyttiin tämän terveydestä. Lähimmäiset saattoivat lievemmän tuomion toivossa kertoa hyvin avoimesti läheisensä mielentilasta.

³¹⁸ KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 1949 337 §.

³¹⁹ Kivimäki 2013, 120–121.

Taulukon 6 tietojen mukaan vain vuosina 1946 ja 1949 todettiin enemmän syyntakeettomia henkirikoksen tekijöitä kuin ennen sotaa. Sota ei näytä merkittävästi lisänneen syyntakeettomaksi tuomittujen henkilöiden määrää henkirikoksissa. Syitä vuoden 1946 ja 1949 poikkeuksellisuuteen on vaikea arvioida, mutta todennäköisesti kyseessä on vain tavallinen tilastollinen poikkeama ilman kausaalisyyttä. Vaikka sodan jälkeen syyntakeettomien määrät nousivat huomattavasti vain parina vuonna, kyse on silti prosentuaalisesti merkittävästä osasta henkirikokseen syyllistyneistä. Syyntakeettomiksi todettuja oli kaikista vuosina 1945–1950 murhasta tuomituista noin 14 prosenttia, tahallisesta taposta tuomituista noin yhdeksän prosenttia ja kuoleman aiheuttaneesta pahoinpitelyistä tuomituista noin kolme prosenttia.³²⁰ Syyntakeettomien osuutta murhasta tuomituista selittää murhan luonne vakavimpana rikoksena, jolloin syytetyn mielentila todennäköisemmin tarkastettiin, jos oli pienikin syy epäillä syytetyn mielentilaa.

Ensimmäinen maailmansota oli lisännyt tietoisuutta sotaneurooseista ja niihin osattiin toisen maailmansodan aikana varautua jo paremmin. Suomi otti mallia länsieurooppalaisesta sotapsykiatriasta ja jatkosodan aikana sotaneurooseja hoidettiin sotilassairaaloiden osastoiksi muunnetuissa mielisairaaloissa. Jatkosodan aikana psykiatrisessa hoidossa olevia oli noin 31 500 henkilöä, mikä tarkoitti yli kolmea prosenttia kaikista sairaalahoidossa olleista sotilaista. Näistä psykiatrista hoitoa saaneista noin 40 prosentille annettiin diagnoosiksi neuroosi ja yli viidennekselle luonnevikaisuus. Lisäksi monet kärsivät uniongelmistä, käytöshäiriöistä, masennuksesta, erilaisista pelkotiloista sekä alkoholin väärinkäytöstä.³²¹

Vaikka tietoisuus sotaneurooseista oli kasvanut ensimmäisestä maailmansodasta, suhtauduttiin niihin silti leimaavasti. Sodan aikana rintamajohto näki psyykkisesti oireilevat ongelmallisina, sillä liian helppo hoitoon pääsy näyttäytyisi pakotienä pois rintamalta, mutta omien joukossa oireilevat olivat arvaamattomia.³²² Resurssien puutteen ja pakotien estämiseksi vain kaikista vakavimmin oireilevat pääsivät hoitoon. Tästä syystä huomattava joukko terveiksi todetuista saattoi kärsiä sodan

³²⁰ SVT XXIII Oikeustilasto 88, 15.

³²¹ Pietikäinen 2013, 378.

³²² Kivimäki 2013, 117.

aiheuttamista post-traumaattisista stressioireista. Kaikki eivät saaneet oireisiin apua edes sodan jälkeen, sillä Suomessa suhtauduttiin piittaamattomasti psyykkisiin vaurioihin.³²³ Psyykkisiä vauriota saatettiin selittää tilapäisellä pelko- ja pakoreaktiolla, rakenteellisella luonnehäiriöllä tai hermojen heikkoudella.³²⁴ Tämä johtuu osittain siitä, että Suomessa ei 1940-luvulla tunnettu sotakokemusten aiheuttamia pitkäkestoisia psyykkisiä traumoja. Yleensä katsottiin, että kun akuutit järkytysoireet oli hoidettu, sotapsykiatria oli tehnyt voitavansa.³²⁵

Yhteiskunnan vähättelevästä asenteesta huolimatta ei ollut tavatonta, että henkirikoksesta epäilty kertoi muuttuneensa sodan takia heikkohermoiseksi ja hän itse tai hänen omaisensa pyysi mielentilatutkimusta.³²⁶ Mielentilatutkimusta toivottiin todennäköisesti lievemmän tuomion toivossa.

Tämänkaltaisen tapaus, jossa tekijä yrittää vedota sota-aikana saatuihin mielenterveysongelmiin lievemmän tuomion toivossa, sattui Pyhäjärvellä 1945. Tekijä väitti, että oli ollut sotasairaalassa mielisairausosastolla hoidossa. Sodan jälkeen hän oli kertomuksensa mukaan saanut siviilielämässäänkin kohtauksia, jossa maailma musteni, jos hän järkyttyi. Rikoksentekehetyllä hän sai omien sanojensa mukaan tällaisen kohtauksen. Syytetyn sotasairauskertomus ei kuitenkaan tukenut hänen väitteitään, sillä niissä kävi ilmi, ettei häntä ollut hoidettu mielentilansa takia.³²⁷ Toki kyseessä voi olla edellä mainitun kaltainen tapaus, jossa psyykkiset oireet eivät olleet riittäviä hoitoon pääsyyn. Oikeus jätti miehen kertomuksen omaan arvoonsa ja tuomitsi hänet täydessä ymmärryksessä tehdystä kuolemaan johtaneesta pahoinpitelystä.

Samaisen tapauksen liitteissä olevasta kriminaalisairaalan kirjeestä käy ilmi, että tapaus ei ole ainoaa laatuaan, vaan näin tapahtui tavan takaa. Kirjeen mukaan pidätetyt yrittivät usein päästä mielisairaalaan mielentilatutkimusta varten ja teeskentelivät mielisairasta välttääkseen tuomion.

³²³ Karonen ja Tarjamo 2006, 394–396. Valtion haluttomuudesta maksaa psyykkisistä vammoista sotainvalidikorvauksia esim. Kivimäki 2013, 374–378; Honkasalo 2000, 507.

³²⁴ Honkasalo 2000, 506–507.

³²⁵ Kivimäki 2013,

³²⁶ KA Oulu Muhoksen & Utajärven pitäjän kärjäkunnan välikäräjät 15.4.1947 3§; KA Oulu Pyhäjärven ja Kärämäen pitäjän välikäräjät 21.12.1945 1§.

³²⁷ KA Oulu Pyhäjärven ja Kärämäen pitäjän välikäräjät 21.12.1945 1§.

Tämä johtui kirjeen mukaan siitä, että syytetyt luulivat mielisairaiksi ja syyntakeettomiksi todettujen pääsevän vapaaksi. Joutuessaan kriminaalisairaalaan he lopettivat taudin esittämisen varsin pian.³²⁸ Psykkisistä oireiden yleisimmät ilmenemistavat olivat tarpeeksi yleisiä, jotta niitä pystyttiin esittämään uskottavasti tutkimuksiin päästäkseen.

Vaikka syyntakeettomiksi tuomittujen määrä henkirikoksissa ei sodan jälkeen nouse huomattavasti, se voi silti olla tärkeämpi tekijä henkirikollisuuden kasvussa kuin tilastot antavat ymmärtää. Kaikkia psykkisistä häiriöistä kärsiviä ei diagnosoitu ja monet oireilivat vasta sodan jälkeen,³²⁹ minkä vuoksi syyntakeettomien tilastoista todennäköisesti puuttuu sinne kuuluvia tapauksia. Sodan aiheuttamat psykkiset häiriöt aiheuttivat fyysisten oireiden lisäksi käytöksen muutosta väkivaltaisemmaksi ja kurittomaksi³³⁰, mikä lisäsi todennäköisyyttä syyllistyä henkirikokseen.

Luonteen muuttuminen väkivaltaisemmaksi ja ärtyneemmäksi olivat lievimpiä oireita, joista mielenterveyspotilaat kärsivät³³¹, mutta muiden ihmisten keskuudessa yleinen välinpitämättömyys, arvaamattomuus sekä nopea kiihtyminen nähtiin ongelmallisena ja vaarallisena käytöksenä.

Muhoksella 1946 tappoon syyllistyneen työmiehen luonne oli muuttunut sodan aikana. Hänen oireilemisensa alkoi hyökkäyssodan vaiheessa, jolloin hänen luonteensa kuvattiin muuttuneen ja häntä pidettiin vaarallisena. Hänellä todettiin olevan jakomielisyystauti³³², minkä vuoksi hän oli ailahtelevainen.³³³

Tyypillisin oire, minkä henkirikoksen tekijät itse nostivat esiin, oli hermostuneisuus. Tähän viittaavat myös sellaiset henkirikoksen tekijät, joiden tapausta ei käsitellä syyntakeettomana tehtynä. Näissä

³²⁸ KA Oulu Pyhäjärven ja Kärsämäen pitäjän välikäräjät 21.12.1945 1§.

³²⁹ Kivimäki 2013, 120.

³³⁰ Kivimäki 2013, 121, 136.

³³¹ Kivimäki 2013, 121.

³³² Nykyisin tunnetaan nimellä skitsofrenia. Yleisimpiä oireita ovat harhaluulot, aistiharhat ja voimakkaat käyttäytymisen häiriöt, viitattu 25.5.2020

³³³ KA Oulu Muhoksen ja Utajärven pitäjän talvikäräjät 7.1.1947 5 §.

tarinoissa toistuvat sota ja sen aiheuttama muutos käyttäytymisessä. Osalla se ilmeni hermojen kiristymisenä, minkä takia suuttuminen aiheutti voimakkaan ja äkillisen reaktion.

Esimerkiksi Kiimingissä 1945 tapahtuneessa henkirikoksessa työmies selitti tekoaan huonoilla hermoilla, jotka johtuvat sodasta.³³⁴ Samaa linjaa jatkoi Oulussa vuonna 1945 henkirikokseen syyllistynyt työmies, joka kertoi olleensa talvisodassa eturintamassa ja tämän jälkeen muuttuneensa sellaiseksi, että saattoi suuttua mitättömästä asiasta ”muistamattomaksi”.³³⁵ Myös lääkärit antoivat lausuntoja hermostuneisuudesta, kuten Oulussa vuonna 1945 tapahtuneessa tapauksessa, jossa tekijä sairasti lääkärin mukaan pitkälle kehittyntä hermostuneisuutta, joka oli todettu sota-aikana. Hermostuneisuuden vuoksi tekijä oli lääkärin mukaan syntäkeeton tilanteissa, joissa koki olevansa vaarassa.³³⁶

Jotkut tekijät selittivät tekonsa olleen eräänlainen päänäpistö tai pakkomielle, josta he eivät vain päässeet eroon. Esimerkiksi Pudasjärvellä piirimielisairaalaan vapautunut mies sai päänäpistymän esimiehensä surmaamisesta eikä ajatus jättänyt häntä rauhaan.³³⁷ Myös Oulujoella tapahtuneessa henkirikoksessa tekijä kertoi saaneensa päänäpistön autonkuljettajan ampumisesta, mutta ei osannut selittää päänäpistöään sen enempää. Hän uskoi sen johtuneen mielialataudeistaan, joista hän oli kärsinyt sodasta lähtien.³³⁸

Nämä kertomukset omista oireista ja käytöksen muuttumisesta saattavat olla vain verho, jonka taakse tekijät halusivat piiloutua. Veriteko on voinut yllättää tekijän itsensäkin ja halu löytää selitys omalle käytökselle on ymmärrettävää, mutta on mahdoton todistaa, että nämä oireet olisivat henkirikoksen päällimmäinen syy.

³³⁴ KA Oulu Kiimingin, Haukiputaan ja Ylikiimingin pitäjän välikäräjät 27.9.1945 1 §.

³³⁵ KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 21.8.1945 1845 §.

³³⁶ KA Oulu Oulun raastuvanoikeus 16.11.1945 2789 §.

³³⁷ KA Oulu Pudasjärven ja Taivalkosken pitäjän välikäräjät 13.2.1945 1 §.

³³⁸ KA Oulu Oulujoen, Oulunsalon, Hailuodon ja Kempeleen pitäjän välikäräjät 13.2.1945 1 §.

Sodan jälkeen syyntakeettomien määrä ei kasva henkirikoksen tekijöissä ainakaan tilastojen perusteella. Tilastojen luotettavuutta heikentää aikalaisten puutteellinen käsitys psyykkisistä häiriöistä. Sota-aikana vain pahiten oireilevat saivat hoitoa ja monet lievemmistä oireista kärsineet jäivät ilman diagnoosia. Monet henkirikokseen syyllistyneistä kertoivat kärsineensä sodan jälkeen psyykkisistä oireista, kuten hermostuneisuudesta ja unettomuudesta. Osa liioitteli tai valehteli kärsivänsä psyykkisistä oireista, sillä he uskoivat saavansa lievemmän tuomion syyntakeettomana.³³⁹ Monien kertomukset muuttuneesta luonteesta ja käytöksestä ovat todistajien kertomuksilla vahvistettuja ja lääkärien diagnosoimia. Sota vaikutti monen miehen olemukseen ja muuttunut käytös saattoi johtaa henkirikoksiin.

³³⁹ Piirimielisairaalan kirjeessä mainitaan, että yleisesti luullaan, että mielisairaaksi todetut pääsevät ilman tuomiota.

6.Päätäntö

Toisen maailmansodan jälkeen rikollisuus oli lisääntynyt monessa sotaa käyneessä maassa. Suomi ei tehnyt tässä poikkeusta, vaan sodan jälkeen oli havaittavissa huomattavaa omaisuus- ja väkivaltarikollisuuden kasvua. Suomi oli jo ennen sotaa kuulunut suuren väkivaltarikollisuuden maihin, mutta sodan jälkeen tilanne paheni entisestään. Henkirikollisuus kasvoi huippuvuosina 100 tapauksella sotaa edeltäneestä ajasta. Tilanteen vakavuutta korostaa se, että Suomen henkirikollisuusmäärät olivat selvästi suurempia kuin muissa Pohjoismaissa. Aikalaiset, kuten Veli Verkko, selittivät sodan jälkeistä henkirikollisuutta yleisen moraalien laskemisella ja humalahakuisen juomisen lisääntymisellä, joka lisäsi suomalaisten taipumusta väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Myöhemmin väkivallan aaltoa on selitetty arvovakenteiden muutoksella, jonka on todettu lisäävän henkirikollisuutta.

Muun maan palattua rauhaan Lapissa käytiin vielä Lapin sotaa saksalaisten karkottamiseksi maasta. Sota vaikutti Oulun läänin, sillä monet evakot siirtyivät väliaikaisesti Oulun läänin alueelle. Lisäksi aineelliset tuhot koskettivat läänin, sillä saksalaiset olivat perääntyessään polttaneet ja tuhonneet siltoja ja rakennuksia Oulun läänin alueelta. Levottomuudet heijastuivat läänin henkirikollisuustilastoihin.

Oulun läänin henkirikosten määrä sodan jälkeen vastaa noin 10 prosenttia koko maan henkirikostilastosta, mikä oli hieman suurempi osuus rikoksista kuin väkimäärä antaisi olettaa. Henkirikostilastossa pysyi läänissä korkealla aina vuoteen 1950, jolloin määrä laski jyrkästi ja Oulun läänin osuus koko maan henkirikoksista laski noin viiteen prosenttiin. Koko maan henkirikostilastoihin verrattaessa vaikuttaa siltä, että Oulun lääni rauhoittui myöhemmin, mutta nopeammin kuin monet muut läänit. Vertailut Kuopion ja Hämeen lääneihin vahvistavat tätä näkemystä.

Henkirikokset jakautuivat Oulun läänin alueella epätasaisesti. Ennen sotaa henkirikoksia tehtiin 100 000 asukasta kohden eniten Saloisten kihlakunnassa. Sodan jälkeen kihlakunnan henkirikollisuus laskee muita alhaisemmaksi. Alueen poikkeuksellista henkirikostilastosta voi selittää se, että alueella ei koettu yhtä merkittäviä rauhaan palaamisen ongelmia kuin muualla läänissä. Alue esimerkiksi säästy Lapin sodan tuhoilta.

Oulun läänissä eri alueet poikkesivat toisistaan henkirikollisuuden esiintymisen suhteen sodan jälkeen. Oulun kihlakunnista ainoastaan Saloisten kihlakunnassa henkirikollisuus väheni, kun taas muualla se kasvoi huomattavasti sotaa edeltäneestä ajasta. Eri kihlakuntien eroja henkirikollisuustilanteissa voi selittää kihlakuntien erilaiset tilanteet sodan jälkeen. Esimerkiksi Oulun kihlakunta houkutteli ulkopaikkakuntalaista työvoimaa alueelle, joka vaikuttaa kasvattaneen alueen henkirikosmääriä. Kajaanin kihlakunta puolestaan kärsi eniten Lapin sodan tuhoista ja Haapajärven kihlakunnan alueelle asutettiin paljon evakoita. Kajaanin ja Haapajärven kihlakunnan oikeustapauksissa osapuolten tai henkirikoksen taustoista ei kuitenkaan nouse esiin asioita, jotka selittäisivät kihlakuntien eroja.

Kihlakuntien lisäksi niin ikään maaseutu ja kaupunki erosivat henkirikollisuudessa toisistaan. Suurimmat erot olivat tekopaikkojen sekä tekijöiden ja uhrien keskinäisissä suhteissa. Kaupungissa yleisin henkirikoksen tekopaikka oli jokin julkinen paikka lähellä keskustaa, kuten puisto, satama tai tienvarsi. Maaseudulla henkirikoksia sattui puolestaan teiden varsilla ja juhlapaikoilla. Lisäksi maaseudulla tapahtui kaupunkia enemmän henkirikoksia asuinrakennuksissa. Kaupungin ja maaseudun eroja tekopaikkojen suhteen selittää niiden erilainen vapaa-ajan tarjonta. Kaupungissa ravintolat houkuttelivat ihmisiä vapaailtoina keskustaan. Ravintolasta poistumisen jälkeen moni ajautui tappeluun kohtalokkain seurauksin. Maaseudulla aikaa tapettiin kylän raiteilla kuljeksimalla ja tanssiaisissa. Myös näissä nautittiin alkoholia ja ajauduttiin kohtalokkaihin tappeluihin. Molemmissa henkirikoksia tehtiin usein julkisella paikalla, mikä viestii henkirikosten suunnittelemattomuudesta.

Toinen erottava tekijä oli uhrin ja tekijän välinen suhde. Kaupungissa henkirikoksen tekijä ja uhri kohtasivat usein ensimmäistä kertaa vain hieman ennen henkirikoksen tapahtumista. Maalla puolestaan oli harvinaista, ettei tekijä tuntenut uhriaan. Usein tekijä oli uhrin lähipiiristä: joko perheenjäsen tai tuttava. Kaupungissa ihmiset saattoivat päätyä tuntemattoman seuraan ravintolassa ollessaan tai sieltä poistuessaan, mutta maalla ihmiset viettivät enemmän aikaa heille entuudestaan tuttujen kanssa. Asia selittyy jo pelkästään maalaispitäjien pienillä asukasluvuilla, joten oli luontevaa, että samanikäiset ihmiset tunsivat toisensa.

Eroista huolimatta maaseudun ja kaupungin henkirikollisuudella oli lisäksi yhdistäviä tekijöitä. Molemmissa tekovälineenä käytettiin useimmiten puukkoa, mutta myös aseiden määrä

tekovälineinä oli kasvanut sotaa edeltäneestä ajasta. Aseita oli sodan jälkeen enemmän käytössä, sillä niitä oli salakuljetettu rintamalta koteihin. Lisäksi niiden käyttöön itsensä suojelemiseksi oli sotavuosina totuttu. Ampuma-aseiden kantaminen julkisilla paikoilla oli olennainen muutos henkirikostilastojen kannalta, sillä ampuma-aseet aiheuttivat usein kuolettavamman vamman uhrille.

Toinen yhdistävä tekijä maaseudun ja kaupungin henkirikollisuudessa oli tekijän ja uhrin sosiaalinen asema. Yleisin tekijän ja uhrin ammattinimike oli työmies. Tämä oli luonnollista, sillä kasvava teollisuus ja rakennusala sisältävät monia ammatteja, joista käytettiin nimitystä työmies. Työmiehien osuutta väestöstä kasvatti lisäksi se, että harvalla oli maaseudulla tiluksia, joilla pystyi täysin elättämään itsensä. Lukuisat pientilalaiset tekivät lisätöitä metsäteollisuudessa. Tämän vuoksi heidän ammatikseen ilmoitettiin maanviljelyn sijasta pöytäkirjoissa työmies. Uhrit ja tekijät tulivat usein samasta sosiaalisesta asemasta, mikä johtuu siitä, että uhri ja tekijä tunsivat usein toisensa ja viettivät aikaa toistensa seurassa. Ihminen tutustui helpommin samassa sosiaalisessa asemassa olevan kanssa.

Kolmas yhdistävä tekijä kaupunkien ja maaseudun välillä on se, että henkirikokseen syyllistyneet olivat useimmiten siviilisäädyltään naimattomia. Maaseudulla uhreista suurin osa oli naimattomia, mutta kaupungissa uhreista enemmistö oli naimisissa olevia. Lapsia uhreilla ja tekijöillä oli sekä maalla että kaupungissa suurin piirtein yhtä paljon, mutta selvästi vähemmistöllä uhreista ja tekijöistä oli muuta perhettä. Naimattomia ja perheettömiä ei pidätelty samanlainen sosiaalinen kontrolli kuin naimisissa olevia. Tämä lisäsi henkilöiden riskiä syyllistyä rikoksiin, sillä perhe ei sitonut häntä noudattamaan yhteiskunnallisia normeja. Lisäksi naimattomaan henkilöön ei kohdistunut rikoskäyttäytymistä vähentävää puolison suoraa kontrollia. Näiden tekijöiden puuttuminen saattoivat kasvattaa naimattoman ja perheettömän väestön syyllistymistä henkirikoksiin.

Tekijöiden ikäryhmässä ei tapahdu sodan jälkeen huomattavaa muutosta Oulun läänissä tapahtuneiden henkirikosten perusteella. Kaupungissa tekijät ovat keskimäärin hieman maaseutua vanhempia, noin 40–49-vuotiaita. Maalla tekijät puolestaan kuuluvat yleensä 30–39- tai 21–24-vuotiaiden ikäryhmiin. Sekä maalla että kaupungissa uhrin tyypillisin ikäryhmä oli 30–39-vuotiaat.

Niin ikään tekijöiden ja uhrien sukupuolijakauma noudattaa Oulun läänissä totuttua, sillä naisia oli vähemmän sekä tekijöissä että uhreissa. Naisiin kohdistuvan väkivallan tekijä oli näissä tapauksissa naisen entinen puoliso tai sukulainen. Naisten tekemä väkivalta puolestaan kohdistui perheenjäseniin. Naisten miehiä pienempää osuutta henkirikoksissa voisi selittää vähäisempi alkoholinkäyttö ja perinteiset sukupuoliroolit, jotka sitovat naisia kotiin. Kriminologia selittää tilannetta miesten erilaisella lajikehityksellä ja suuremmalla vaihtelulla jälkeläistuotannossa.

Sodan päättymisen jälkeen alkoholimyymälät avasivat jälleen ovensa. Viranomaiset yrittivät rajoittaa alkoholin myyntiä, sillä sen yhteys levottomuuksiin ja väkivaltaan tiedettiin. Myyntikiellot ja rajoitukset osoittautuivat tehottomiksi, sillä alkoholin kulutus kasvoi. Ne eivät niin ikään onnistuneet hillitsemään väkivaltaa, vaan väkivaltaisten tappeluiden ja tappojen määrät kasvoivat heti myymälöiden avauduttua. Alkoholin nauttimisesta tuli monelle tapa purkaa sodan aiheuttamia patoutumia, joista muuten vaiettiin. Samaan aikaan yleinen suhtautuminen humalahakuista juomista kohtaan muuttui suopeammaksi. Asennemuutos näkyi henkirikostilastoissa, sillä alkoholin vaikutuksen alaisena tehtyjen henkirikosten määrä kasvoi sotaa edeltäneestä ajasta. Oulun lääni noudatti muun maan trendiä. Läänissä tapahtuneet henkirikokset osoittavat, että joissain henkirikoksissa tekijän humalatila on saattanut rohkaista tekijää toteuttamaan aiemmin esitetyt uhkaukset.

Alkoholin ja väkivallan välille ei voida kuitenkaan vetää suoraa syy-seuraussuhdetta, sillä molempiin voi vaikuttaa sama taustalla oleva tekijä, kuten heikko itsekontrolli. Alkoholin tunnereaktioita voimistava ominaisuus ja estojen madaltuminen yhdistettynä heikkoon itsekontrolliin oli monelle liikaa. Alkoholin vaikutuksesta entisestään heikentynyt itsekontrolli sai monen aggressiot purkautumaan väkivaltaisesti pienestä ärsykkeestä, kuten ilkeästä kommentista.

Sitä, toimiko tekijä tilanteessa humalassa on vaikea arvioida, sillä tekijä ja silminnäkijät eivät aina olleet yhtä mieltä tekijän humalatilan voimakkuudesta. Tekijät saattoivat liioitella omaa humalatilaa vähätelläkseen tekoaan ja osoittaakseen omaa syyntakeettomuuttaan tilanteessa.

Suomalaisessa yhteiskuntatieteellisessä ja historiantutkimuksessa on kiistelty alkoholin merkittävydestä suomalaiseen henkirikollisuuteen. Kiistaan vaikuttaa se, ettei alkoholin ja väkivallan suoraa vaikutusta toisiinsa voida todistaa. Tiedetään, että alkoholi voi tekijän muiden ominaisuuksien kanssa aiheuttaa itsehillinnän pettämisen ja johtaa aggressioiden purkautumiseen väkivaltana. Alkoholin kulutus kasvattaa joidenkin yksilön riskiä syyllistyä henkirikokseen. Sodan jälkeen tapahtunut yleinen asennemuutos muutti suhtautumisen humalahakuistajuomista kohtaan sallivammaksi ja viranomaisten riittämättömät toimet kulutuksen vähentämiseksi johtivat kasvaneeseen alkoholinkulutukseen. Nämä tekijät yhdessä kasvattivat humalassa tehtyjen henkirikosten määrää. Sodan jälkeen ahdas asuminen ja yleiset iltamat ajoivat ihmisiä viettämään vapaa-aikaa muiden ihmisten kanssa julkisille paikoille. Näillä paikoilla kohtaamiset johtivat joskus veritekoihin.

Oulun läänistä otetussa otoksessa on huomattava määrä sukulaisten tekemiä henkirikoksia, mikä selittyy sukulaisten tiiviimmillä suhteilla maaseudulla. Erityisesti veljekset viettivät keskenään paljon aikaa ja nauttivat yhdessä alkoholia. Suurin osa veljesten tekemistä henkirikoksista on saanut alkunsa humalassa alkaneesta tappelusta, jolle tekijä ei osaa esittää kuulusteluissa mitään tarkempaa syytä. Muiden sukulaisten tekemissä henkirikoksissa motiivit ovat paremmin esillä ja taustalla on usein pitkään jatkunutta riitelyä ja katkeruutta.

On vaikea arvioida käydyn sodan merkitystä henkirikoksiin, jossa tekijällä on selvä motiivi teolleen. Lisäksi niissä tapauksissa, joissa selvää motiivia ei ole, on yksilön kokemusten vaikutusta tehtyyn henkirikokseen mahdoton arvioida. Veljessurmista tekijät eivät ainakaan itse nosta sotakokemuksiaan esille, vaikka kuuluvat rintamalla olleisiin ikäluokkiin. Sodan sijaan he syyttävät voimakasta humalatilaansa. Koska monet henkirikoksen tekijöistä kuuluivat rintamalla olleisiin ikäluokkiin, sota saattoi lisätä todennäköisyyttä käyttää väkivaltaa ratkaisukeinona niissä ristiriidoissa, joissa tekijä ei halunnut tappaa uhria. Väkivallalla vain haettiin hetkellistä hyvitystä, eikä sen seurauksia mietitty tapahtumahetkellä sen enempää.

Sota-ajan poikkeuksellinen lainsäädäntö lisäsi rikostentekijöiden määrää. Henkirikollisuudessa tämä näkyi siinä, että uusijoiden osuus kaikista henkirikoksen tehneistä kasvoi. Monella henkirikokseen syyllistyneellä uusijalla oli rikosrekisterissä merkintöjä väkivaltaisesta käyttäytymisestä jo ennen sotaa, eikä heidän käyttäytymistottumuksensa muuttuneet sodan jälkeen. Suurin osa henkirikokseen syyllistyneistä uusijoista oli aikaisemmin syyllistynyt vain lievempiin rikoksiin. Heidän käytöksensä muuttumista voi selittää kriminologian erilaisten teorioiden avulla. Ensinnäkin rikoksen uusijoita pidetään käyttäytymistavoiltaan rikosalttiina ja he eivät tyypillisesti syyllisty vain tietyn tyyliin rikoksiin. Toiseksi tekijöiden persoonalliset ominaisuudet, kuten heikko itsekontrolli, saa tekijän hakemaan rikoksen tapahtumahetkellä välitöntä tarpeen tyydytystä. Rikosalttius ja heikko itsekontrolli ovat teorioita, jotka eivät anna sodan kokemuksille huomattavaa painoarvoa, sillä rikosaltis yksilö voi syyllistyä laaja-alaisesti eri rikoksiin ilman merkittävää syytä. Heikkoa itsekontrollia puolestaan pidetään geneettisenä ominaisuutena, joten sota ei välttämättä vaikuttanut niihin yksilöihin, joilla oli taipumuksia aggressiiviseen käytökseen jo lapsena. Rikoskäyttäytymisen äkillinen muutos vakavampaan suuntaan sopii Archerin ja Gartnerin malliin väkivallan legitimoinnista sota-aikana, mikä lisäsi väkivallan käyttöä rauhan aikana. Lisäksi rauhaan palaaminen toi ihmisten elämään asioita, jotka heikensivät itsehillintää, kuten alkoholin ja tilaisuuden purkaa aggressioita eli lisääntyneen vapaa-ajan.

Tilastojen mukaan syyntakeettomien määrä henkirikoksen tekijöistä ei kasva sodan jälkeen merkittävästi. Tilaston luotettavuutta heikentää se, että vain pahiten oireilevat saivat sota-aikana apua psyykkisiin häiriöihin, sillä resursseja oli rajallisesti. Lievemmistä oireista kärsineet saattoivat saada hetkellistä apua, mutta tällöin heidän hoidostaan ei jäänyt tietoa rekistereihin. Monet psyykkisistä häiriöistä kärsineet jäivät ilman minkäänlaista diagnoosia, sillä valtio suhtautui niihin nihkeästi, koska psyykkisistä häiriöistä ei haluttu maksaa korvauksia. Osa post-traumaattisista stressireaktioista jäi diagnosoimatta, sillä aikalaisilla ollut riittävää tietotaitoa. Aikalasten tietämättömyys psyykkisistä häiriöistä ja niiden hoidosta tulee esiin myös tapauksissa, joissa syytetty yrittää esittää mielisairasta päästäkseen syytteestä. Monet henkirikoksen tekijät kertoivat kärsivänsä joistain lievista psyykkisistä oireista, vaikka eivät olleet koskaan saaneet diagnoosia oireisiinsa. Tämä voi olla vain tekijöiden pakokeino omasta teostaan ja vastuustaan tapahtuneeseen. Toisaalta lääkärit antoivat diagnooseja muuttuneen luonteen vaarallisuudesta ja siitä, että hermostuneisuus johtaa toisinaan syyntakeettomuuteen.

On vaikea arvella, paljonko sota vaikutti syyntakeettomana tehtyihin henkirikiin. Tilastojen perusteella syyntakeettomien määrä ei olennaisesti kasva, mutta suurinta osaa sodan aiheuttamista psyykkistä oireista ei edes diagnosoitu, joten niistä kärsineet eivät ole päätyneet tilastoihin. Toki lievät oireet eivät tee ihmisestä syyntakeetonta henkirikokseen, joten kaikki diagnosoimattomat tapaukset eivät olisi kuitenkaan päätyneet syyntakeettomien tilastoihin. Oulun läänin otannassa mukana olleista tapauksista on nähtävissä se, että rintamaolo muutti monen persoonaa ja käytöstä pysyvästi ja muutokset saattoivat vaikuttaa tapahtuneisiin henkirikoksiin.

Oulun läänin henkirikollisuus kasvoi sodan jälkeen sotaa edeltäneestä ajasta pahimmillaan 1,6 tapauksella 100 000 asukasta kohden. Muuhun Suomeen verrattuna lääni rauhoittui hitaasti, sillä sotaa edeltäneisiin lukuihin päästää pysyvästi vasta vuonna 1949. Sota oli vaikuttanut kihlakuntiin eri tavoin ja kihlakuntien henkirikollisuuskehitys poikkesi toisistaan. Lähdeaineisto ei kuitenkaan anna vastauksia henkirikollisuuden erilaisille kehityssuunnille, vaan eri kihlakuntien henkirikokset muistuttavat tekotavoiltaan, tekijöiden ja uhrien keskinäisiltä suhteilta ja osapuolten sosiaaliselta asemalta toisiaan. Henkirikokseen syyllistyi useimmiten kolmekymppinen työmies, joka oli siviilisäädyltään naimaton. Useimmiten teko tapahtui julkisella paikalla ja vähintään toinen osapuolista oli humalassa tapahtumahetkellä. Henkirikoksen yleisin tekoväline oli puukko, mutta myös ampuma-aseiden käyttö yleistyi, kun aseita oli aikaisempaa enemmän saatavilla. Sota muutti monen ihmisen arkea ja joissain tapauksissa miehet joutuivat kauemmas omasta lähipiiristään esimerkiksi töiden takia. Tämä erotti monia omasta sosiaalisesta kontrollista ja selittää vieraspaikkakuntalaisten suurta osuutta henkirikoksen tekijöistä. Myös monen kotikonnuilleen jääneen elämä oli muuttunut sodan seurauksena. Monet rintamalla olleista kärsivät psyykkisistä oireista, mutta vain harvalle tarjottiin apua. Lisäksi monet kärsivät lievemmistä hermostuneisuuden oireista, jotka tulivat esiin tekijän turvautuessa suuttuessaan väkivaltaan. Yhä useammalla suomalaisella oli lisäksi rikosrekisteri, koska sota-ajan tiukempi lainsäädäntö laajensi rikoskäyttäytymisen aluetta ja hyödykkeiden jatkuva puute ajoi ihmisiä rikkomaan lakia. Yhä useamman syyllistyessä rikkomuksiin tuli lain rikkomisesta sota-aikana ja sen jälkeen hyväksyttävämpää kuin aikaisemmin. Hyväksyvämpi asenne lakien rikkomiseen yhdistettynä sota-aikana tapahtuneeseen väkivallan legitimointiin näyttää yleistäneen väkivaltaa ratkaisukeinona

ongelmatilanteissa vielä rauhan aikana. Moni turvautui väkivaltaan oikaistakseen kokemansa vääryyden tai puolustaakseen läheistään.

Lähteet

I Alkuperäislähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA) Oulu:

Iin tuomiokunnan II arkisto

Kiimingin, Haukiputaan & Ylikiimingin kärjäkunnan varsinaisasioiden pöytäkirjat

- Välikäräjät 1945, 27.9.1945, CIIa:11

Kansallisarkisto (KA) Oulu

Kajaanin tuomiokunnan II arkisto

Paltamon, Vuolijoen & Kajaanin kärjäkunnan varsinaisasioiden pöytäkirjat

- Välikäräjät 1945, 1.10.1945, CIVa:246
- Välikäräjät 1945, 2.10.1945, CIVa:246
- Välikäräjät 1946, 24.1.1946, CIVa:255
- Välikäräjät 1946, 9.12.1946, CIVa:247

Kansallisarkisto (KA) Oulu

Kajaanin tuomiokunnan II arkisto

Sotkamon kärjäkunnan varsinaisasioiden pöytäkirjat

- Välikäräjät 1945, 17.8.1945, CIIa:250
- Välikäräjät 1945, 18.6.1945, CIIa:249

Kansallisarkisto (KA) Oulu:

Oulun tuomiokunnan II arkisto

Muhoksen & Utajärven kärjäkunnan varsinaisasioiden pöytäkirjat

- Välikäräjät 1946, 15.4.1946, CIIa:247
- Välikäräjät 1947, 15.4.1947, CIIa:250
- Välikäräjät 1947, 17.6.1947, CIIa:250
- Välikäräjät 1947, 15.7.1947, CIIa:251
- Välikäräjät 1947, 9.9.1947, CIIa:251
- Välikäräjät 1948, 9.11.1948, CIIa:254
- Välikäräjät 1948, 22.11.1948, CIIa:254

- Välikäräjät 1949, 3.5.1949, CIIla:255
- Välikäräjät 1949, 25.10.1949, CIIla:256

Kansallisarkisto (KA) Oulu:

Oulun tuomiokunnan II arkisto

Oulun raastuvanoikeus varsinaisasioiden pöytäkirjat

- Raastuvanoikeus 1945, 21.8.1945, IICa:80
- Raastuvanoikeus 1945, 20.10.1945, IICa:81
- Raastuvanoikeus 1945, 16.11.1945, IICa:82
- Raastuvanoikeus 1946, 25.6.1946, IICa:86
- Raastuvanoikeus 1946, 6.7.1946, IICa:87
- Raastuvanoikeus 1946, 30.7.1946, IICa:87
- Raastuvanoikeus 1946, 25.12.1946, IICa:89
- Raastuvanoikeus 1948, 13.7.1948, IICa:111
- Raastuvanoikeus 1948, 24.8.1948, IICa:112
- Raastuvanoikeus 1948, 17.12.1948, IICa:114
- Raastuvanoikeus 1949, 17.3.1949, IICa:115
- Raastuvanoikeus 1949, 19.4.1949, IICa:116
- Raastuvanoikeus 1949, 9.8.1949, IICa:117
- Raastuvanoikeus 1949, 4.10.1949, IICa:118

Kansallisarkisto (KA) Oulu

Oulun tuomiokunnan II arkisto

Oulujoen, Oulunsalon, Hailuodon & Kempeleen kärjäkunnan varsinaisasioiden pöytäkirjat

- Välikäräjät 1945, 13.2.1945, Cla:205

Kansallisarkisto (KA) Oulu:

Oulun tuomiokunnan II arkisto

Pudasjärven & Taivalkosken kärjäkunnan varsinaisasioiden pöytäkirjat

- Välikäräjät 1946, 20.2.1946, Cla:208
- Välikäräjät 1946, 17.12.1946, Cla:209
- Välikäräjät 1947, 4.10.1947, Cla:211

Kansallisarkisto (KA) Oulu

Piippolan tuomiokunnan II arkisto

Haapajärven & Reisjärven kärjäkunnan varsinaisasioiden pöytäkirjat

- Välikäräjät 1947, 3.3.1947, CIVa:117
- Välikäräjät 1948, 18.6.1948, CIVa:119
- Välikäräjät 21948, 2.10.1948, CIVa:120
- Välikäräjät 1949, 9.6.1949, CIVa:121
- Välikäräjät 1950, 20.7.1950, CIVa:124

Kansallisarkisto (KA) Oulu

Piippolan tuomiokunnan II arkisto

Haapaveden kärjäkunnan varsinaisasioiden pöytäkirjat

- Välikäräjät 1946, 13.9.1946, CIVa:37
- Välikäräjät 1948, 3.9.1948, CIVa:120
- Välikäräjät 1948, 10.12.1948, CIVa:120
- Välikäräjät 1950, 7.7.1950, CIVa:45

Kansallisarkisto (KA) Oulu

Piippolan tuomiokunnan II arkisto

Nivalan kärjäkunnan varsinaisasioiden pöytäkirjat

- Välikäräjät 1946, 31.1.1946, CIVa:17

Kansallisarkisto (KA) Oulu

Piippolan tuomiokunnan II arkisto

Piippolan, Pulkkilan, Pyhännän & Kestilän kärjäkunnan varsinaisasioiden pöytäkirjat

- Välikäräjät 1945, 20.7.1945, Cla:163
- Välikäräjät 1947, 4.3.1947, Cla:167

Kansallisarkisto (KA) Oulu

Piippolan tuomiokunnan II arkisto

Pyhäjärven & Kärsämäen kärjäkunnan varsinaisasioiden pöytäkirjat

- Talvikäräjät 9.2.1945, CIIla:35
- Välikäräjät 22.3.1945, CIIa:34

- Välikäräjät 20.12.1946, CIIla:171
- Välikäräjät 13.6.1947, CIIla: 38

Kansallisarkisto (KA) Oulu

Salon tuomiokunnan II arkisto

Kalajoen, Alavieskan & Raution kärjäkunnan varsinaisasioiden pöytäkirjat

- Välikäräjät 1945, 4.4.1945, CIIla:207
- Välikäräjät 1948, 14.11.1948, CIIla: 115
- Välikäräjät 1950, 21.9.1950, CIIla: 119

Tilastoaineistot

Suomen virallinen tilasto (SVT) XXIII. Oikeustilastot 77. Oikeustilastot 1938, Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino, 1939. Verkkojulkaisu, Doria, Internet-osoitteessa: <https://www.doria.fi/handle/10024/155689>. Luettu: 1.6.2020.

Suomen virallinen tilasto (SVT) XXIII Oikeustilastot 84. Oikeustilastot 1945, Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino, 1951. Verkkojulkaisu, Doria, Internet-osoitteessa: <https://www.doria.fi/handle/10024/155698>. Luettu: 1.6.2020.

Suomen virallinen tilasto (SVT) XXIII. Oikeustilastot 85 tuomioistuinten rikollisuustilastot vuosina 1938–1944 II. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino, 1951. Verkkojulkaisu, Doria, Internet-osoitteessa: <https://www.doria.fi/handle/10024/156101>. Luettu: 1.6.2020.

Suomen virallinen tilasto (SVT) XXIII Oikeustilastot 87. Oikeustilastot 1946–1950, Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino, 1953. Verkkojulkaisu, Doria, Internet-osoitteessa: <https://www.doria.fi/handle/10024/155702>. Luettu: 1.6.2020.

Suomen virallinen tilasto (SVT) XXIII Oikeustilastot 88. Oikeustilastot 88 tuomioistuinten rikollisuustilastot vuosina 1945–1950 II. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino, 1955. Verkkojulkaisu, Doria, Internet-osoitteessa: <https://www.doria.fi/handle/10024/156101>. Luettu:1.6.2020.

Suomen virallinen tilasto (SVT) VI: A 102. Väestötilastoa 1941–1945. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino, 1949. Verkkojulkaisu, Doria, Internet-osoitteessa: <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/69345/vamu1941-1945.pdf?sequence=1&isAllowed=y>:

Luettu 1.6.2020

Suomen virallinen tilasto (SVT) VI: A 103. Väestötilastoa 1946–1947. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino, 1950. Verkkojulkaisu, Doria, Internet-osoitteessa: <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/69340/vamu1946-1947.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu: 1.6.2020

Suomen virallinen tilasto (SVT) VI: C 102. Valtioneuvoston kirjapino, 1957. Verkkojulkaisu, Doria, Internet-osoitteessa:

https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/69285/vaelC102_6_1950.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu: 1.6.2020.

Suomen tilastollinen vuosikirja (STV) 1938. Valtioneuvoston kirjapino, 1938. Verkkojulkaisu, Doria, Internet-osoitteessa:

https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/69245/stv_1938.pdf?sequence=1. Luettu: 1.6.2020

Suomen tilastollinen vuosikirja (STV) 1946–1947. Valtioneuvoston kirjapino, 1948. Verkkojulkaisu, Doria, Internet-osoitteessa:https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/69224/stv_1946-1947.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu: 1.6.2020.

Suomen tilastollinen vuosikirja (STV) 1950. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapino, 1951. Verkkojulkaisu, Doria, Internet-osoitteessa:https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/69231/stv_1950.pdf?sequence=1. Luettu: 1.6.2020.

Suomen tilastollinen vuosikirja (STV) 1955. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapino, 1955. Verkkojulkaisu, Doria, Internet-osoitteessa: <https://www.doria.fi/handle/10024/93789>: Luettu: 1.6.2020.

Virallisjulkaisut

Suomen asetuskokoelma, Rikoslaki (39/1889). Annettu Helsingissä 19.12.1889.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1889/18890039001>., viitattu 2.6.2020.

Suomen asetuskokoelma, Tietosuojalaki (1050/2018). Annettu Helsingissä 5.12.2018.
<https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20181050>, viitattu 2.6.2020.

Suomen asetuskokoelma, Tasavallan suojelulaki (336/1930). Annettu Helsingissä 18.11.1930.
<https://finlex.fi/fi/laki/smur/1930/19300336>, viitattu 2.6.2020.

Alkuperäisaineistona käytetty kirjallisuus

Verkko, Veli (1945). *”Kolmivuotinen sota ja aseleporikollisuuskriisien aiheuttajina. –Nykyinen rikollisuuskriisi historiamme pahin”*. Itsenäinen Suomi (10/1945), s. 22–28. Helsinki.

Verkko, Veli (1949). *Lähimmäinen ja oma henki – sosiaalipatologisia tutkimuksia Suomen kansasta*. Jyväskylä: Gummerus.

II Tutkimuskirjallisuus

Anttalainen, Tommi (2019). *Saksalaiset Hyrynsalmella –Ystäviä ja vihollisia 1941–1944*. Itä-Suomen yliopisto. Historia- ja maantieteiden laitos. Pro gradu -tutkielma. Joensuu: Tommi Anttalainen.

Anttila, Inkeri & Törnudd, Patrik (1983). *Kriminologia ja kriminaalipolitiikka*. Juva: WSOY.

Archer, Dane & Gartner, Rosemary (1976). ”Violent acts and violent times –A comparative approach to postwar homicide rates”. *American Sociological Review*, vol.41 (6), 937–963.

Durkheim, Émile (1966). *Suicide: A Study in Sociology*. New York: Free Press. Alkuperäisteos (1897).

Eilola, Jari, Koskivirta, Anu & Lidman, Satu (toim.) (2017). *Historiantutkimuksen etiikka*. Helsinki:Gaudeamus.

Haataja, Lauri (1986) ” Vaaran vuodet ja realismi”. Teoksessa *Paasikiven hirmuiset vuodet, Suomi 1944–1948*. Helsinki: Tammi.

Hautala, Kustaa (1982). *Oulun kaupungin historia V 1918–1945*. Oulu: Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva.

Hietanen, Silvo (1992), ”Rikollisuus ja alkoholi sota-ajan yhteiskunnassa”. Teoksessa Silvo, Hietanen (toim.), *Kansakunta sodassa 3. – Kuilun yli*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Hietaniemi, Tuija (1995). *Totuuden jäljillä: suomalaisen rikospoliisin taival*. Vantaa: Keskusrikospoliisi.

Holmila, Antero & Mikkonen, Simo (2015). *Suomi sodan jälkeen: pelon, toivon ja katkeruuden vuodet 1944–1949*. Keuruu: Ateenan Kustannus Oy.

Honkasalo, Markku (2000). *Suomalainen Sotainvalidi*. Helsinki: Otava.

Hytönen, Kirsi-Maria & Kivimäki, Ville (toim.)(2015). *Rauhaton rauha: Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*. Tampere: Vastapaino.

Jaakkola, Risto (1986). *Veli Verkko. –Moraalistatistikko ja Suomen ensimmäinen kriminologi*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Janowitz, Morris (1978). *The Last Half-Century: Societal change and politics in America*. The University of Chicago Press.

Junila, Marianne (2000). *Kotirintaman aseveljeyttä: Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941–1944*. Oulun yliopisto. Väitöskirja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kahlos, Hannu (2006). ”Ostajaintarkkailun aika alkoholipolitiikassa”. Teoksessa Kaarina, Kilpiö, Hanna, Kuusi & Matti, Peltonen (toim.), *Alkoholin vuosisata: suomalaisten alkoholiolojen vaiheita 1900-luvulla*. Suomen Historiallinen Seura: Hakapaino Oy.

Kananen, Heli (2010). *Kontrolloitu sopeutuminen: Ortodoksinen siirtoväki sotien jälkeisessä Ylä-Savossa (1946–1959)*. Jyväskylän yliopisto. Väitöskirja. Jyväskylä: Heli Kananen.

Kananen, Heli (2015). ”Kylmille asuinsijoille. Miten paikallisväestö otti vastaan ortodoksinen siirtoväen”. Teoksessa Kirsi-Maria, Hytönen & Ville, Kivimäki (toim.), *Rauhaton rauha: Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*. Tampere: Vastapaino.

Kankainen Janne (2003). ”Oululaiset Lapin sodassa”. Teoksessa Janne Kankainen, Panu-Pekka Rauhala & Jouko Vahtola (toim.), *Oulu ja oululaiset sodissa 1918 ja 1939–1945*. Oulun kaupunki: Oulu: Painotalo Suomenmaa.

Karonen, Petri & Tarjamo, Kerttu (toim.)(2006). *Kun sota on ohi: Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Karonen, Petri (1996). ”Pohjolan vaarallisimmat asuinpaikat: rikollisuus, pelko ja turvattomuus Suomen uuden ajan alun kaupungeissa (noin 1540–1660)”. Teoksessa Sari, Forsström (toim.), *Laittomuuden laitatiellä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin*. Julkaistu sarjassa: Studia Historica Helsingiensis. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Karonen, Petri (2006). ”Kun rauha tuo omat ongelmansa –Johdanto ”. Teoksessa Petri, Karonen & Kerttu, Tarjamo (toim.), *Kun sota on ohi –Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Karonen, Petri (2007). ” Perspektiv och metoder inom domboksforskningen i Sverige och Finland cirka 1990–2005”. Teoksessa Harry, Lönnroth (toim.), *Domboken som filologiskt och historiskt forskningsobjekt*. Uppsala: Uppsala universitet: Swedish Science Press.

Kemppainen, Ilona (2006). *Isänmaan uhrit: Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Helsingin yliopisto. Väitöskirja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Keskisarja, Teemu (2008). *Suomen ainoa sarjamurhaaja: Juhani Adaminpojan rikos ja rangaistus*. Jyväskylä: Atena.

Keskisarja, Teemu (2015). *Kirves: Toivo Harald Koljosen rikos ja rangaistus*. Helsinki: Siltala.

Kirves, Jenni (2015). "Elämä omiin käsiin. Traumoista selviytymiseen". Teoksessa Kirsi-Maria, Hytönen & Ville, Kivimäki (toim.), *Rauhaton rauha: Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*. Tampere: Vastapaino.

Kivimäki, Ville (2006). "Sodan kokemushistoria – uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa". Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa – suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy.

Kivimäki, Ville (2013). *Murtuneet mielet. – Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. Helsinki: WSOY.

Kivimäki, Ville (2015). "Uusi Suomi. Sotasukupolvi ja sodanjälkeinen aika". Teoksessa Kirsi-Maria, Hytönen & Ville, Kivimäki (toim.), *Rauhaton rauha: Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*. Tampere: Vastapaino.

Kivimäki, Ville, Hytönen, Kirsi-Maria & Karonen, Petri (2015). "Ennen huomispäivää. Toisen maailmansodan päättyminen Suomessa ja Euroopassa". Teoksessa Kirsi-Maria, Hytönen & Ville, Kivimäki (toim.), *Rauhaton rauha: Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*. Tampere: Vastapaino.

Kivivuori, Janne (2008). *Rikollisuuden syyt*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kivivuori, Janne (2017). "Veli Verkko as an Early Criminologist: A Case Study in Scientific Conflict and Paradigm Shift". *Scandinavian Journal of History*, vol. 42 (2), 144–165.

Kivivuori, Janne, Aaltonen, Mikko, Näsi, Matti, Suonpää, Karoliina & Danielsson, Petri (2018). *Kriminologia: Rikollisuus ja kontrolli muuttuvassa yhteiskunnassa*. Tallinna: Gaudeamus.

Kleck, Gary & Patterson, E. Britt (1993). "The impact of gun control and gun ownership levels on violence rates". *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 9 (3), 249–287.

Klefström, Kalevi (1999). YH – ”Ylimääräiset harjoitukset”. Teoksessa Jari, Leskinen & Antti, Juutilainen (toim.), *Talvisodan pikkujättiläinen*. Porvoo:WSOY.

Kokko, Marja (2017). ” Henkilötiedot ja tieteellinen tutkimustoiminta”. Teoksessa Jari, Eilola, Anu, Koskivirta & Satu, Lidman (toim.), *Historian tutkimuksen etiikka*. Tallinna: Gaudeamus.

Kontula, Osmo (1996). *Poikkeusolojen rikollisuus*. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Edita.

Koskivirta, Anu (2001). ”*Sisäinen vihollinen*”: *Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä*. Helsingin yliopisto. Väitöskirja. Helsinki: Anu Koskivirta.

Koskivirta, Anu (2014). ”Kuolemansyyn Selvittäminen: Lainsäädäntö, vastuuviranomaiset ja asiakirja-aineistot Suomessa 1600-luvulta nykyaikaan.” *Genos: Sukutieteellinen aikakauskirja*, vol. 85 (4), 194–209.

Koskivirta, Anu (2015).” Aviottomat äidit ja lapsisurmat autonomian ajan alkupuolella n. 1810–1860”. *Genos Sukutieteellinen aikakauskirja*, vol. 86 (3), 163–174.

Kulomaa, Jukka (1995). *Käpykaartiin? 1941–1944. Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana*. Helsinki: Painatuskeskus.

Kuusikko, Kirsi (1996). *Laiton Lappi, laiton Petsamo: rikollisuus ja järjestysvalta Petsamossa 1921–1944*. Oulun yliopisto. Väitöskirja. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.

Lackman, Matti (1991). *Raahen tienoon historia III*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Lappi-Seppälä, Tapio (2013). Historiantutkimus ja kriminaalipolitiikan analyysi – tapausesimerkkejä ja historian opetuksia. *Lakimies*, (4), 698–719. Verkkojulkaisu, <https://www.doria.fi/handle/10024/93000>.

Lawrence, Paul, Williams, Crish & Godfrey, Barry (2007). *History and Crime*. London: SAGE.

Lehti, Martti (2001). *Väkivallan hyökyaalto: 1900-luvun alkuvuosikymmenten henkirikollisuus Suomessa ja Luoteis-Virossa*. Helsingin yliopisto. Väitöskirja. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Lehti, Martti (2018). *Henkirikollisuuskatsaus 2018*. Helsingin yliopisto: Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Katsauksia 28/2019, Verkkojulkaisu,

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/233586/Katsauksia_28_Lehti_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Lehti, Martti (2019). *Henkirikollisuuskatsaus 2019*. Helsingin yliopisto: Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Katsauksia 34/2019, Verkkojulkaisuja, https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/301889/Katsauksia_34_Lehti_2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Lehtonen, Heikki (1990). *Yhteisö*. Tampere: Vastapaino.

Lidman, Satu & Matikainen, Olli (toim.) (2014). *Morality, crime and social control in Europe 1500–1900*. Helsinki: Finnish literature society.

Malinen, Antti (2014). *Perheet ahtaalla: Asuntopula ja siihen sopeutuminen toisen maailmansodan jälkeisessä Helsingissä 1944–1948*. Jyväskylän yliopisto. Väitöskirja. Helsinki: Väestöliitto.

Malinen, Antti (2015). ”Kodittomuutta ja kotien rauhaa. Kaupunkilaisten asuinolot”. Teoksessa Kirsi-Maria, Hytönen & Ville, Kivimäki (toim.), *Rauhaton rauha: Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*. Tampere: Vastapaino.

Matikainen, Olli (2000). ”Rikos historiassa –Johdanto”. Teoksessa Olli, Matikainen (toim.), *Rikos historiassa*. Jyväskylä: Kopijyvä: Jyväskylän historiallinen yhdistys.

Matikainen, Olli (2002). *Verenperijät: väkivalta ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500–1600-luvulla*. Jyväskylän yliopisto. Väitöskirja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Meinander, Henrik (2009). *Suomi 1944 – Sota, yhteiskunta, tunnemaishema*. Helsinki: Kustannusyhtiö Siltala.

Melin, Harri (2005). ”Vertailevan tutkimuksen monet lähtökohdat”. Teoksessa: Anu-Hanna, Anttila, Harri, Melin & Pekka, Räsänen (toim.), *Tutkimus menetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Nevala, Seija-Leena & Hytönen, Kirsi-Maria (2015). ”Toimet, työt ja taakat. Perhe-elämä maaseudulla sodan jälkeen”. Teoksessa Kirsi-Maria, Hytönen & Ville, Kivimäki (toim.), *Rauhaton rauha: Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*. Tampere: Vastapaino.

Oksanen, Atte (2008).” Kenraalit vauhdissa ja sotilaat sammuksissa – sotaa huumeissa ja humalassa”. Teoksessa Jenni, Kirves & Sari, Näre (toim.), *Ruma Sota: Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Juva: WS Bookwell Oy.

Paukkunen, Leo (1989). *Siirtokarjalaiset Nyky-Suomessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia.

Peltonen, Matti (2006). *Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka: mikrohistoriallinen tutkimus 1800-luvun puolivälin Keuruulta*. Helsinki: Gaudeamus.

Peltonen, Matti, Kuusi, Hanna & Kilpiö, Kaarina (2006). *Alkoholin vuosisata: suomalaisten alkoholiolojen vaihteita 1900-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pietikäinen, Petteri (2013). *Hulluuden Historia*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Pulkinen, Jonna (2015). *Kieltolaki: Kielletyn viinan historia Suomessa*. Helsinki: Minerva.

Pulma, Panu (1994). *Pikkukaupungin unelmia: Kajaani 1906–1976*. Kajaanin kaupunki: Kajaani: Kainuun Sanomain Kirjapaino.

Rajala, Juha (2004). *Kurittajia ja puukkosankareita: väkivalta ja sen kontrollointi Kannaksen rajaseudulla 1885–1917*. Tampereen yliopisto. Väitöskirja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rautelin, Mona (2009). *En förutbestämd sanning: barnamord och delaktighet i 1700-talets Finland belysta genom kön, kropp och social kontroll*. Helsingin yliopisto: Väitöskirja. Helsinki: Mona Rautelin.

Rautopuro, Leeni (2012). *Huligaaneja ja pamppukaartilaisia: kieltolain kiertäminen ja kontrollointi Saarijärvellä vuosina 1927–1930*. Jyväskylän yliopisto. Historian ja etnologian laitos. Pro gradu-tutkielma. Jyväskylä: Leeni Rautopuro.

Renvall, Pentti (1983). *Nykyajan historiantutkimus*. Helsinki: WSOY.

Saarenheimo, Juhani (1994). ”Tuomioistunen asiakirjat”. Teoksessa Eljas, Orrman & Elisa, Pipsala (toim.), *Suomen historian asiakirjalähteet*. Porvoo: WSOY.

Saarimäki, Pasi (2010). *Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit: esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla*. Jyväskylän yliopisto. Väitöskirja. Jyväskylä: Pasi Saarimäki.

Sarajärvi, Anneli & Tuomi, Jouni (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Seppinen, Jukka (2008). *Vaaran Vuodet?: Suomen selviytymisstrategia 1944-1950*. Helsinki: Minerva.

Similä, Jouni (2003). ”Rintamalta siviilielämään”. Teoksessa Janne Kankainen, Panu-Pekka Rauhala & Jouko Vahtola (toim.), *Oulu ja oululaiset sodissa 1918 ja 1939–1945*. Oulun kaupunki: Oulu: Painotalo Suomenmaa.

Taarnala, Eerik (2006). ”Kuinka alkoholista tuli sairaus 1950-luvulla”. Teoksessa Kaarina, Kilpiö, Hanna, Kuusi & Matti, Peltonen (toim.), *Alkoholin vuosisata: suomalaisten alkoholiolojen vaiheita 1900-luvulla*. Suomen Historiallinen Seura: Hakapaino Oy.

Tarjamo, Kerttu (2006). ”Kansakunnan tulevaisuutta pelastamassa: viranomaisten keskustelu rikollisuudesta 1940- ja 1950-luvun Suomessa”. Teoksessa Petri, Karonen & Kerttu, Tarjamo (toim.), *Kun sota on ohi. –Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Taskinen, Sampo (2015). *Väkivaltarikollisuus Jyväskylässä vuonna 1945. –Lisääntynyt väkivalta rauhan aikaan siirtymisen vaikeuden ilmentäjänä*. Jyväskylän yliopisto. Historian ja etnologian laitos. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Sampo Taskinen.

Tikkanen, Roope, Tiihonen, Jari, Rautiainen, Marja-Riitta, Paunio, Tiina, Bevilacqua, Laura, Panarsky, Rony, Goldman, David & Virkkunen, Matti. (2015). ” Impulsive alcohol-related risk-behavior and emotional dysregulation among individuals with a serotonin 2B receptor stop codon”. *Nature Publish Group:n Translational Psychiatry*, (5), 1–6. Verkkojulkaisu <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/162752>.

Tuominen, Marja & Löfgren, Mervi (2018). *Lappi palaa sodasta: Mielen hiljainen jälleenrakennus*. Tampere: Vastapaino.

Tuominen, Marja (2015). ”Lapin ajanlasku. Menneisyys, tulevaisuus ja jälleenrakennus historian reunalla”. Teoksessa Kirsi-Maria, Hytönen & Ville, Kivimäki (toim.), *Rauhaton rauha: Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*. Tampere: Vastapaino.

Ursin, Martti (1980). *Pohjois-Suomen tuhot ja jälleenrakennus Saksalaissodan 1944–1945 jälkeen*. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.

Vilkuna, Kustaa H.J. (2009). *Neljä ruumista*. Helsinki: Teos.

Vilkuna, Kustaa H.J. (2015). *Juomareiden valtakunta: Suomalaisten känni ja kulttuuri 1500–1850*. Helsinki: Teos.

Von Hofer, Hanns & Lappi-Seppälä, Tapio (2013). ”The development of crime in light of Finnish and Swedish criminal justice statistics, circa 1750–2010”. *European Journal of Criminology*, vol.11 (2), 169–194. Verkkojulkaisu <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1477370813494976>.

Ylikangas, Heikki (1976). Puukkojunkkarieitten esiinmarssi. Väkivaltarikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790–1825. Helsinki: Otava.

Ylikangas, Mikko (2009). *Unileipää, kuolonvettä, spiidiä: huumeet Suomessa 1800–1950*. Jyväskylä: Atena.

Österberg, Eva & Lindström, Dag (1988). *Crime and social control in medieval and early modern Swedish towns*. Studia historica Upsaliensia.

III Internetlähteet

Roser, Max & Ritchie, Hannah (2013). ”Homicides”. <https://ourworldindata.org/homicides>. Viitattu 7.1.2020.

Granath, Sven, Hagstedt, Johanna, Kivivuori, Janne, Lehti, Martti, Ganpat, Soenita, Liem, Marieke & Nieuwbeerta, Paul (2011). *European Homicide Monitor-hanke*. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152494/259_Granath_et_al_2011.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 12.3.2020.

Skitsofrenian määritelmä ja oireet. *Skitsofrenian diagnostiset kriteerit ICD-10-tautiluokituksen mukaan*. <https://www.kaypahoito.fi/nix00191>. Viitattu 25.5.2020

Toisessa maailmansodassa taistelleista ja kaatuneista suomalaisista tietoja.

<https://www.sotasampo.fi/fi/> . Viitattu 18.12.2019

Liitteet

Kartta: Oulun läänin kihlakunnat

Lähteet: https://www-doria-fi.ezproxy.jyu.fi/handle/10024/79343?fbclid=IwAR3DX12FssS25N-YbveRnsTKRKXL9Zx6CfwWBWTidmdeDdrNu_AGXuogBPI, Viitattu 20.9.2019

Liitetaulukko 1. Oulun läänin henkirikosten tapaustiedot.

	Maaseutu tekijä	Maaseutu uhri	Molempia koskeva tieto maaseutu	Kaupunki tekijä	Kaupunki uhri	Molempia koskeva tieto kaupunki
Ammatti						
Sekatyömies/työmies	24	18		9	8	
kauppia		1			2	
torppari		1				
Työnjohtaja		1			1	
Maanviljelijä	1	1		1		
Autonkuljettaja		3		1		
talollinen/talollisen poika/talollisen vaimo	10	9				
pienviljelijä	1	2				
Seppä	2			1		
Muu	1	5		2	3	
Ei selvinnyt	1	1				
Suhde						
Tuttuja			14			5
Työkaveri			5			2
Sukulainen			11			2
Eivät tunteneet			8			5
Suhde ei selvinnyt			4			-
Tekopaikka						
Uhrin koti			5			4
Tekijän koti			8			2
Julkinen paikka			12			6
Muu rakennus/pihapiiri			7			2
Tekijän ja uhrin koti			5			-
Juhlapaikka			5			-
Alkoholinkäyttö						
Juonut	29	32		13	12	
Selvänä	10	7		1	1	
Ei selvyttä	1	3			1	
Rikoksen uusija			13			6
Epäilty mielisairautta			6			2

Tapauksissa, jossa tekijä tai tekijät ovat käyttäneet useampaa tekovälinettä olen merkannut molemmat taulukon tietoihin. Taulukon tiedot ovat koottu siinä järjestyksessä, missä ne yleensä tuomiokirjoissa tulivat ilmi.

Lähteet: Tiedot perustuvat Oulun läänin tuomiokirjoista saataviin tietoihin. KA Oulu.

Liitetaulukko 2. Oulun läänin otoksen henkirikosten tekovälineet maaseudulla ja kaupungissa.

Tekoväline	Maaseudun henkirikokset	Kaupungin henkirikokset	Yhteensä
Puukko	20	6	26
Ampuma-ase	8	3	11
Isku päähän jollain esineellä.	8	3	11
Kirves	2	2	4
Lyönti	4	-	4
Yhteensä	42	17	56

Lähteet: Tiedot perustuvat Oulun läänin tuomiokirjoista saataviin tietoihin. KA Oulu.

Liitetaulukko 3. Oulun läänin otoksen henkirikosten tekijöiden ja uhrien iät

Ikä	Tekijän ikä maalla	Uhrin ikä maalla	Tekijän ikä kaupungissa	Uhrin ikä kaupungissa
Alle 15		1		
15–17	1			
18–20	1	2		
21–24	11	6		
25–29	9	8	4	
30–39	12	11	3	9
40–49	2	8	5	2
50–59	1	3	2	1
60-	2	1		1
Ikää ei tiedossa	1	2		1

lät on ilmoitettu sen perusteella, mitä uhrin ja tekijän iät ovat tai olisivat täyttäneet tapahtumavuonna.

Lähteet: Tiedot perustuvat Oulun läänin tuomiokirjoista saataviin tietoihin. KA Oulu.

Liitetaulukko 4. Henkirikoksesta rangaistukseen tuomittujen määrä ja tuomitun sukupuoli koko Suomessa.

Vuosi	Naisen tekemä murha	Miehen tekemä murha	Naisen tekemä tappo	Miehen tekemä tappo	Naisen tekemä kuolemaan johtanut pahoinpitely	Miehen tekemä kuolemaan johtanut pahoinpitely	Yhteensä
1945	6	22	2	55	3	108	196

1946	4	11	3	43	1	78	140
1947	1	10	3	24	-	72	110
1948	1	10	-	44	-	74	129
1949	1	15	3	38	3	46	106
1950	1	2	1	24	-	20	48
Yhteensä	14	70	12	228	7	398	729

Lähteet:SVT XXIII Oikeustilasto 88, 22-23, 27, 33, 38, 44,50.